

Drugi članki ali sestavki/1.25

Alenka Černelič Krošelj

PETDESET LET *GLASNIKA SED*

Predhodnik *Glasnika SED Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje* je začel izhajati leta 1956, prva številka je izšla oktobra 1956, kar pomeni, da po tridesetletnici Slovenskega etnološkega društva praznujemo tudi petdesetletnico *Glasnika SED* oziroma etnološke publikacije, ki je v teh letih zamenjala tri imena in imela tudi pet sušnih letnikov. Po matematičnem štetju bi petdesetletnico obeležili z letnikom 51 in ne 46, letnik 50 pa bi slovesno praznovali skupaj z društveno obletnico v letu 2005.

Prva letošnja številka je nekoliko tanjša (krajša) kot številke letnika 45, kar ne pomeni, da manjšamo obseg ali pa da v uredništvu ne čaka še nekaj prispevkov. Po obsežnih številkah v letu 2005 smo pripravili skromnejšo prvo uvodno številko letnika 46, delno tudi zato, ker zaenkrat še ne poznamo končne vsote denarja, ki ga bomo letos pridobili za izdajanje *Glasnika SED*, saj smo šele v prvih dneh aprila oddali prijavo na razpis Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS, ki je ena izmed naših najpomembnejših sofinancerk. Tako bo nekaj člankov počakalo na junij, ko izide druga številka, ki bo namenjena tudi poročilom o delu vseh kolegov v različnih ustanovah in na različnih projektih. Odgovorna urednica je tako kot vsako leto že »na lovu«, poročila pa so kljub nepriljubljenosti tovrstnega dela pomemben in zanimiv vpogled v naše delo na različnih področjih. Mogoče pa nam kdaj, tudi ob možnostih sodelovanja in povezovanja, koristijo oziroma »pridejo prav«.

Glasnik SED 46/1 je vsebinsko strukturiran tako kot vsi *Glasniki SED* v nekaj zadnjih letih, rahlo pa smo posegli v oblikovanje posameznih strani. Uvedli smo manjše oziroma bolj racionalne naslove člankov, saj so v času, ko so avtorjem »ljubi« dolgi naslovi, nekateri zasedli skoraj pol strani. Objavljamo tudi novo rubriko »Novi tiski – na kratko«, ki jo je predlagal in vsebinsko oblikoval Iztok Ilich.

Na »Društvenih straneh« na kratko predstavljamo nove oziroma v letu 2005 uvedene članske izkaznice, ki po

pripovedovanju članov SED odpirajo vrata različnih institucij oziroma odlično delujejo (služijo svojemu namenu). Upamo, da ste jih že opremili s svojo sliko in nalepko, ki dokazujeta, da ste poravnali letošnjo članarino in s tem podprli tudi izdajanje *Glasnika SED*.

Tematski *Glasnik SED 45/4* »Ameriška antropologija in slovenski teren: izkušnje in raziskovalno delo Joela M. Halperna« smo na začetku leta 2006 predstavili v Krškem in v Ljubljani. Kratki fotoreportaži sta objavljeni v »Etnomaniji«, obširneje pa bomo o promociji poročali po predstavitvi te številke v Šenčurju, ki se obeta pozno pomladi.

O razvoju in podobi *Glasnika SED* v različnih obdobjih je obširna članka objavila že odgovorna urednica Tita Porenta (*Glasnik SED 44/2*, 23–30 in *Glasnik SED 44/3*, 4, 40–44). Ob 50-letnici pa vsem dosedanjim urednicam in urednikom *Glasnika SED* iskrena hvala za delo v teh petdesetih letih, ki je pripeljalo do tega, da je *Glasnik SED* strokovno-znanstvena revija, ki ima dosledno katalogizirane prispevke v sistemu COBISS in je indeksiran v šestih mednarodnih bazah podatkov ter ustreza večini bibliografskih in tehničnih standardov za znanstvene revije. Za mednarodno izmenjavo skrbi Knjižnica Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, tako, da je vsaka številka poslana na najmanj 50 različnih naslovov v tujino (seznam je na voljo v knjižnici Oddelka).

Za konec oziroma kot uvod v branje vas s fotografij pozdravljava obe urednici. Tudi če ste med tisto množico bralcev *Glasnika SED*, ki (po raznih informacijah) ne bere najinih uvodnikov, imate možnost, da najino urednikovanje povežete tudi z najinima podobama.

Kmalu po izidu *Glasnika SED* pa se maja srečamo na Kozjanskem.

Alenka Černelič Krošelj

Tita Porenta

UVODNIK – INTRODUCTION

- Alenka Černelič Krošelj: 1
 PETDESET LET *GLASNIKA SED*
 Fifty Years of the Bulletin of the Slovene Ethnological Society

RAZGLABLJANJA – REFLECTIONS

- Bojan Knific: 4
 KOSTUMIRANJE IN IDENTITETA
 Konstrukcije Drugega na področju na tradiciji temelječih preoblek
 Dressing up and Identity
 The Constructions of Other in the Field of Costumes Based on Tradition

OBZORJA STROKE – ETHNOLOGICAL HORIZONS

- Dr. Marija Makarovič: 10
 KULTURA – MOJA DOMOVINA
 Culture – My Native Country
- Zvezda Delak Koželj: 13
 SODOBNI VIDIKI DOMAČIH IN MEDNARODNIH PREDPISOV TER DOKUMENTOV NA PODROČJU VARSTVA KULTURNE DEDIŠČINE (FINANCIRANJE IN VLOGA LASTNIKA)
 Modern Aspects of National and International Regulations and Documents in the Field of Cultural Heritage Protection (Financing and the Role of the Owner)

poročila – reports

- Tita Porenta: 19
 REZULTATI PROJEKTA »EVIDENTIRANJE OZIROMA TERENSKA TOPOGRAFIJA ETNOLOŠKIH IN SORODNIH ZBIRK, KI SE HRANIJO ZUNAJ PRISTOJNIH MUZEJEV NA SLOVENSKEM ETNIČNEM OZEMLJU«
 The Results of the Project »Recording and fieldwork Topography of Ethnological and similar Collections respectively, which are kept outside of competent Museums on the Slovene ethnic territory«
- Dr. Rajko Muršič: 26
 MOČ IN NEMOČ SODOBNE DRUŽBOSLOVNE MISLI OB SOOČENJU S FANTOMOM POSOCIALIZMA
 The Strengths and Weaknesses of the Contemporary Social Science Thought in Confronting the Phantom of Postsocialism

- Dr. Duša Krnel-Umek: 34
 NADA RAVBAR-MORATO: GLOBOKO SO KORENINE: RODBINSKA KRONIKA
 NADA RAVBAR-MORATO: GLOBOKO SO KORENINE: RODBINSKA KRONIKA 2, KORTE
 Nada Ravbar-Morato: Deep are the Roots. The Chronicle of the Family
 Nada Ravbar-Morato: Deep are the Roots: The Chronicle of the Family 2, Korte

- Tatjana Vokić: 36
 »VILLAS: O SODOBNI RABI IN USTVARJALNEM UPRAVLJANJU DVORCEV, GRADOV IN VIL«, 10. november 2005, Zagreb
 »Villas: about the Contemporary use and the Creative Management of Manor Houses, Castles and Villas, November 10, 2005, Zagreb

- Tatjana Vokić: 37
 »TRANSROMANICA: TRANSNACIONALNI TURISTIČNO-KULTURNI PROGRAM«, 12.–16. november 2005, Ljubljana
 »Transromanica: Transnational Tourist-Cultural Programme«, November 12–16, 2005, Ljubljana

recenzije in ocene – reviews

- Katja Jerman: 38
 TRADITIONES 34/1, 2005
 Traditiones 34/1, 2005

- Katja Jerman: 40
 TRADITIONES 34/2, 2005
 Traditiones 34/2, 2005

- Iztok Ilich: 43
 PRETRGANE KORENINE – SLEDI ŽIVLJENJA IN DELA RAJKA LOŽARJA
 Torn Roots – the Traces of Life and Work of Rajko Ložar

- Iztok Ilich: 44
 JELKA PŠAJD: ŠE ZDAJ, NA TE SVETI DEN, MOREŠ PREKLINJATI? PSOVKE IN KLETVICE IZ POMURJA IN PORABJA
 Do You Have to Swear Even Now, on This Holy Day? Abusive Language and Swearwords from Pomurje and Porabje

- Iztok Ilich: 46
 NOVI TISKI – NA KRATKO
 New Press – Briefly

DRUŠTVENE STRANI – SOCIETY PAGES

Doc. dr. Aleš Gačnik: CELOSTNA GRAFIČNA PODOBA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA A Comprehensive Graphic Image of the Slovene Ethnological Society	48
--	----

Čestitke in voščila – Congratulations

IO SED in UO GSED: prof. dr. Slavko Kremenšek, 75 let	49
--	----

Bojan Knific: ZLATA PLAKETA DR. MARIJI MAKAROVIC The Golden Plaque Award to Marija Makarovič	50
--	----

Poročila – Reports

Tanja Tomažič: O KARNEVALU V CERKNICI LETA 2006 About A Carnival in Cerknica in 2006	51
--	----

PRISTOPNA IZJAVA Membership Declaration	53
--	----

NAROČILNICA ZA <i>GLASNIK SED</i> Order slip for the Bulletin of the Slovene Ethnological Society	53
---	----

**ETNOLOGIJA JE POVSOD –
ETHNOLOGY IS EVERYWHERE**

Dolores Čarga: ZMOTNA PODOBA O ZLATOROGU A Wrong Image about Goldenhorn	54
---	----

POVZETKI – SUMMARY 56**NAVODILA ZA OBLIKOVANJE IN
ODDAJO PRISPEVKOV 59**

Instructions for writing articles for the Bulletin of the Slovene
Ethnological Society

SODELAVCI TE ŠTEVILKE 60

Contributors to this Issue

**RAZPISI, VABILA, OBVESTILA –
TENDERS, INVITATIONS, NOTIFICATIONS 61****ETNOMANIJA – ETNOMANIA 63**

KOSTUMIRANJE IN IDENTITETA

Konstrukcije Drugega na področju na tradiciji temelječih preoblek

Izvleček:

Članek obravnava povezave med konstruiranjem na tradiciji temelječih preoblek (ki jih največkrat povezujemo s t. i. narodnimi nošami) in identitetami, ki se oblikujejo skladno z definiranjem sebe v odnosu do Drugih. Obleka z neverbalno komunikacijo nosilec in zunanjim opazovalcem sporoča pripadnosti predstavnim skupnostim, še bolj pa v signaliziranju identitet izstopajo na tradiciji temelječe preobleke (oz. kostumi), s katerimi posamezniki in skupine izražajo pripadnosti etničnim skupnostim, pa tudi družbenemu sloju, pokrajini, kraju ipd.

Abstract:

The article focuses on the connections between construction of the costumes based on tradition (which are usually associated with the so called national costumes) and identities, which are formed in accordance with defining oneself in relation to Others. The costume with its nonverbal communication communicates to its bearers and the external observers the adherence to the ideational communities, however, the costumes based on tradition with which the individuals and the groups express their affiliation to the ethnic community, or the social strata, region, town, etc. step out in regard with the signalling of the identities.

Odgovori na vprašanja, zakaj smo ljudje različni, imamo različne cilje, jemo različno hrano, se različno oblačimo, se na drugačen način zabavamo, plešemo, pojemo, govorimo, ipd. opozarjajo na naše razločevanje od drugih in nakazujejo potrebo po človekovem poudarjanju kulturne raznovrstnosti, katere začetki proučevanja so v samih koreninah nastanka etnoloških in antropoloških ved. Problemi identitet – istovetnosti – so navidezno sodobnejši, vendar se ukvarjajo z enakimi vprašanji ukoreninjenosti idej v človeku samem, v družbi in kulturi, v kateri se človek kot bitje uresničuje, dosega zelene cilje, se razvija, reproducira itd. V zadnjih desetletjih tudi (ali predvsem) zaradi hitrih sprememb življenjskega načina in s tem povezanih izgub nekdanje stalnosti, človek kot posameznik in kot član človeške skupnosti vedno znova išče svojo identiteto. Išče pa jo v odnosu do Drugih, kajti le ugotavljanje enakosti in različnosti med dvema subjektoma omogoča oblikovanje skupin, za katere posamezniki čutijo, da jim pripadajo. Človek identiteto poudarja oz. jo sooblikuje z različnimi sredstvi, med katerimi ne smemo zanemariti pomena oblek, preoblek oz. na tradiciji temelječih kostumov.

Identitete, za katere velja, da niso preprosto dane, ampak umetno ustvarjene, se kažejo v obliki samopodob in kot rezultat lastne ustvarjalnosti. Za kolektivne identitete so pomembne družbene komunikacije, katerih večja pogostnost

T. i. gorenjska narodna noša je že sredi 19. stoletja prevzela vlogo signalizatorja nacionalne identitete. Upodobitev s konca 19. stoletja je izšla v obliki razglednice z napisom na hrbtni strani: "Mladenič in dekle z blejske okolice". Založnik: R. Promberger, Olomuc na Češkem

omogoča oblikovanje močnejše kolektivne identitete (Rogelj Škafar 2003, 36), ki se uresničuje v skupinah; te je Benedict Anderson poimenoval predstavnne skupnosti. (2003 [1983]) Nacionalizem, ki mu lahko pripišemo skoraj patološki značaj, je utemeljen v strahu in sovraštvu do Drugih in je soroden rasizmu (Anderson 2003, 157), izraža pa se tudi skoz oblačilni videz, še zlasti, če je ta podkrepjen z nacionalno simboliko.

Pri razumevanju etnije in njenih mej je najpomembnejše upoštevanje samoidentifikacije – treba je namreč spoznati, h kateri etnični skupini se ljudje sami prištevajo. Harrison pri

tem ugotavlja, da razločevanje ene skupine od druge temelji na različnih družbenih praksah in simbolih, ki jih spremljamo v načinih oblačenja, preživljanja, rabe jezika, glasbe, ritualov ipd. (1999, 10) Oblačila vsekakor sodijo med simbole, ki ponavzročijo tistega ali tisto, kogar ali kar reprezentirajo, zaradi svoje komunikacijske moči pa imajo v družbi pomembno vlogo. (Vogrinc 2003, 187–8) Še bolj kot siceršnji praznji ali vsakdanji oblačilni videz pa ima sporočilno vrednost kostum (če ga razumemo kot preobleko za posebne priložnosti), saj je pravzaprav njegova primarna funkcija jasno izražanje pripadnosti določeni predstavnosti skupnosti; bodisi narodu, pokrajini ali pa delavstvu, meščanstvu ipd. Ni pa nujno, da nosilec kostuma tudi dejansko izhaja iz skupine, ki jo s kostumiranjem reprezentira. Gre namreč za preobleko, ki prekriva siceršnje identitete in v funkciji manifestiranja določene ideje zaradi jasne sporočilnosti pogosto preslepi zunanje opazovalce o dejanski identiteti nosilca. Pri tem imam v mislih npr. ljudi, ki se oblačijo v kostume, s katerimi ponazarjajo oblačenje plemičev, čeprav se sami nimajo za plemiče; v folklornih skupinah se člani za posamezne prilike oblačijo v kostume, ki vsebujejo jasno konotacijo določene pokrajine ali kraja, čeprav sami izvirajo od drugod; v slovenska društva, ki delujejo zunaj meja Slovenije, se vključujejo tudi ljudje, ki se nimajo za Slovence, pa se prav tako občasno za posebne priložnosti oblačijo v t. i. slovenske narodne noše.

Članice "Slovenskega krožka" na Dunaju, ki so si z namenom poudarjanja nacionalne zavesti priskrbele t. i. narodne noše. Izdelali so jih v gledališki delavnici na Dunaju. Ilustrirani Slovenec 1928, 59

Harrison v povezavi z razumevanjem razlikovanja med predstavnimi skupnostmi uporablja izraz »ločnice«,¹ s čimer sledi ideji Bartha, ki je termin v teorijo vpeljal leta 1969 in A. P. Cohena, ki je idejo razvil nadalje v osemdesetih letih. S terminom označuje različnost med člani ene skupine v odnosu do drugih skupin – torej z izrazom razmejuje identitetne celote. Na področju simbolov, ki odločilno označujejo npr. etnično identiteto, je pomembno razlikovanje med Nami in

Drugimi, saj te razlike rišejo meje med simboli (tudi tistimi, ki jih lahko povežemo z oblačenjem) kulturne identitete ene skupine v primerjavi z drugo. (1999, 10) In ne le to. Zdi se, da je pomembno ločevanje med dvema smerema v opoziciji, do katerih se izoblikuje odnos do Drugega; ta je lahko razumljen kot vsiljiv, ekspanzionističen in onesnažen vpliv, ki se ga je treba obvarovati ali kot željen, pridobljiv in hoten Drugi, pred katerim je treba kulturo obvarovati. (Harrison 1999, 12) Oblikovanje sodobne mode, ki je temeljila na elementih preteklih načinov oblačenja, in je povzela ideje s severa, je bilo na Slovenskem prisotno že med obema vojnama, ko se je t. i. narodna moda razvijala v akciji »Slovenska dečva«. (Knific 2003, 456–458) Po drugi svetovni vojni (deloma že pred njo) je bil pojav zatrt predvsem zaradi sorodnosti z oblikovanjem »dirndlov« oz. njihove »Trachtenmode« na nemško govorečem območju. Do razcveta idej o vključitvi elementov nekdanjih načinov oblačenja na Slovenskem v sodobno modo je ponovno prišlo po osamosvojitvi, ko je na Oddelku za tekstilstvo Naravoslovnotehniške fakultete nastalo kar nekaj diplomskih nalog na to temo, leta 2004 pa je oblačilni videz na Slovenskem v preteklosti koketiral s sodobnostjo na novo odprti razstavi Slovenskega etnografskega muzeja. A vse skupaj ostaja bolj pri projektih kot pri dejanski uresničitvi načrtov, da bi se oblačilni videz Slovencev navdihoval v lastni preteklosti. Trende v oblačilni modi Slovenci preko naših modnih oblikovalcev in seveda tudi preko naše industrijske in obrtne proizvodnje dokaj avtomatično prevzemamo od modnih centrov, ko pa se želimo izpostaviti pred Drugimi, pokažemo svojo interpretirano oblačilno dediščino, ki jo gojijo razne interesne skupine (folklorne, pevske, »društva narodnih noš«, aktivni kmečkih žena ipd.).

Natančno definicijo koncepta kulturne identitete je težko postaviti, zavedati pa se je treba, da moramo pri razmišljanju o identiteti upoštevati razmerja med posameznimi kulturnimi skupinami. Koncept identitete ima dva glavna stranska pomena. Po eni strani gre za občutje kontinuitete, po drugi strani pa za občutje drugačnosti od Drugih. Dvojen pomen narekuje, da moramo identiteto razumeti v dinamičnem kontekstu. Krepitev skupinske identitete predstavlja kombinacija kontinuitete označevanja simboličnih mej med Nami in Njimi (A. P. Cohen 1989 po Mathisen 1993, 37), v kulturnem kontekstu pa je identiteta razumljena v odnosu do Drugih – v razlikovanju ene skupine od druge oz. bolje rečeno Drugih.

Obleka ima pri poudarjanju identitete pomembno funkcijo. V Evropi je dobila še posebno pomembno vlogo v obdobju, ko so zaradi industrijske proizvodnje in večje mobilnosti prebivalstva v drugi polovici 19. stoletja izginjale razlike med ljudmi, živečimi v različnih predstavnih skupnostih. Poleg tega se je v 19. stoletju pod vplivom romantike povečalo zanimanje za nekdanje življenjske načine – za t. i. narodovo dušo – in so se povsod po Evropi »rojevale« t. i. narodne noše, ki so s svojo simbolno sporočilnostjo izražale pripadnost nosilcev določeni etnični skupnosti. Cesarske ipd. uniforme, s katerimi so nosilci na raznih slavnostih vse do začetka 20. stoletja izražali pripadnost monarhiji, so nadomestile t. i. narodne noše kot nacionalne preobleke. (Anderson 2003, 127)

¹ Gre za angleški izraz »boundaries«, ki ga različni avtorji različno prevajajo: Duška Knežević Hočevar v »mejnosti« in Rajko Muršič v »ločnice«. Slednji prevod se mi zdi ustrežnejši.

Vaščani Rateč – vasi v Zgornji Savski dolini, kostumirani v t. i. narodne noše (kot sami rečejo, oblečeni "po ratešk") na vaškem prazniku – Vaškem dnevu. Foto: Bojan Knific, Rateče, 15. 8. 2005

Nacionalna identiteta je tako kot vse druge identitete vedno umetno konstruirana in postavljena v opozicijo tistim, ki jih dojemamo kot Druge. (Holy 1996, 5) Holy v zvezi s tem obravnava primer Češke, ki je svojo identiteto ustvarjala v opoziciji do Slovakov (Holy 1996, 6–7), pa tudi v opoziciji do Sovjetske zveze. V opoziciji do tujega sistema so Čehi svoj narod razumeli kot 'mi' nasproti 'njim'. (Holy 1996, 10) Delitev sveta na 'mi' in 'oni', ki se kaže kot neverjetna nenaklonjenost med Madžari in njihovimi sosedi, opaža pri proučevanju madžarske nacionalne identitete Huseby-Darvas. (1995, 172) 'Mi' skupine so seveda lahko precej ožje od nacionalnih skupnosti, gre pa tudi pri teh za umetne konstrukte, nastale zaradi potreb družbe po vzpostavljanju odnosa med 'nami' in 'njimi'. Naj navedem le en primer s področja načinov oblačenja. Na področju razvoja t. i. narodnih noš na Gorenjskem v obdobju po drugi svetovni vojni je npr. Tončka Marolt z oblikovanjem jasnih navodil pri kostumiranju članov v folklornih skupinah ustvarila pravila, ki so s poznejšimi interpretacijami sicer doživela spremembe, a so ostala predmet ločevanja med posameznimi skupinami. Kljub temu, da je bila podlaga za oblikovanje kostumske podobe enaka – t. i. gorenjska narodna noša – je ustvarila razlike med 'nami' (npr. Bohinjci – člani folklorne skupine iz Bohinja) in Drugimi (npr. člani folklorne skupine z Bleda). In če bi človek pred nekaj leti vprašal ene in druge, kateri so »bolj pravilno« obleženi, bi oboji trdili enako, »mi smo 'pravilno' oblečeni; tako kot nas je naučila Tončka Marolt«.

Pripadnost skupnosti se lahko izraža kot posameznikova humanost in v opoziciji kot zanikanje humanosti drugega; raba je odvisna od skupnega in posameznikovega notranjega občutja. Pripadnost skupini se kaže v zavedanju in spoštovanju pričakovanj skupine ter upoštevanju njenih pravil, ki jih posamezniki spoznajo skozi učenje. Treba je vedeti, kaj se od posameznika pričakuje in česa se ne odobrava. Potreba po podpiranju lastne identitete pa ljudem narekuje zaničevanje navzočega sosledstva kot področja, ki ga lahko označimo z

Drugim. Ustvarjanje značilnosti etničnih skupin skozi zgodovino ustvarja iluzijo o spremenljivosti, ki se je pogosto ne zavedajo člani skupine, jasno pa je vidna zunanjim opazovalcem. (De Vos; Romanucci-Ross 1995, 359–60) Pri oblačenju t. i. narodnih noš gre za nadaljevanje nečesa, kar se je oblikovalo v preteklosti, in čemur danes lahko pripišemo že več kot stopetdeset let dolgo zgodovino. Že če površno od zunaj pogledamo na sam pojav, vidimo, da se je v oblikovnem in funkcijskem pogledu marsikaj spremenilo. A spremenilo se je za zunanje opazovalce; za ljudi, ki se oblačijo v t. i. narodne noše in v njih paradirajo na raznih cerkvenih, gasilskih, vaških idr. praznovanjih, se ni spremenilo skoraj nič. Izjave udeležencev teh parad, da se oblačijo »natanko tako kot njihovi predniki«, so povsem običajne in šele ob natančnejšem spraševanju in analiziranju fotografskega idr. gradiva človek opazi spremembe, ki so vse prej kot majhne.

Pri ustvarjanju nacionalne identitete kot ene izmed identitet, ki ji sledi večina sodobnega sveta, je pomembno ustvarjanje tradicij, ki se kot umetni konstrukti, sestavljeni iz izbranih dogodkov preteklosti, odmikajo od utečenega toka in ustvarjajo dobro prepoznavne značilnosti. Z drugimi besedami, gre za ponovno ustvarjenje (poustvarjanje) preteklosti v sedanjosti. (Holy 1996, 91) In to je povsem jasno mogoče zaznati tudi pri oblikovanju t. i. narodnih noš. Gre namreč za umetne konstrukte (umetno sestavljene oblačilne forme), ki pogosto z oblačilno dediščino nimajo veliko skupnega, zaradi rabe v protokolarne namene in pod vplivom propagande pa sčasoma postanejo prepoznavne in se z njimi ljudje znotraj 'mi' skupin identificirajo. Zanimiv je npr. nastanek danes vsem znane škotske nacionalne preobleke, od katere naj na tem mestu omenim le kilt – oblačilo, ki ga nosijo moški, in pokriva del med pasom in koleno. Bolj slučajno kot naključno je v prvi polovici 18. stoletja Thomas Rawlinson, industrialec, ki je sodil k verski skupnosti kvekerjev, zaradi praktičnih razlogov oblikoval to oblačilo za svoje delavce. Pozneje – v iskanju »prvobitnosti« – so Škoti kilt prevzeli kot temelj kostumiranja za posebne potrebe, mu dodali barve, s katerimi so se identificirali, in nastala je nacionalna preobleka – t. i. narodna noša. (Južnič 1998, 238) Tudi za t. i. narodno nošo na Slovenskem je zanimivo, da je kot najznačilnejši element prevzela avbo, ki se je k nam razširila z območja, ki smo se mu želeli s preobleko zoperstavljati; t. j. iz nemško govorečega prostora. Zanj je že Trdina v 19. stoletju zapisal: »Neokusni, pošastni lišp pritepel se je k nam iz Švabarije, kar izpričuje že samo ime.« (Trdina po Makarovič 1970, 94)

Eva Huseby-Darvas je ob razmišljanju o madžarski nacionalni identiteti ugotavljala, da ljudje opredeljujejo sami sebe skozi socialne zveze, in kot smo omenili že zgoraj, tudi skozi simbole, ki jih pri tem uporabljajo. Pomembno je, kako se ljudje označujejo sami (samopripisovanje) in kako jih označujejo drugi. (Huseby-Darvas 1995, 164–5) Tudi ona kot temeljni element, ki je potreben za oblikovanje etnične ali nacionalne identitete, poudarja potrebo po označevanju Drugega, proti komur se je vedno znova mogoče postavljati in se definirati v opoziciji z njim (Huseby-Darvas 1995, 166); tudi skozi obleko. Huseby-Darvas ugotavlja, da je po razpadu socialis-

Tudi otroci (posredno prek staršev) ob posebnih priložnostih s (pre)obleko poudarjajo nacionalno, pokrajinsko oz. lokalno identiteto. Foto: Bojan Knific, Rateče, 15. 8. 2005

tičnega režima na Madžarskem leta 1989 postalo za Madžare bistvenega pomena vprašanje nacionalne ali etnične identitete. (Huseby-Darvas 1995, 166) Geografski in geopolitični položaj Madžarske sta vedno prispevala k iskanju nacionalne identitete. Pot pa je bila pogosto težavna in problematična ter vedno v razmerju do oblikovanja nacionalnih identitet Drugih; do oblikovanja nacionalnih identitet v sosednjih državah ali pa do izpostavljanja tistih, ki so živeli znotraj meja. Nacionalna identiteta se je oblikovala ob stereotipnih predstavah sebe in drugih. (Huseby-Darvas 1995, 181) T. i. narodne noše pa se kot oblika zunanjega manifestiranja identitet, med katerimi je bila v ospredju manifestacija nacionalne identitete, niso pojavljale le pri odraslih, ampak sorazmerno zgodaj že tudi pri otrocih. Leta 1865 npr. v *Novicah* lahko preberemo, da se je baronica s svojo hčerko oblekla v t. i. narodno nošo s pečo (po Knific 2003, 439), po prvi svetovni vojni pa zlasti v *Ilustriranem Slovencu* in drugih publikacijah, ki so objavljale fotografije, najdemo veliko takih, ki otroke kažejo v variantah t. i. narodnih noš. A za vprašanje izpostavljanja otrok v funkciji manifestiranja nacionalne identitete tu ni dovolj prostora, saj bi zahtevalo svojo razpravo.

Kljub včasih nasprotujočim se označbam posebnosti, ki jih etnijam pripisujejo zunanji opazovalci, je skupina zmožna sama oblikovati notranje izkušnje pripadnosti etniji, pri čemer je najpomembnejši odgovor na vprašanje, »za koga se imamo«. Etničnost namreč temelji na družbeni zvestobi in izhaja iz

človekove potrebe po stalnosti in pripadnosti nečemu, k izražanju in oblikovanju identitete pa pomaga (tako kot je bilo že večkrat zapisano) poudarjanje razločevanja do Drugih. (De Vos; Romanucci-Ross 1995, 350) Od posameznikov in tradicije, ki je prisotna v posamezni skupini, je odvisna intenziteta izražanja identitete, človekovo ravnanje pa zgovorno priča, ali je nekdo član določene skupnosti ali ne. Raba razločevanja je veliko bolj kot od geografske bližine odvisna od narave stikov z Drugimi, o čemer so pisali že zgoraj omenjeni avtorji, spremembe pa nastanejo šele, ko pride do stika z njimi, kar sproži samozavedajoče razločevanje. (De Vos; Romanucci-Ross 1995, 361) Kar se tiče kostumiranja za posebne potrebe, je bilo vsaj za oblikovanje in razvoj t. i. narodnih noš na Slovenskem, ki so imele funkcijo izpostavljanja Nas, zelo pomembno praznovanje 60-letnice cesarjevega vladanja leta 1908 na Dunaju. Ob praznovanju je bila na terenu sprožena dokaj obsežna akcija zbiranja podatkov o šegah in navadah, oblačilih ipd. (Knific 2003, 443) Zaradi cesarjeve želje, da bi se pokazali vsi narodi avstro-ogrske monarhije, pa so nastajale (oz. v primerih, ko so bile konstruirane že predhodno, so vsaj pridobivale pomen) variante t. i. narodnih noš na različnih območjih Slovenije. Zlasti v Beli krajini je mogoče zaslediti željo po razločevanju sorazmerno majhnih predstavniških skupnosti. Ne zasledimo le želje razločevanja Belokranjcev od drugih Slovencev, ampak tudi željo po razločevanju pripadnikov določenih ožjih območij, celo vasi. Ustvarjene so bile nove lokalne tradicije (tudi v dediščini oblačilnega videza), ki so se v ljudeh zakoreninile; nastale so t. i. predgrajska noša, t. i. semiška noša itd. Ne smemo pa misliti, da je to le stvar preteklosti in da tega v sodobnosti ni. Folklorna skupina iz Dragatuša je namreč pred dobrim desetletjem na podlagi rekonstrukcijske risbe oblačilnega videza prebivalke Dragatuša iz konca 19. stoletja ustvarila »uniforme«, s katerimi se člani skupine in tisti, ki to dejavnost spremljajo, postavljajo pred Drugimi.

Etnična identiteta od posameznikov in skupine zahteva vzdrževanje dovolj doslednega obnašanja, tako da drugi posameznika ali skupino lahko umestijo v socialno kategorijo, ki tako vedenje dopušča oz. narekuje. Za etnično identiteto je, podobno kot za vsako obliko identitete, pomembno, kako je posameznik viden od zunaj – ne v zunanosti, ampak od zunanjega sveta. (De Vos; Romanucci-Ross 1995, 366) Čeprav pri pogledu od zunaj ni mišljen človekov zunanji videz, pa vseeno ta mnogokrat lahko predstavlja temelj razločevanja. Že barva kože in način izražanja, oblačenja ipd. sporočajo pripadnost predstavnim skupnostim, ki za potrebe razločevanja zavestno in nezavedno ustvarjajo pravila, ki se jih morajo člani skupnosti držati, če ne želijo biti izločeni.

Etnična identiteta je navadno povezana s ponosom in predstavlja pozitivno stran, v nasprotju s tem pa s sramoto in z degradacije lahko spoznamo tudi negativno plat posameznih skupnosti. Vsaka skupina skuša doseči in oblikovati občutek za človečnost, dostojanstvo, samospoštovanje in upoštevanje pridobljenega položaja, saj v nasprotnem primeru prihaja do jasnih zamer in užaljenosti. (De Vos; Romanucci-Ross 1995, 375)

Etnična identiteta je pogosto povezana z ranljivimi občutki samospoštovanja ali potencialne ničvrednosti. Nekatere skupine so še posebej občutljive na pogled Drugih in svojo predstavo v javnosti. Druge skupine so bolj samozadovoljne in na ocene drugih manj občutljive. (De Vos; Romanucci-Ross 1995, 376) Je pa ocenjevanje vsekakor pomembno, in vsak bi se rad navzven predstavil z najboljšim, predvsem z nečim, kar mu omogoča razpoznavnost med Drugimi. Pri oblikovanju etnične identitete so zato zelo uporabni elementi nekdanjih življenjskih načinov, ki pa jih je seveda za predstavljanje pred Drugimi treba ustrezno modificirati in prilagoditi manifestiranju – ustvariti torej izmišljeno tradicijo. Iz dediščine oblačilnega videza so zato vzete sestavine, ki so na eni strani posebnost, po drugi pa imajo estetske kvalitete, dopadljive vsakokratni sodobni generaciji. Če teh dveh pogojev ne izpolnjujejo same po sebi, jih je treba »oplemeniti« – narediti »lepe«; z bistvenim znakom preteklosti, a nespregledljivo sodobnostjo hkrati. Tudi folklorne skupine, ki ob plesni, glasbeni, itd. poustvarjajo tudi oblačilno dediščino, se npr. po eni strani želijo (in se zaradi nastopanja na mednarodnih festivalih tudi morajo) prilagajati svetovnim trendom, po drugi pa hočejo pred Drugimi poudarjati svoje posebnosti. Teh posebnosti pa je bilo v preteklosti manj kot bi si morda nekateri želeli. Razlike v načinu oblačenja pripadnikov različnih etničnih skupin so bile pogosto veliko manjše, kot jih kažejo folklorne skupine (še zlasti, če gre za poustvarjanje izročila s konca 19. in začetka 20. stoletja). Oblikovne razlike v oblačilnem videzu je namreč bolj kot med etničnimi mogoče opaziti med družbenimi skupinami in seveda v časovnem razponu.

Oblikovanje identitet je odvisno od časa in prostora ter seveda od razmer, ki »takrat in tam« veljajo v družbi. Socialna identiteta se oblikuje na podlagi našega razumevanja, kdo smo mi in kdo so drugi, vzajemno s tem pa tudi drugi razumejo sebe in druge po enakem principu. (Jenkins po Brumen 1998, 72) In prav zato je vsak odraz identitete odvisen od socialnega in političnega okolja v določenem času in prostoru, za ustvarjanje identitete pa je pomemben odnos med Nami in Njimi. (Brumen 1998, 72) V Istri so, kot ugotavlja Brumen, določene razlike posledica različne etnične pripadnosti, kažejo pa se tudi na področju na tradiciji temelječega kostumiranja. Šavrinci so namreč svojo identiteto ustvarili na podlagi preteklosti, iz katere so vzeli posamezne segmente, jih poustvarili in idealizirali ter s tem postavili na polje folklorizma. (Brumen 1998, 79) Kot Druge so z redefinicijo preteklosti označili Hrvate. (Brumen 1998, 81) Istra je na področju oblačilne kulture tudi sicer v slovenskem merilu posebnost, saj so se pri ženskah vse do srede 19. stoletja v vsakdanjem in praznjem načinu oblačenja ohranile nekatere posebnosti v krojenju oblačil (npr. krojenje zgornjih in spodnjih oblačil s klinastimi vstavki), za katerega Jelka Ribarič Radauš ugotavlja, da mu lahko sledimo od bronaste dobe. (Radauš Ribarič 1997, 261–284) Zaradi manj intenzivnega sprejemanja oblačilne mode pri krojenju ženskih oblačil v Istri se je oblačilni videz bivalov tega dela slovenskega ozemlja bistveno razlikoval od načinov oblačenja drugih Slovencev. Posebnosti pa s tem ni konec, temveč se pravzaprav šele začinjajo, kajti Šavrinke so to posebno dediščino oblačilnega videza za posebne priložnosti ohranile

vse do današnjih dni, ko pravzaprav lahko spremljamo tovrsten razcvet. T. i. istrska noša, ki bolj ali manj dosledno izrablja elemente oblačilnega videza preteklosti, je v funkciji kostuma prisotna tako pri folklornih skupinah kot tudi pri skupinah, ki poustvarjajo instrumentalno in vokalno glasbo; interpretacije najdemo na turističnih spominkih (miniaturnih kipih Šavrink), prospektih ipd.

Oblačilni videz posameznika, pa naj bo vsakdanji ali praznji, lahko razumemo kot javno signaliziranje posameznikovega položaja v družbi in njegovih večplastnih identitet. (Žagar 2004, 9) Pri kostumiranju (preoblačenju za posebne priložnosti) je pomembno zlasti slednje, saj je naloga preobleke (zlasti, če razmišljamo o vlogi preoblek v okviru nacionalnega kostumiranja), da skoz družbeno prepoznavne simbole izraža pripadnost določeni etnični (nacionalni) skupnosti. In oblačenje je – seveda poleg tega, da označuje razlike med spoloma – močno povezano z reprezentacijo etnične in nacionalne identitete. (Nelson 1994, 4) Moč simbolov, med katerimi pomembno mesto poleg pisave zavzema obleka, nikakor ne smemo zanemariti, saj »ponavzočijo tistega ali tisto, kogar ali kar reprezentirajo«. (Anderson 2003, 187–8) Obleka je bila zlasti v civilizacijah brez pisave pomemben signalizator v družbenem in kulturnem življenju. »Pri konstruiranju identitete in manipulaciji z njo /.../ ima obleka dominantno vlogo kot vmesnik med ljudmi in njihovimi družbenimi svetovi«. (Bean S. Susan 1998 po Anderson 2003, 188) Pri konstrukciji t. i. narodnih noš gre običajno za postavljanje oblike lokalne oblačilne dediščine na nadlokalno raven, lahko tudi nacionalno, s čimer postane nosilec (simbol) idej nacionalnega gibanja. (Storaas 1986, 145) Od pogostnosti njene rabe in njenega pojavljanja na različnih družbenih poljih je odvisno, kako pomembno vlogo bo imela pri procesih oblikovanja nacionalne identitete. T. i. narodna noša in druge sodobne oblike kostumiranja za posebne potrebe, ki obstajajo, jih pa zaenkrat težko označimo s sintagmo t. i. narodne noše, so pač »priročne« za rabo na različnih področjih manifestiranja identitet.

Vsekakor lahko sklenemo z mislijo, da prepoznavanja pomenov nekdanjih in sedanjih načinov oblačenja ne bi bilo, če ne bi bilo vzpostavljenega odnosa do Drugih, skoz katerega se oblikujejo večplastne identitete. Drugi nam omogočajo spoznavanje lastnih posebnosti, mi pa z novimi interpretacijami preteklosti (tudi z novimi interpretacijami oblačilne dediščine) in izmišljenimi tradicijami skrbimo, da bi tudi mi za tiste na oni strani ostali Drugi.

Literatura:

- ANDERSON, Benedict 2003: *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- BRUMEN, Borut 1998: Time, Space, and Social Construction of Identity. V: Bojan Baskar; Borut Brumen (ur.), *MESS II*. Ljubljana: Inštitut za multikulturne raziskave, 71–83.
- DE VOS, George; Lola ROMANUCCI-ROSS 1995: Ethnic Identity: Psychocultural Perspective. V: Lola Romanucci-Ross; George De Vos (ur.), *Ethnic Identity: Creation, Conflict, and Accommodation*. (Tretja izdaja). 349–379.

- HANSSEN**, Karen Tranberg 2004: The World in Dres: Anthropological Perspectives on Clothing, Fashion, and Culture. *Annu. Rev. Anthropol.* 33: 369–92.
- HARRISON**, Simon 1999: Cultural boundaries. *Anthropology Today* 15(5), 10–13.
- HOLY**, Ladislav 1996: *The little Czech and the great Czech Nation: National identity and the post-communist transformation of society*. Cambridge: University Press.
- HOFER**, Thomas 1991: Construction of the 'Folk Cultural Heritage' in Hungary and Rival Version fo National Identity. *Ethnologia Europaea* 21, 145–70.
- HUSEBY-DARVAS**, Eva 1995: The Search for Hungarian National Identity. V: Lola Romanucci-Ross; George De Vos (ur.), *Ethnic Identity: Creation, Conflict, and Accommodation*. (Tretja izdaja). 161–195.
- JUŽNIČ**, Stane 1993: *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- JUŽNIČ**, Stane 1998: *Človekovo telo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- KNIFIC**, Bojan 2003: Vprašanje narodne noše na Slovenskem: Njen razvoj od srede 19. stoletja do 2. svetovne vojne. *Etnolog* 13 (2003), 435–468.
- MAKAROVIČ**, Marija 1970: Vezena ženska pokrivala na Slovenskem. V: *Ljudske vezenine na Slovenskem*. Ljubljana: Centralni zavod za napredek gospodinjstva, 57–138.
- MAKAROVIČ**, Marija; Magdalena **KLARER** 1987: *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: Slovenska Istra*. (Drugi zvezek). Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije.
- MATHISEN**, Stein 1993: Folklore and Cultural Identity. V: Pertti J. Anttonen; Reimund Kvideland (ur.), *Nordic Frontiers*. Turku: Nordic Institute of Folklore, 35–47.
- NELSON**, Diane M. 1994: Gendering the ethnic-national question: Rigoberta Menchu jokes and the out-skirts of fashioning identity. *Anthropology Today* 10(6), 3–7.
- RADAUŠ RIBARIČ**, Jelka 1997: *Ženska narodna nošnja u Istri*. Zagreb; Pazin: Institut za etnologiju i folkloristiku; Istarsko književno društvo »Juraj Dobrila«; »Josip Turčinović« d. o. o.
- ROGELJ ŠKAFAR**, Bojana 2003: Etnološki muzeji in nacionalna identiteta: Slovenski etnografski muzej. *Etnolog* 13/2003, 31–57.
- STANONIK**, Marija 1990: O folklorizmu na splošno. *Glasnik SED* 30, 1–4, 20–41.
- STORRAAS**, Randi 1986: Clothes as an Expression of Counter-Cultural Activity. *Ethnologia Scandinavica* 16, 145–158.
- ŽAGAR**, Janja 2004: *Pokrivala*. Zbirka slovenskega etnografskega muzeja. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 17. 9. 2005

KULTURA – MOJA DOMOVINA¹

Spoštovani gospodje, spoštovane gospe, dragi rojaki, drage rojakinje, vsi, ki vam je pri srcu z veliko začetnico napisana kultura!

Verjetno je že kdo, ki je v počastitev Slovenskega kulturnega praznika govoril s tega mesta v preteklih letih, takoj na začetku omenil, da piše v različnih slovarjih in enciklopedijah, kaj vse spada pod pojem kulture in tudi, da se vsebinske opredelitve med seboj precej razlikujejo. Morda je povedal tudi to, da so navedene obširne in do neke mere celo zelo ustrezne utemeljitve tudi v tistih enciklopedijah, ki so nastale v času in s podporo ideologij in režimov, ki so se uvrstili v zgodovino kot največji uničevalci človeštva in njihove kulture.

Spričo povedanega se vprašujem, kaj je z nami ljudmi tako narobe, da so napisane utemeljitve tako lepe, tako dobre, tako plemenite, skratka v samem vrhu kulture, naša dejanja pa so z napisanim v največjem nasprotju. In na ponovno vprašanje, zakaj je to tako, sem si odgovorila, da zato, ker nemalokrat manjka nam vsem resnično prizadevanje, da bi živeli v stvarnem, resničnem, ustvarjalnem, in ne razdiralnem, uničevalnem razmerju do sveta in s tem tudi do samih seboj, da bi živeli v medsebojnem sožitju, ki vključuje medsebojno enakovredno in enakopravno spoštovanje. In da bi se s tem namenom pokončno, samozavestno, pa čeprav pod pezo različno težkih bremen in stisk, ki nas pestijo kot ljudi in kot narod, kot narodno skupnost, zavestno trudili, da bi bila kultura v resnici naša domovina.

Take misli so se mi motale po glavi, ko sem zadnji mesec lanskega leta med pešačenjem po Istri premišljevala, kako naj na proslavi v počastitev največjega slovenskega pesnika Franceta Prešerna zastavim govor, govor o kulturi, ki je, ali vsaj bi morala biti, naša domovina. Med pešačenjem sem se tu in tam ustavila ob starosvetnih ograjah. Da, ob preprostih ograjah, ki so zložene skupaj iz večjih in manjših neobdelanih kamnov. Tudi po več deset metrov dolge ograje, ki še vedno prepredajo Istro in tudi del Krasa, so vedno gradili le mejaši zemljišč, ker so na ta način od sosednjega mejaša oddelili in ogradili svoje njive in pašnike, svojo zemljiško posest. S kamenjem, ki je med oranjem privrelo na dan, sta mejaša leto za letom, desetletje za desetletjem, vsak s svoje strani večje gradila, pa tudi dograjevala in popravljala ograjo, in tako nadaljevala delo svojih prednikov. Po nenapisanih pravilih sta zlagala kamenje le do take višine, da sta se lahko, če se jima je zahotelo, po opravljenem delu ali pa med delovnim počitkom, vsak s svoje

strani z eno roko naslonila na ograjo in se pogovorila, pa tudi dogovorila, kar je bilo potrebno. Takega ali drugačnega ustnega dogovora, ki sta ga sklenila pri ograji, pa sta se samoumevno držala, sta ga samoumevno izpolnila.

Čeprav sem mimo teh zidov, kot jim pravijo v slovenski Istri, v italijanskem istrskem narečju pa tudi muretti, hodila že nič kolikokrat, me je to pot dobesedno zaustavilo sicer preprosto spoznanje, da je vsaka ograja, ki je sestavljena iz tisoč in tisoč kamnov, preudarno in vztrajno delo dveh ljudi, stotine in stotine brezimnih ljudi, ki jih nisem in jih ne bom nikoli spoznala. Vendar ljudi, ki nam iz roda v rod podarjajo svoja sto in stoletna prizadevanja, ki se kažejo v preprostih, skromnih pa tudi veličastnih spomenikih naše kulture. In tudi, da je takšen zid delo človeških rok, delo dveh mejašev, ki sta se tako kot že njuni predniki – vsak na svoji strani ograje, vsak na svojem koščku skrbno obdelane zemlje složno trudila za preživetje. Kljub težškemu in z današnjimi besedami nemalokrat tudi stresnemu delu, če se je bližala kakšna nevihta ali se je mudilo pospraviti pridelek, pa sta si tu in tam že med delom, večinoma pa po opravljenem delu, vzela čas za pogovor, čas za dialog.

Morda se že nestrpno vprašujete, kaj pa imajo opraviti ročno narejena ograja iz kamenja in preprosta kmeta – mejaša, ki tratita čas s pomenkovanjem vsak na svoji strani ograje, z današnjim slavnostnim govorom, ki naj bi bil posvečen z veliko začetnico pisani Kulturi? In se tudi vprašujete, saj ograje vendar ločujejo, ne pa združujejo ljudi?

Res je, če ste mislili ograje nasploh, vam ne kaže oporekati. In če ste mislili na ograje v naših glavah in srcih, prav tako ne. Če pa ste začutili v moji pripovedi o ograji, mejaših in njunem pogovoru ter samoumevnem izpolnjevanju njunih morebitnih dogovorov govorico različnih simbolov, govorico različnih pomenov, pa smo na isti poti.

Kot etnologinji, ki skušam z raziskovanjem in obravnavanjem nekdanjih sestavin gmotne, družbene in duhovne kulture razumeti tudi njihove pomene za sodobne pojave in človeka, ki je povezan z njimi, me vedno znova nagovarja povedna in pomenljiva govorica simbolov. Govorica prisposodob, pa čeravno se kaže v še tako preprosti, že kar prvinski človekovi stvaritvi, kot je na primer ročno grajena ograja iz kamenja. Razume pa jo le tisti, ki ima, če je tako srečen, že od rojstva dano lastnost ali pa da si je z zavestnim trudom pridobil kulturo občudovanja, kulturo spoštovanja in kulturo priznanja ustvarjalnim človekovim prizadevanjem. Nagovarja pa me tudi simbolika, ki se izraža v pretehtanem in skupnem grajenju ograj. Vendar le takih, ki na eni strani omogočajo človeku njegovo zasebnost, na drugi strani pa tudi možnost pogovora, možnost dialoga.

Spoštovane gospe, spoštovani gospodje, dragi moji rojaki in rojakinje, pa na kateri koli strani ograje že stojite, dovolite mi, da sem se tudi iz spoštovanja do vaše poslušalske zdržljivosti in potrpežljivosti odločila nekoliko obširneje spregovoriti

¹ Govor je avtorica kot slavnostna govornica na povabilo rektorja Katoliškega doma prosvete Jožeta Kopeiniga 5. 2. 2006 predstavila v Tinjah na avstrijskem Koroškem, kjer je skupaj s koroškimi Slovenci in povabljenimi iz Slovenije praznovala slovenski kulturni praznik – Prešernov dan. (op. uredništva).

le o treh temeljnih z našo, in če hočete tudi z občečloveško duhovno kulturo povezanih sestavinah, ki naj bi se kazale v naši kulturi spoštovanja človekovih, sočlovekovih ustvarjalnih prizadevanj, kulturi zasebnosti oziroma spoštovanja zasebnosti in kulturi pogovarjanja oziroma spoštovanju obljub in dogovorov, ki so povezani s kulturo dialoga.

Najprej o kulturi spoštovanja in priznanja človekovih ustvarjalnih prizadevanj:

O delu in ustvarjalnosti in njenih pomenih je bilo zlasti v svetovni literaturi že veliko napisanega in še veliko več – tako v domači kot svetovni literaturi – tudi o preteklih in današnjih spomenikih gmotne in duhovne kulture, ki so pomniki človekovih vsestranskih prizadevanj in ustvarjalnosti, pomniki njegovega duha in njegovega razuma. Pri prebiranju zadevne literature, če izvzamem tisto, ki govori o potrebi zaščite in varovanja kulturnih spomenikov gmotne in duhovne narave, pa dobesečno pogrešam študije, ki bi se ukvarjale s tem, kakšen povratni pomen ima izražanje spoštovanja, priznanja in občudovanja različnih stvaritev in njegovih ustvarjalcev tudi za samega človeka, potemtakem za tistega človeka, ki izrazi spoštovanje ali priznanje. Mnenja sem, da je prirojena lastnost, lahko pa tudi zavestno, včasih z velikim trudom, če že ne kar z romanjem v Canosso pridobljena sposobnost, da izraziš iskreno občudovanje in prav tako iskreno priznanje dejanskim sočlovekovim prizadevanjem, velikega pomena za našo osebno rast, za našo osebno usklajenost s samim seboj in z obdajajočim svetom.

Prav spoštovanje, občudovanje in priznanje veličine sicer nadvse preprostega, vendar vztrajnega človeškega dela, so bila tista čustva, ki so me preplavila, ko sem se na svoji rekreacijski pešpoti ustavljala ob istrskih kamnitih ograjah. Toda v nadaljevanju moje poti pa me je vedno bolj načenjalo vprašanje, koliko resničnega, osebno doživetega spoštovanja in priznanja sploh posvečamo takim in drugačnim preteklim in današnjim človeškim prizadevanjem in stvaritvam. Če povem po pravici, sem ne samo zase tudi na splošno ugotovila, da veliko premalo in predvsem, tudi premalo srčno in iskreno. Potemtakem je naša kultura spoštovanja, občudovanja in priznavanja zelo neznatna, in v povezavi z njo tudi naše notranjosti ne napolnjuje resnično dobro osebno počutje, ki ga lahko nudi le skladnost, sozvočje s človekom in vsekakor tudi z naravo.

Samoumevno se nam zdi, da občudujemo ali se vsaj delamo, da občudujemo, na primer likovna dela svetovnih renesančnih, baročnih ali sodobnih mojstrov, slikarjev, kiparjev in arhitektov. Ko se znajdemo na domačih tleh, je večinoma konec občudovanja. Ali pa občudujemo in priznavamo prizadevanja samo tistim z našega vrta, onim z drugega vrta pa ne, in obratno.

In če se za primerjavo le za hipec ozremo še na domačo in svetovno kulturno dediščino. Kmečke, pa tudi večino naše mestne arhitekture se res ne da primerjati z nekaterimi mogočnimi srednjeveškimi stavbami in katedralami, prav tako se ne more primerjati kaka kmečka, kaj šele kajžarska notranja oprema iz konca 19. stoletja s kako imenitno sočasno meščansko in ne nazadnje tudi s kako moderno današnjo opremo. Tudi ne lesena ali glinasta skleda z dragocenim kitajskim porcelanom, pa tudi ne mlinček za mletje kave z imenitnim električnim mlinčkom, ali če hočete, spodnje perilo naših babic z današnjim preračun-

ljivo oblikovanim ženskim perilom. Tudi ne literarčenje preprostih ljudi z resnično visoko literarno ustvarjalnostjo velikih pesnikov in pisateljev.

Nenazadnje celo priznavamo, da je na težki poti k resnično veliki ustvarjalnosti več ravni človekove ustvarjalnosti in da so sicer redke, pa vendarle, na samem vrhu, druge pa ne. Zakaj ne bi tega prav iskreno priznali, da je to res tako. S tem bi samo pokazali širino svoje osebne kulture. Zato ne vem, zakaj nas popade skrajno onemogel občutek manjvrednosti, če nam prav s takimi velikimi stvaritvami kdo maha pred našim pragom, češ, tvoj narod jih pa nima. Ali kot je napisal Boris Pahor v enem izmed svojih govorov na Prešernov dan, da so se nam take – s sejanjem manjvrednostnih kompleksov povezane – psihološke travme zarezale v mozeg, ko smo dopustili, da so nam cepili v dušo občutek neveljavnosti, zavest majhnosti, ker nimamo ne Michelangela ne Raffaela.

Imamo pa veliko drugih, v času in prostoru svojevrstno bleščečih umetnin, ki so shranjene v naših cerkvah, galerijah in muzejih ali pa kje na prostem, ki se lahko kosajo s srednjeevropskimi stvaritvami, če ostanemo na domačih tleh. Imamo tudi Prešerna, Cankarja, Prežiha, Lipuša, Jančarja in druge ustvarjalce, ki so zrasli iz našega naroda, iz naših stoletnih hotenj in pričakovanj. Od nas samih pa je odvisno, ali bomo občudovali samo s svetovno gloriolo obdane stvaritve ali pa bomo, če že ne enako, pa z drugačno, vendar še vedno s srčnostjo občudovali stvaritve naših prednikov ali pa stvaritve naših sodobnikov. Ali pa, da se ob hkratnem občudovanju nekaterih resnično velikih umetnin ne bi tako zviška zmrdovali nad skromnejšimi in preprostejšimi domačimi stvaritvami in vsakdanjimi dosežki. Saj menda nismo v resnici prepričani, da bi se mi bolje izkazali. Če smo, potem moramo to dokazati. Tudi pesnik France Prešeren, v počastitev katerega smo se danes tako polnoštevilno zbrali, se je v pesmi »Apel in čevljar« dobesedno zmrdoval, če že ne norčeval nad poskusi literarčenja sodobnikov. Vendar mu moramo priznati, da se je zmrdoval povsem upravičeno, saj je sam pisal vrhunsko poezijo.

Kaj pa kultura ograjevanja ali določene povedano kultura zasebnosti in z njo povezano spoštovanje zasebnosti. Beseda ograjevanje ali če parafraziramo Angleže, ki bi temu rekli »splendid isolation«, zveni dokaj tuje. Predstavlja pa tako stanje, ko se človek v celoti ali pa le v določenih smereh dobesedno ogradi, zapre v svoj svet, ker ne želi, da bi se ljudje vtikali vanj. Če se ozrem po svoji deželici na sončni strani Alp in tudi po svetu, bi rekla, da je pristala kultura zasebnosti in z njo povezana kultura spoštovanja zasebnosti prav tako na spodnjem klinu lestvice. V imenu ne vem kake novinarske svobode pišejo – da se razumemo, nekateri, ne vsi – novinarji in novinarke o takih in drugačnih resnično zasebnih podrobnostih iz življenja politikov, umetnikov in drugih znanih ljudi. In kar je še bolj nerazumljivo, očitno večino tistih, ki jim je namenjeno pisanje takih in drugačnih abotnosti, to niti ne moti ali pa se celo strinjajo tudi s takim pisarjenjem; vse kaže, da samo zato, da se o njih piše, da se jim dviga publiciteta. Če se tu in tam obregnejo ob tak način poročanja, imamo takoj na krožniku, češ da je javna oseba in da so te podrobnosti nujne, ali pa vam postrežejo s svobodo govora in pisanja in še celo kako demokracijo pomešajo vmes. In še enkrat pribijejo, da je

obveščanje o zasebnosti javnih ljudi potrebno. Vprašujem se čemu in za koga? Za vas, za mene, ki se mi zdi skrajno neokusno brskanje po njihovem zasebnem življenju, po njihovem, denimo zanje že tako bolečem težkem obolenju, in neprestano omenjanje nekaterih telesnih pomanjkljivosti, ki so povezane z morebitno poraščenostjo lasišča ali telesno velikostjo. Ali ni za človeka, ki dela v tem ali onem poklicu, najpomembneje, da dobro opravlja svoje delo, ali za človeka, ki ga je izbralo ljudstvo, da dosledno, pošteno in moralno opravlja dolžnosti, ki so mu bile zaupane.

Pa ne gre samo za kulturo spoštovanja zasebnosti znanih ljudi v tem trenutku časa, ki ga živimo, gre tudi za kulturo spoštovanja naših rajnih duhovnih velikanov. France Prešeren svoje velike in nepotešene naklonjenosti do nedostopne in nedosegljive Primicove Julije res ni skrival, posvetil ji je celo eno izmed svojih najlepših pesnitev. Toda h kakšni osvetlitvi pesnikovega genija pa pripomorejo še druge podrobnosti iz njegovega zasebnega življenja.

Res začudeno ugotavljam, da se znajdejo na seznamu ljudi, ki hlastajo za čim bolj šokantnimi in žgečkljivimi podrobnostmi celo znana in s kulturo tesno povezana imena.

Saj vendarle pomeni z veliko črko napisana Kultura veliko damo, ki pod svoj plašč ne sprejme vsakogar, pa čeprav velja ali pa se sam razglašča za kulturnika. Zlasti ne tistega, ki ni sposoben varovati svoje zasebnosti in ki ne spoštuje zasebnosti drugih.

Kultura pogovarjanja in dogovarjanja, kultura dialoga in kultura spoštovanja dane besede in dogovorov. O tem, kaj vse lahko vsebuje tako pogosto uporabljena in tudi v politične špekulacije in manipulacije izrabljana beseda dialog, ki je povzeta iz grških besed dialogos in dialegesthai, bi se dalo – podkrepljeno s preteklimi in današnjimi zgledi – govoriti ure in ure. Govoriti z žalostjo in bolečino, ogorčenjem in jezo, razumevanjem in nerazumevanjem. Tudi s skrušenostjo in z obžalovanjem, če se spomnim na kako možnost, ko sem tudi sama prezrla pomen pogovarjanja ali pa nisem izpolnila dane, čeprav morda nepremišljeno dane obljube. Vendar vas ne bi želela obremenjevati s čustvenimi izbruhi, niti se ne želim spustiti na raven govorice razžaljenih in prizadetih.

Kaj pa potem, saj se najbrž ne kaže ustavljati ob pomenu vsakdanjih pogovorov, pomenkovanj in klepetov ob kavi, čeprav bi o tej temi bržkone našli kako razpravo v kateri od domačih ali tujih družboslovnih revij.

Kaže pa se ustavljati ob dogovarjanju in predvsem ob izpolnjevanju danih obljub. V zgodovini človeštva in tudi v zgodovini slovenskega naroda je imela ustno dana obljuba, sklep ali dogovor, prav tako kot v zgodovini drugih narodov, svoje častno mesto. Zakaj izpolnjevanje dane besede je bilo stvar osebne časti in poštenja preprostega, nepismenega človeka, prav tako kot je bilo stvar osebne časti in poštenja pismenih velikašev.

Vprašujem se, koliko vsakdanjih, pa vendarle neizpolnjenih obljub in dogovorov imamo na duši in vesti, čeprav smo prepričani, da je z našo zadevno kulturo vse v redu, če že ne sploh v najlepšem redu.

In še bolj začudeno, razočarano in globoko prizadeto se na pragu 21. stoletja vprašujem: zakaj nas obdaja množica predpisov, ki naj bi varovali človekove pravice, in med njimi

posebej tistih uradno v državnih pogodbah napisanih dogovorov ali členov o pravicah narodov, ki bi se morali po črki besede in po črki zakona izpolnjevati, pa se meni nič tebi nič ne izpolnjujejo. Ne izpolnjujejo in kršijo se dogovori in členi, ki bi morali samoumevno, condito sine qua non veljati v vseh tistih državah, ki se imajo za pravno državo in kot take tudi veljajo. Če to ni tako, se je treba postaviti za svoje pravice. Meni osebno so vedno svetli vzor Južni Tirolci, ki so si svoje državljske pravice izborili preudarno, samozavestno in s skupnim nastopanjem ob veliki pomoči, da ne rečem, že kar genialnih, premočrtnih diplomatskih in našega posnemanja vrednih potezah matične države Avstrije. Če se ne motim, tudi v povezavi z dvojezičnimi krajevnimi napisi. In ker je Avstrija pravna država, je samoumevno, da v svoji državi izpolnjuje take in drugačne dogovore. V primeru, da katera koli pravna država ne izpolnjuje dogovorov, pa se kaže strinjati z ugotovitvijo slovenskega poslanca, ki se ni izražal v visoko sprenevedavem diplomatskem jeziku, da taka država ni pravna država.

Če se odmaknem od že kar zgodovinsko legendarne teme dogovarjanja o dvojezičnih napisih, kaj pa dialog med samimi Slovenci, ki smo zdaj združeni v Evropski skupnosti? Bojim se, da izgubljam svojo življenjsko moč, tako zelo potrebno za ohranjanje naše skupne slovenske narodne biti, v nepotrebnih in neproduktivnih političnih in strankarsko obarvanih bojih za oblast, denar in prestiž. Na ravni narodne skupnosti postajajo te motnje prestiža, če uporabim besedo slovenske psihiatrinje Darje Boben, ki je z njo opredelila različne osebnostne s tekmovalnostjo povezane motnje, že prav travmatične in razdiralne. Opredeliti bi se dale s prisposobilo, ki sem jo slišala v svojih mladih letih: »Če pri Slovencih nekdo nekaj naredi, takoj oglasi se jih drugih tristo, ki bi to bolje, ki bi to drugače naredili.« Naj še dodam, da se jih oglasi tudi na avstrijskem Koroškem drugih tristo, ki se sploh ne bi prizadevali za Slovincem nepomembne (dvojezične table), ampak za Slovincem veliko bolj pomembne reči. Čakamo, da stopijo pred ljudi, ki jim zaupajo, in se začnejo s pametjo in srcem boriti za tiste veliko bolj pomembne zadeve. In storili bomo največ, kar lahko storimo za slovenski narod na Koroškem, da jih bomo podprli ali pa vsaj ne ovirali pri njihovih prizadevanjih.

Nazadnje polagam na oltar največje narodove Kulture še besedo o svojem, o našem slovenskem maternem jeziku. Ali ga sploh še cenimo kot kulturno vrednoto, ki se je stoletja in stoletja oblikovala v ustih otrok, mladine in zrelih ljudi, da danes sploh lahko govorimo o naši slovenski kulturi. Saj je treba dandanes znati, govoriti, občudovati in ceniti tudi tuje jezike. Toda samo v svojem, tvojem, našem slovenskem maternem jeziku tako lepo odzvanjajo vse besede in zlasti besede ljubezni, ki smo jih slišali že ob materinih prsah in včasih tudi ob očetovem ljubkovanju. Besede ljubezni, ki jih je pel narodu in svoji veliki ljubezni naš veliki pesnik France Prešeren. Besede ljubezni, ki iz davnine v sedanost združujejo moškega in žensko. Besede, ki nam pomagajo, da se v prvobitni naklonjenosti sklonimo drug k drugemu, ko izgovarjamo najlepše besede preteklosti, sedanosti in prihodnosti, preproste in neizumetničene besede »rad te imam, rada te imam«. Besede, ki rušijo vse ograje v naših srcih in našem razumu, ki nam iz roda v rod pomagajo, da se ohranjamo kot ljudje in kot

nosilci z veliko začetnico napisane Kulture.

Dragi moji bratje in moje sestre: Rada vas imam! Še kako dobro se zavedam, tudi v imenu tiste poniglave politike naših slovenskih državnikov, ki se tega sploh ne ali pa premalo zavedajo, da je vaš obstoj na senčni strani Alp še kako povezan tudi z našim obstojem na sončni strani Alp. In da – goreče upam, da do tega ne bo prišlo – ko boste v vašem boju za slovenski jezik in narod omagali vi, smo na vrsti mi na sončni strani Alp.

In prisrčna hvala, ker z vami, ki ste neskončno prekaljeni in preizkušani v boju za obstanek slovenskega naroda in jezika, lahko obhajam naš največji Slovenski kulturni praznik – Prešernov dan.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 20. 2. 2006

Strokovni članek/1.04

Zvezda Delak Koželj

SODOBNI VIDIKI DOMAČIH IN MEDNARODNIH PREDPISOV TER DOKUMENTOV NA PODROČJU VARSTVA KULTURNE DEDIŠČINE

Financiranje in vloga lastnika

Izvleček

Evropska unija, katere del smo od leta 2004, je pristojnosti s področja kulture, varstva kulturne dediščine in urejanja prostora prepustila posameznim državam. Le varstvo okolja, ki se tiče tudi kulturne dediščine, je eno od ključnih področij skupne evropske pravne ureditve.

Mednarodne konvencije s področja varstva¹ kulturne dediščine neposredno zavezujejo podpisnice k njihovem izvajanju. Vrsta deklaracij in resolucij z varstvenega področja kot političnih dokumentov usmerja in zavezuje k operativnim dejanjem v prid varstva.

Prispevek ugotavlja naše dejansko (prepočasno) sledenje tem dokumentom in ugotavlja naše pomanjkljivosti in (še neuresničene možnosti) pri uveljavljanju vloge lastnika, kakor tudi ustreznega financiranja varstvene dejavnosti, tako v varstveni zakonodaji kakor tudi osrednjih državnih dokumentih.

Abstract

*The European Union, which Slovenia joined in 2004, leaves the responsibilities in the field of culture, cultural heritage protection and spatial planning to the individual states. Only the environment protection related also to cultural heritage is one of the key fields of the *acquis communautaire*.*

International conventions covering cultural heritage protection² directly oblige signatories to implement them. A number of declarations and resolutions in the field of protection as well policy documents provide guidelines and impose obligations to take steps towards protection.

This contribution examines our present too slow compliance with these documents, as well as our deficiencies and (yet unrealised possibilities) in the establishment of the role of the owner, and also in providing suitable financing of the protection activity both in the protective legislation and in key national documents.

Uvod

Zaradi državnostvornega pomena kultura ni bila prenesena na področje, s katerim bi se ukvarjala Evropska unija, ostala je v pristojnosti nacionalnih držav.

Edina izjema je kulturno sodelovanje (v pomenu tako imenovane subsidiarnosti), ki dopušča Evropski uniji, da se vanj vključuje s programi. »Dejavnost skupnosti je namenjena spodbujanju sodelovanja med državami članicami in, če je to treba, podpiranju in dopolnjevanju njihove dejavnosti na naslednjih področjih:

- izboljševanje poznavanja in razširjanja kulture in zgodovine evropskih narodov;
- ohranjanje in varstvo kulturne dediščine evropskega pomena;
- nekomercialna kulturna izmenjava;
- umetniško in književno izražanje, tudi na avdio-vizualnem področju.«³

¹ *Varstvo*: kot prevod iz angl. *protection* je podrejen pojem in obsega zakonsko, upravno in strokovno dejavnost. *Ohranjanje*: kot prevod iz angl. *conservation* je najširši pojem. Združuje vse vrste politik, strategij, zakonskih, upravnih in tehničnih ukrepov in dejavnosti v povezavi z dediščino. *Zaščita*: kot prevod iz angl. *preservation* pomeni konkretne ukrepe in aktivnosti, katerih namen je preprečevanje neželenih sprememb in slabšanja stanja dediščine.

² *Protection* (in Slovene *varstvo*) is a subordinate term and encompasses legal and professional activities and those connected to public administration. *Conservation* (in Slovene *ohranjanje*) is the widest term. It encompasses all sorts of policies, strategies, legal, public administration and technical measures connected to the heritage. *Protection* (in Slovene *zaščita*) means the concrete measures and activities, the intention of which is to prevent undesired changes and worsening of the condition of heritage.

³ 128. čl. Pogodbe o Evropski Uniji (*Uradni list RS, Mednarodne pogodbe št. 7/04*). Ta člen se bo predvidoma prenesel tudi v t. i. Ustavno pogodbo Evropske unije.

Kakor kultura, je tudi urejanje prostora v Evropski uniji prepuščeno posameznim državam. Le varstvo okolja je eno ključnih področij skupne evropske pravne ureditve, ki se tiče tudi trajnega ohranjanja nepremične kulturne dediščine.

Kultura si je le težko in počasi pridobila svoj prostor v skupni evropski politiki s tremi kulturnimi programi, ki so se leta 2000 združili v enotno Kulturo 2000 s simboličnim proračunom. Vsa velika sredstva za kulturo so se posredno zagotavljala prek drugih programov, predvsem strukturnih skladov. Vzpostavili so jih leta 1989 kot mehanizem, s katerim naj bi dosegli enakomernejši regionalni razvoj in uveljavili podporo programom in projektom na področjih: zaposlovanja, regionalnega razvoja, turizma, informativne tehnologije, socialne integracije, kakovosti življenja. Zaradi slabe organiziranosti ob zapletenih mehanizmih in visokih zahtevah glede priprave projektne dokumentacije so bile države (še posebno) kandidatke bolj ali manj (ne)učinkovite pri konkuriranju za evropski denar v Kulturi 2000. Pri nas uspešno razvijamo projekte predvsem na področju revitalizacije kulturnih spomenikov in koncipiranja multimedijskih centrov.

Podlaga za naše zajemanje iz strukturnih skladov je Državni razvojni program 2002–2006⁴ z jasnimi prioritetami: konkurenčnost gospodarstva, razvoj človeških virov in regionalni razvoj. Zastavljen je bil na podlagi evropskih navodil: kakor v Evropski uniji, je tudi tu kultura vključena posredno, prek splošnih ciljev, kar pomeni možnost črpanja sredstev le prek širših projektov.

Zakaj tak uvod? Opozoriti želimo na nove naloge kulture in dejavnosti, ki se varstveno ali kako drugače vežejo na kulturno dediščino in ki smo jih prisiljeni spoštovati in sprejeti. Po drugi strani pa nam tudi prinašajo doslej še nepoznane možnosti. Po poskusih ideološke instrumentalizacije kulture v nekdanjem političnem sistemu, nam ob naši neaktivnosti oziroma neupoštevanju novih dejstev preti ali pretirana ekonomizacija ali marginalizacija naše dejavnosti.

Če prenesemo predstavljena dejstva na področje varstva kulturne dediščine, bomo lažje opredelili bojzani glede omenjene odrinjenosti in neučinkovitosti našega delovanja, če že ne razvoja in uspešnosti delovanja varstvene dejavnosti.

Mednarodni predpisi in dokumenti, ki obravnavajo varstvo kulturne dediščine

Kot je znano, slovenska ustava omogoča neposredno izvajanje določb mednarodnih pogodb, katerih podpisnica je Slovenija. Konvencije, deklaracije in resolucije s področja varstva kulturne dediščine kot politični dokumenti usmerjajo in zavezujejo podpisnice v operativno delovanje v prid varstva. Od samega njihovega izvajanja, prilagoditve in ustrezne konkretizacije domačih predpisov ter strokovne usposobljenosti varstvene stroke je odvisna uspešnost neposrednega varstva. Slovenija kot država kljub podpisom in ratifikaciji še vedno ni pristopila k izvajanju nekaterih starejših priporočil, predvsem s področja celostnega ohranjanja stavbne in naselbinske dediščine ter varovanih območij, ki so skupno delo narave

in človeka kot delov kakovostnega življenjskega bivalnega okolja. Ti dokumenti se v Evropi pripravljajo od srede sedemdesetih let 20. stoletja.

Že leta 1976 je Odbor ministrov Sveta Evrope v posebni resoluciji priporočil vladam držav članic, naj svoje notranje sisteme zakonov in predpisov prilagodijo zahtevam »celostnega ohranjanja«⁵ stavbne dediščine, kar je dobilo vso strokovno in politično uveljavitev v Granadski,⁶ Malteški⁷ in Evropski krajinski⁸ konvenciji.

Za izvedbo načel in vodil iz predstavljenih krovnih dokumentov Svet Evrope pripravlja še posebna priporočila za najpomembnejša področja, vezana na celostno ohranjanje dediščine, kot npr.: izobraževanje strokovnjakov, pospeševanje obrti, vezanih na obnovitvene posege, dokumentiranje, trajnostni razvoj⁹ (tudi) turizma, varstvo dediščine pred naravnimi nesrečami, propadanjem, onesnaževanjem, nezakonitimi dejanji, do usmeritev za varstvo posameznih tipov dediščine.

Neizvajanje ratificiranih konvencij in vrste priporočil, ki urejajo posamezne vidike dejavnosti, zvrsti dediščine ali varstvenih ukrepov, je posebno zaskrbljujoče še zato, ker novejša evropske usmeritve nadgrajujejo takrat zastavljeno celostno ohranjanje dediščine z novimi zahtevami. Slovenija še ni obvladala temeljnih veččin takega pristopa, nedvomno tudi zaradi dejstva, da se resor kulture ne zaveda svoje iniciativne vloge pri tem. Za uveljavljanje konvencij so nujne večja vloga države, posebne strategije in prilagoditve na področju varstva in ohranjanja dediščine, s poudarjeno odgovornostjo prostorskega in razvojnega načrtovanja ter prilagoditve kulturne, okoljske in prostorske politike.

V mednarodnem političnem in strokovnem prostoru se je v zadnjih 30 letih povečal pomen kulturne dediščine, strokovni

⁴ Ministrstvo za gospodarstvo, *Državni razvojni program 2001–2006 (predlog)*. Ljubljana 2001.

⁵ Council of Europe, Resolution (76) 28 concerning the adaptation of laws and regulations to the requirements of integrated conservation of the architectural heritage. V: *European cultural heritage (Volume I)*. Strasbourg 2002, Council of Europe Publishing, 199–207.

⁶ Council of Europe, Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe (Granada, 3 October 1985) (ETS No. 121) and explanatory report. Nav. delo, 109–130.

⁷ Council of Europe, Convention for the Protection of the Archeological Heritage (revised) (Valletta, 16 January 1992) (ETS No. 143) and explanatory report. Nav. delo, 131–150.

⁸ Council of Europe, European Landscape Convention (Florence, 20 October 2000) (ETS No. 176) and explanatory report. Nav. delo, 151–174.

⁹ *Trajnostna raba dediščine* je raba dediščine le na način in v obsegu, ki dolgoročno ne povzroča izgube spomeniških lastnosti, tako da ostaja neokrnjena njena sposobnost zadovoljevanja kulturnih potreb in pričakovanj sedanje in prihodnjih generacij. *Trajnostni razvoj dediščine* je zadovoljevanje potreb sedanje generacije, ne da bi bile s tem okrnjene možnosti prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih potreb po dediščini, ki bodo predvidoma večje. Trajnostni razvoj dediščine je kontroliran razvoj, omejen tako, da ne povzroča njene degradacije. Predpostavlja poznavanje dediščine kot neobnovljivega ustvarjalnega vira, njegovo rabo do določenih mej in usmerjanje gospodarsko-družbenega in prostorskega razvoja s ciljem trajne ohranitve dediščine.

interes se je prenesel tudi na druge kulturne in zgodovinske (ne dediščinske) značilnosti življenjskega okolja. Pojmovanje dediščine kot omejitvenega dejavnika za nove izzive je že daleč preseženo. Po prvem srečanju vodij vlad in držav članic Sveta Evrope¹⁰ se pospešeno uveljavljajo nova ideja na izhodišča v Svetu Evrope in Evropski uniji (še posebno v okviru delovanja evropskih kulturnih ministrov), katerih rezultat je tudi posodobitev pojmovanja kulturne dediščine in nove smeri njenega varstva in ohranjanja. Povezane so z uveljavljanjem nove politične vloge dediščine,¹¹ tako tudi vloge dediščine kot dejavnika ekonomskega, družbenega povezovanja in trajnostnega razvoja kot ene največjih potreb razširjene Evrope¹² ter končno vlogo dediščine pri odgovoru na izzive globalizacije.¹³

Vsi ti dokumenti tudi bolj ali manj neposredno opozarjajo na potrebo – poleg osrednje vloge lastnika pri odločanju o vseh postopkih v zvezi z dediščino – za vzpostavitev ugodnih pogojev za obnovitvene posege lastnikom ali drugim financerjem dediščine ter njihovo ustrezno upravljanje. Slednje pobude vsebujejo tudi Evropska prostorska razvojna perspektiva,¹⁴ Vodilna načela za trajnostni prostorski razvoj evropske celine¹⁵ kakor tudi Evropski vodič po podeželski stavbni dediščini.¹⁶ Še posebno pa postavlja v ospredje človeka kot lastnika, uporabnika, financerja, občudovalca, načrtovalca ipd. Okvirna konvencija Sveta Evrope o pomenu kulturne dediščine za družbo.¹⁷

Nove, dodatne vsebine in vidiki kulturne dediščine, opredeljeni v naštetih dokumentih, ob omenjeni širitvi strokovnega zanimanja na vse kulturno okolje, pogojujejo in narekujejo dodatne zadolžitve tudi etnologom. Dopolniti in utemeljiti jih moramo tudi z Univerzalno deklaracijo o kulturni raznovrstnosti¹⁸ in s Konvencijo o varstvu nematerialne kulturne dediščine.¹⁹

Najkonkretnjše gradivo, ki opredeljuje ukrepe za podporo financiranja varstva stavbne dediščine, je Priporočilo 6. Odbora ministrov št. R (91).²⁰ Podrobneje definira finančne ukrepe, kot npr. podpore, posojila, obdavčevanje in posebne ukrepe za podpiranje sponzorstva posameznikov, podjetij in ustanov.

»Ukrepe za ohranitev in ponovno oživitev«, ki so upoštevali tudi izkušnje in možnost finančnih spodbud lastnikom dediščine, smo podrobneje obdelali v Tretjem skupnem poročilu o zgodovinskih središčih Regij Delovne skupnosti Alpe-Jadran.²¹

Med drugim je tudi Parlamentarna skupščina Sveta Evrope leta 2003 sprejela Resolucijo o davčnih olajšavah za dejavnost ohranjanja kulturne dediščine.²²

Domači predpisi in dokumenti, ki urejajo varstvo kulturne dediščine

Okvir ureditve področja varstva kulturne dediščine pri nas omogoča Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo.²³ Sedanja institucionalna ureditev dejavnosti varstva kulturne dediščine temelji na določbah Zakona o varstvu kulturne dediščine.²⁴

Zakon opredeljuje pravico do odškodnine (52. čl.) lastniku spomenika, če se mu zaradi varstvenega režima poslabšajo pogoji za gospodarsko izkoriščanje spomenika, in tega ni mogoče nadomestiti z drugo dejavnostjo v okviru opredeljenega varstvenega režima. Lastnik spomenika ima pravico do vlaganja javnih sredstev (53. čl.), če zahtevajo vzdrževanje ali posegi v spomenik zaradi njegovega varstva ali prenove izredne stroške, ki presegajo gospodarsko korist in običajne stroške vzdrževanja.

Kljub dejstvu, da zakon opredeljuje »ohranjanje in varovanje dediščine kot skrb vseh in vsakogar« ter vsebuje določbo, da je »dediščino treba ohranjati in varovati v vseh okoliščinah« (4. čl.), ne obstaja noben zakonski mehanizem, ki bi zagotavljal financiranje kulturne dediščine tako glede spomeniških lastnosti kakor fizičnih struktur nepremičnin.

¹⁰ Council of Europe, First Summit (Vienna, 8–9 October 1993). Excerpt from the Final Declaration. V: *European cultural heritage (Volume I)*. Strasbourg 2002, Council of Europe Publishing, 15.

¹¹ Council of Europe, Fourth European Conference of Ministers responsible for the Cultural Heritage (Helsinki, 30–31 May 1996). Helsinki Declaration, Resolution No. 1, No. 2. Nav. delo, 43–49.

¹² Council of Europe, Second Summit (Strasbourg, 10–11 October 1997). Excerpt from the Final Declaration. Nav. delo, 16.

¹³ Council of Europe, Fifth European Conference of Ministers responsible for the Cultural Heritage (Portorož, Slovenia, 6–7 April 2001). Declaration, Final Declaration, Resolution No. 1, No. 2. Nav. delo, 50–59.

¹⁴ European Union, Informal Council of Ministers responsible for Spatial Planning, *European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union*. Potsdam 1999, European Commission.

¹⁵ Council of Europe, European Conference of Ministers responsible for Regional Planning, *Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent*. Council of Europe Publishing, Hannover 2000.

¹⁶ Council of Europe, European Conference of Ministers responsible for Regional Planning, *European Rural Heritage Observation Guide*. Ljubljana 2003. www.coe.int/T/E/Cultural_Cooperation/Environment/CEMAT

¹⁷ Council of Europe, Committee of Ministers, Draft Framework Convention on the value of Cultural Heritage for society and its Explanatory Report. Faro 2005.

¹⁸ UNESCO, *Universal Declaration on Cultural Diversity*. UNESCO 2001, Paris 2002.

¹⁹ UNESCO, Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural heritage. Paris 2003. <http://www.portalunesco.org/culture>

²⁰ Council of Europe, Recommendation No. R (91) 6 on measures likely to promote the funding of the conservation of the architectural heritage. V: *European cultural heritage (Volume I)*. Strasbourg 2002, Council of Europe Publishing, 251–258.

²¹ Delovna skupnost Alpe-Jadran, *Tretje skupno poročilo o zgodovinskih središčih, »Ukrepi za ohranitev in ponovno oživitev«*. Gradec 2003, 60–72.

²² Council of Europe, Steering Committee for Cultural Heritage (CDPAT), Recommendation 1634 (2003) of the Parliamentary Assembly on Tax incentives for cultural heritage conservation (tipkopis), Strasbourg 2004.

²³ Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (Uradni list RS, št. 96/02).

²⁴ Zakon o varstvu kulturne dediščine (Uradni list RS, št. 7/99).

Žal se le redki zavedamo dejstva, da je varovanje in ohranjanje vrednot kulturne dediščine mogoče uspešno izvajati le v primeru, da se v nacionalnih politikah na področjih, ki zadevajo dediščino, uveljavi smotnost ohranjanja obstoječega stavbnega sklada tudi kot dokazane ekonomske kategorije.

Politika urejanja prostora in gospodarskega razvoja mora v svoja temeljna izhodišča prevzeti veliko širši obseg varovanja kulturne dediščine kot doslej. Večplastni učinki take politike se bodo pokazali šele v daljšem časovnem obdobju in bodo nedvomno dopolnili uspešnost varstvenih načel in vlaganj, ki se sicer napačno kažejo kot zgolj ožje varstveno področje. Naj komentiram to trditev: kulturna dediščina je praviloma plod dolgotrajnega razvoja in ne nekega 'ad hoc' nasilno zastavljenega dejanja, kot se (pre)pogosto poraja ali načrtuje danes. Pomeni dolgoročno, trajno vrednost v razmerju do sodobnih, praviloma izsiljenih posegov (kot npr.: novogradnje, predelave, rušenja, namerno zanemarjanje stavb zaradi špekulacij z zemljišči), katerih učinke ne moremo vnaprej ustrezno ovrednotiti.

Direktorat za kulturno dediščino koordinira²⁵ (so)financiranje obnov razglašanih kulturnih spomenikov s proračunskimi sredstvi Ministrstva za kulturo s seznama »Kulturnega tolarja«, spomenikov v lasti Republike Slovenije, dalje spomenikov v lasti lokalnih skupnosti, verskih skupnosti in spomenikov v lasti drugih pravnih in fizičnih oseb na podlagi razpisa. Ugotavljamo zmanjševanje vsote sredstev za zadnji sklop spomenikov na račun prvih dveh.

Podatki o vlaganju sredstev drugih financerjev, to je občin, Rimskokatoliške cerkve in lastnikov v vzdrževanje in obnovo kulturnih spomenikov, ki se ne sofinancirajo iz državnega proračuna, niso popolni. Grobe ocene prispevkov zasebnih vlagateljev so v zadnjem desetletju dosegle do 1/4 sredstev, ki jih za obnovo in vzdrževanje namenjajo država in občine. Ocenjujemo, da se ta delež v zadnjem času povečuje in se bo predvsem zaradi tega, ker subvencije iz javnih sredstev ne krijejo vseh stroškov, še povečeval. Po drugi strani so državne pomoči (kakor tudi lokalnih skupnosti) namenjene pretežno programom obnov in strokovno vprašljivim rekonstrukcijam spomenikov.

Zaradi pomanjkljive koordinacije tudi niso znani podatki o vlaganjih drugih resorjev (programi za razvoj podeželja, investicije v šolstvo, zdravstvo, javno upravo itd.). Večja koordinacija na tem področju je nujna zaradi pridobitve finančnih podpor iz strukturnih skladov Evropske unije.

Kot je rečeno v uvodnem poglavju, država in večina občin (še) nimajo mehanizmov za podpiranje rednega ali investicijskega vzdrževanja posameznih spomenikov, dediščine in območij. Ta je z gospodarskega in varstvenega vidika vsekakor učinkovitejši kot vlaganje v obnove in rekonstrukcije ruševin ali težko rešljivih spomenikov.

Področje finančnih podpor za zasebnike (fizične in pravne osebe) in lokalnih skupnosti, ki želijo vlagati v vzdrževanje in obnovo kulturne dediščine, je v Sloveniji med najbolj zanemarjenimi področji kulturne politike. Kljub finančnim

obremenitvam, ki jih zakonska določila nalagajo lastnikom in uporabnikom spomenikov, država zanje zaenkrat ne priznava drugih finančnih olajšav kot tistih, ki jih je nudil splošni fiskalni režim v okviru zakonodaje in jo je urejal davek na dohodnino, davek na dobiček pravnih oseb, davek na dodano vrednost ipd. Edini izjemi sta Zakon o dedovanju in zaenkrat še veljavni Zakon o nadomestilu za uporabo stavbnih zemljišč, kjer je dejstvo, da gre za kulturni spomenik, razlog za določene davčne olajšave.

Pri nas sponzoriranje varstva nepremične kulturne dediščine s strani podjetij skoraj ne obstaja, deloma zaradi slabo razvite zavesti o pomenu dediščine, deloma zaradi tega, ker so bile pravne osebe oproščene davka na dobiček le do skupne višine treh tisočink dohodka. Zasebniki so z novo davčno zakonodajo oproščeni do višine dveh (prej treh odstotkov) dohodnine od sredstev, ki jih namenjajo v človekoljubne in splošno koristne namene, med katerimi je upoštevana tudi obnova kulturnih spomenikov.

Financiranje ohranjanja kulturne dediščine, ki ni spomenik, je predvsem stvar lastnikov oziroma investitorjev posegov v prostor. Na podlagi sprejetih zakonskih in mednarodnopravnih obveznosti naše države, ki se, kot že predstavljeno, nanašajo na celostno varstvo²⁶ stavbne in arheološke dediščine, nekateri investitorji zagotavljajo tudi financiranje tistega dela posegov, ki je potrebno za ohranitev dediščine.

»Analiza stanja na področju kulture in predlog prednostnih ciljev«²⁷ v usmeritvah in ukrepih poudarja potrebo po uvedbi novih, dopolnilnih mehanizmov državnega subvencioniranja obrestnih mer za posojila, namenjenih za vzdrževanje in obnovo kulturnih spomenikov. Ukrepi predvidevajo tudi izboljšanje stanja na področju davčnih olajšav za lastnike kulturnih spomenikov (davek na dohodek, davek na premoženje, pri lokalnih dajatvah, davek na prenos lastništva – v primeru dedovanja ali darovanja itd.). V analizi so tudi opredeljeni ukrepi izboljšanja stanja na področju sponzoriranja dediščine ter mecenstva z davčnimi spodbudami in drugimi metodami, ki bi podpirale sponzorske ustanove, v katerih bi združevali sredstva za financiranje različnih oblik varstva dediščine. Predvideni ukrepi so usmerjeni v oblikovanje sklada kulturne dediščine (že dvakrat neuspelo oblikovanje!), pritegnitev vseh

²⁵ Po ukinitvi Uprave RS za kulturno dediščino s 1. 1. 2004 pokriva upravne naloge s področja kulturne dediščine Direktorat za kulturno dediščino v okviru Ministrstva za kulturo.

²⁶ *Celostno varstvo* stavbne dediščine vključuje varstvo kot bistveni cilj kulturne politike, urejanja prostora in urbanizma. Spodbuja programe za njeno: obnovo in vzdrževanje, rabo izročeni znanj in gradiv, ki so bistveni za prihodnost dediščine. Zavzema se za: primerno rabo, dostop javnosti in sodelovanje vseh pristojnih služb. Je smiselna porazdelitev nalog ohranjanja dediščine na različne državne organe in lokalne skupnosti ter sodelovanje med njimi. Državljeni – lastniki dediščine in drugi zainteresirani (društva, združenja, nevladne organizacije) so pomemben in enakopraven soudeleženec pri sprejemanju odločitev na vseh ravneh odločanja.

²⁷ Ministrstvo za kulturo, *Analiza stanja na področju kulture in predlog prednostnih ciljev*. Ljubljana 2002.

razpoložljivih virov financiranja oz. vključevanja v projekte drugih sektorjev, izboljšanje strokovnega varstva s financiranjem pilotnih projektov, predhodnih študij in strokovnih zasnov.

Trije državni strateški dokumenti: »Analiza ...«, »Strokovne zasnove za varstvo nepremične kulturne dediščine za pripravo strategije prostorskega razvoja Slovenije«²⁸ in Smernice za načrtovanje za strategijo prostorskega razvoja Slovenije (razvoj dejavnosti varstva kulturne dediščine in varstvo kulturne dediščine)²⁹ opredeljujejo štiri splošne cilje, ki izhajajo iz Strategije gospodarskega razvoja Slovenije 2001–2006 s prioriteta in ukrepi.

1. Kulturna dediščina bo na področjih, ki jih pokriva Ministrstvo za kulturo, deležna takšnega strokovnega, pravnega in finančnega varstva, ki bo omogočilo sedanjim in prihodnjim rodovom uživanje v dediščini. V ta namen je treba razvijati strokovno in pravno varstvo, izboljšati finančne mehanizme in dolgoročno ohranjanje dediščine. Opredeljeni so tudi operativni cilji od usklajevanja politik na področju celostnega ohranjanja dediščine, podpore novim oblikam financiranja, razvojnega načrtovanja in upravljanja, nadgradnja sistema financiranja od sedanjih neposrednih državnih pomoči z drugimi oblikami. Predvidene so podpore drugim varstvenim projektom, ki celostno ohranjajo in oživljajo dediščino. Prvi cilj predvideva tudi podpore nevladnim organizacijam na področju ohranjanja kulturne dediščine, lokalnim skupnostim pri prevzemanju odgovornosti za ohranjanje kulturne dediščine, pilotni primer prenosa pristojnosti za izvajanje varstva dediščine na mestne občine, izboljšanje strokovne ravni varstva.
2. Kulturna dediščina bo dostopna čim širšemu krogu ljudi in jo bodo prebivalci Slovenije občutili kot vrednoto, s katero se identificirajo, in za katere ohranjanje se je vredno potruditi. Zato je treba izboljšati dostopnost do dediščine in povečati njen identifikacijski, vzgojni in gospodarski potencial (med drugim npr. uvajanje centrov za obiskovalce, oziroma interpretacijskih centrov).
3. Ohranjanje dediščine bo upoštevano kot prispevek h kakovosti življenja in kot vzpodbuda za vzdržni gospodarski in družbeni razvoj v celoti in še posebej kot sestavina urejanja, prenove in oživljanja mest in drugih naselij, razvoja podeželja in manj razvitih območij. V ta namen je treba zagotoviti dediščini vlogo spodbujevalca vzdržnega razvoja in kakovosti življenja. (Med drugim je treba tudi zagotoviti takšne finančne mehanizme v okviru politike skladnega regionalnega razvoja in drugih sektorskih politik na stanovanjskem, komunalnem, turističnem, kmetijskem, šolskem področju, da bodo poleg doseganja temeljnih ciljev prispevali k ohranjanju dediščine. Predvideni so tudi posebni razvojni projekti v območjih s posebnimi razvojnimi problemi, ki bodo ustvarjali nove razvojne možnosti za gospodarsko in trajnostno rabo dediščinskih potencialov.)

4. Slovenija bo bolj prepoznavna v Evropi in v svetu kot država, ki ima sicer nekaj izjemnih spomenikov, predvsem pa jo oblikujeta številna in raznovrstna kulturna dediščina in razvita skrb za njeno ohranjanje; tako je treba povečati prepoznavnost Slovenije v Evropi in v svetu s pomočjo kulturne dediščine. Ohranjanje dediščine je sestavina ohranjanja na regionalnih in lokalnih ravneh prepoznavne krajinske, arhitekturne in druge identitete. (Med drugim tudi predvideva ratifikacijo Konvencije o varstvu podvodne arheološke dediščine ki je v teku; medtem ko je državni zbor ratificiral UNIDROIT konvencijo o ukradenih in nezakonito izvoženih predmetih kulturne dediščine že leta 2004.)

»Nacionalni program za kulturo: 2004–2007«³⁰ obsega 10 splošnih prioritet kulturne politike, deloma povzete po usmeritvah Evropske unije.

Splošni cilj na področju varstva kulturne dediščine predstavlja:

- I. Ohranjanje in razvoj kulturne raznolikosti Slovenije z varstvom kulturne dediščine ter povečanje njene dostopnosti. Med ukrepe sodi tudi uvajanje posrednih finančnih spodbud za vlaganje v dediščino.
Sledijo cilji:
  1. Zagotoviti dostopnost celovitih informacij o kulturni dediščini.
  2. Zagotovitev ustreznih pogojev za varovanje in hranjenje nacionalne kulturne dediščine, razvijanje strokovno, organizacijsko in informacijsko učinkovite javne službe ter skrb za raziskovalno infrastrukturo.
  3. Zagotavljanje pogojev za učinkovito izvajanje javne arhivske službe in ustrezno varstvo arhivskega gradiva.
  4. Vključevanje kulturne dediščine v sodobno življenje in razvoj, izboljšanje dostopnosti dediščine in povečanje njenega identifikacijskega in vzgojnega potenciala.
  5. Zagotoviti dediščini vlogo dejavnika v gospodarskem razvoju ter vlogo spodbujevalca trajnostnega razvoja in kakovosti življenja. (Uresničevanje cilja zahteva tudi oblikovanje konkretnih programov in projektov varovanja dediščine, ki vključujejo gospodarske učinke; organiziranje podpore javnosti v obliki patronatov, oblikovanje finančnih in upravljalških orodij.)
  6. Povečati vključenost Slovenije v mednarodni prostor s pomočjo kulturne dediščine.
  7. Izboljšati dostopnost do podatkov o arhivskih fondih in zbirkah, ki jih hranijo slovenski javni arhivi, za različne kategorije uporabnikov.

²⁸ Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, *Strokovne zasnove za varstvo nepremične kulturne dediščine za pripravo strategije prostorskega razvoja Slovenije – predlog*. Ljubljana 2003.

²⁹ Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino, *Smernice za načrtovanje za strategijo prostorskega razvoja Slovenije (razvoj dejavnosti varstva kulturne dediščine in varstvo kulturne dediščine)*. Ljubljana 2003.

³⁰ Ministrstvo za kulturo, *Nacionalni program za kulturo: 2004–2007*. Ljubljana 2004.

Ob zaključku prispevka bi se osredotočila še na naslednje aktualne državne dokumente, ki se nanašajo na obravnavano temo:

Koalicijska pogodba o sodelovanju v Vladi Republike Slovenije za mandat 2004–2008 v poglavju o kulturi (18) med drugimi predvideva:

- preučitev uvedbe davčnih olajšav za mecene, donatorje in sponzorje;
- izboljšanje varstva kulturne dediščine s tem, da bo poskrbela, da bodo politike na drugih področjih, ki neposredno zadevajo kulturno dediščino, upoštevale interese varstva.³¹

Strategija razvoja Slovenije³² v peti razvojni prioriteti – Povezovanje ukrepov za doseganje trajnostnega razvoja – v poglavju o Razvoju nacionalne identitete in kulture predvideva (med drugimi pomembnimi pogoji za njen razvoj) v 11. alineji spodbujanje vlaganja in razvijanje javnega in zasebnega partnerstva v kulturi.³³

Ministrstvo za kulturo je ob predlogu sprememb štirih »davčnih« zakonov v letu 2005, ko so bili še v medresorskem usklajevanju, predlagalo nekaj rešitev, ki bi omogočile odbitek vlaganj v vzdrževanje in obnovo spomenikov pri dohodnini in pri davku na dobiček pravnih oseb. Žal ti predlogi niso bili sprejeti, in to z obrazložitvijo, da niso v skladu z usmeritvijo v postopno odpravljanje različnih davčnih olajšav.

Najverjetneje bo Ministrstvo za kulturo ta vprašanja reševalo v okviru zakona o spodbujanju vlaganj v kulturo, ki je v pripravi.

Zaključek

Predstavila sem ključna dejstva mednarodnih predpisov in domačih dokumentov v zvezi z varstveno dejavnostjo in financiranjem obnovitvenih posegov, ki smo jim v določeni meri dolžni slediti. Konkretizacija sama in z njo povezana učinkovitost pa je odvisna le od politične volje posamezne države.

V prispevku sem želela opozoriti na pomembno dejstvo, da (bo) le projektno delovanje varstvene dejavnosti v povezovanju z drugimi resorji (tako glede načrtovanja, financiranja in neposredne izvedbe posegov), omogoča(lo) ustrezne učinke. Po drugi strani pa me skrbi njegovo udejanjanje, saj npr. za financiranje obnovitvenih posegov na stavbah, ki so ovrednotene kot kulturna dediščina, nimamo niti ustreznih finančnih mehanizmov.

Leta 2003 je minilo že 90 let od uvedbe profesionalne spomeniške službe, preselili smo se v nove prostore, ki so kot prvi v zgodovini namenjeni varstveni dejavnosti. Kljub obsežni reorganizaciji in novi varstveni zakonodaji, ki je v pripravi, upam in verjamem, da bomo dolgoročno uspeli razviti tudi nove, ustrezne vsebine varstvene stroke in instru-

mente neposrednih varstvenih posegov.

Pri novih zadolžitvah varstvene stroke bi lahko poleg dodatno pridobljenih interdisciplinarnih znanj (kot npr. mediacija, komuniciranje, marketing), s katerimi bi še poglobili odnose z lastniki kulturnih spomenikov in dediščine, veliko pripomogle tudi (zaenkrat) premalo izkoriščene nevladne organizacije na varstvenem področju in oblikovanje posebnih delovnih skupin za pripravo razpisne dokumentacije za pridobitev evropskih in domačih proračunskih sredstev.

Literatura:

Council of Europe 2000: European cultural heritage (Volume I), Intergovernmental cooperation: collected texts. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Council of Europe 2000: European Conference of Ministers responsible for Regional Planning (CEMAT), Guiding principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent. Hannover: Council of Europe Publishing.

Council of Europe 2003: European Conference of Ministers responsible for Regional Planning (CEMAT), European Rural Heritage Observation Guide. Ljubljana. http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/Environment/CEMAT

Council of Europe 2004: Steering Committee for Cultural Heritage (CDPAT), Recommendation 1634 of the Parliamentary Assembly on Tax incentives for cultural heritage conservation. (Tipkopis). Strasbourg.

European Union 1999: Informal meeting of Ministers responsible for spatial planning of the member states of the European Union, European Spatial Development Perspective. Potsdam: Published by European Commission.

UNESCO 2002, Universal Declaration on Cultural Diversity, Paris: UNESCO.

UNESCO 2003: Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris. <http://www.Portalunesco.org/culture>

Delovna skupnost Alpe-Jadran 2003: Tretje skupno poročilo o zgodovinskih središčih: Ukrepi za ohranitev in ponovno oživitvev. Gradec.

Zakon o varstvu kulturne dediščine (Uradni list RS, št. 7/99).

Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (Uradni list RS, št. 96/02).

Pogodba o Evropski uniji (Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 7/04).

Ministrstvo za kulturo 2002: Analiza stanja na področju kulture in predlog prednostnih ciljev. Ljubljana.

Ministrstvo za kulturo 2003: Uprava RS za kulturno dediščino, Smernice za načrtovanje za strategijo prostorskega razvoja Slovenije (razvoj dejavnosti varstva kulturne dediščine in varstvo kulturne dediščine). Ljubljana.

Ministrstvo za kulturo 2004: Nacionalni program za kulturo: 2004–2007. Ljubljana.

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije 2003: Strokovne zasnove za varstvo nepremične kulturne dediščine za pripravo strategije prostorskega razvoja Slovenije – Predlog. Ljubljana.

³¹ Slovenska demokratska stranka, Nova Slovenija – krščanska ljudska stranka, Slovenska ljudska stranka in Demokratična stranka upokojenecv Slovenije, *Koalicijska pogodba o sodelovanju v Vladi Republike Slovenije*, Ljubljana 2004, 75.

³² Urad za makroekonomske analize in razvoj, *Strategija razvoja Slovenije*, Ljubljana 2005.

³³ Nav. delo, 63.

REZULTATI PROJEKTA »EVIDENTIRANJE OZIROMA TERENSKA TOPOGRAFIJA ETNOLOŠKIH IN SORODNIH ZBIRK, KI SE HRANIJO ZUNAJ PRISTOJNIH MUZEJEV NA SLOVENSKEM ETNIČNEM OZEMLJU«

Uvod

Leta 2004 je Slovensko etnološko društvo (v nadaljevanju SED) v sodelovanju s Slovenskim etnografskim muzejem (v nadaljevanju SEM) ter slovenskimi pokrajinskimi, med-občinskimi in specialnimi muzeji na Ministrstvo za kulturo (v nadaljevanju MK) prijavilo dvoletni (2004–2005) projekt *Evidentiranje oziroma terenska topografija etnoloških in sorodnih zbirk, ki se hranijo zunaj pristojnih muzejev na slovenskem etničnem ozemlju*.

Projektna dokumentacija in vabilo k sodelovanju sta bila objavljena na spletni strani Slovenskega etnološkega društva¹ in v *Glasniku SED*² ter po pošti poslana vsem muzejem, ki so vključeni v slovensko muzejsko mrežo³ ter hranijo etnološke in sorodne zbirke z določenega območja; v podporo projektu je decembra 2004 izšla tudi tematska številka *Glasnika SED*,⁴ posvečena temi vzpostavljanja registra premične kulturne dediščine in drugih etnoloških podatkovnih baz, zbirateljstvu ter predstavitvi etnografskih zbirk v Sloveniji in zbirk Slovencev v sosednjih državah; izjavo za javnost smo posredovali tudi nekaterim občinskim glasilom.

Projekt je vodila višja kustodinja Tita Porenta, strokovno sta sodelovali še muzejska svetovalka, tedanja vodja dokumentacijske službe v SEM, Alenka Simikič, in direktorica SEM, kustodinja Bojana Rogelj Škafar.

Namen nacionalnega projekta je bil vzpostaviti enotno metodologijo evidentiranja zbirk na terenu, cilj pa s pomočjo vprašalnika zbrati temeljne podatke o javnosti dostopnih zbirkah v Sloveniji. Ti podatki bodo rabili za vpis v nacionalni register premične kulturne dediščine in pomagali pri pripravi strategije varovanja tovrstne dediščine.

S projektom smo želeli spodbuditi muzeje k sistematičnemu zbiranju, hranjenju, proučevanju oz. obdelovanju in dokumentiranju gradiva na terenu, prepoznavanju in izpostavitvi najbolj perečih težav evidentiranih zbirk in sodelovanju med muzeji in zbiratelji, pripravi izhodišč za oblikovanje priročnika za varovanje etnološke premične kulturne dediščine na terenu in zasnovanju strokovne bibliografije za to problematiko. Leta 2004 smo izvedli prijavo na MK, pripravili in objavili razpisno dokumentacijo, zbrali prijave sodelujočih muzejev in organizirali informativne sestanke.

Do konca leta 2004 se je k projektu prijavilo 24 muzejev, pozneje sta se pridružila še dva (Mestni muzej Ljubljana in

Javni zavod Kozjanski park), ena lastnica zasebne zbirke iz občine Krško je izpolnjen vprašalnik oddala sama.

Trije muzeji (Javni zavod Miklova hiša v Ribnici, Posavski muzej Brežice in Pokrajinski muzej Maribor) pri projektu niso želeli sodelovati.

Decembra 2004 smo izvedli tri regijske strokovne sestanke (na Ptuj, v Kranju in Novi Gorici), na katerih smo pregledali razpisno dokumentacijo (aktualna slovenska zakonodaja, razpoložljiva strokovna literatura, izjava za javnost, prijavnice) in vprašalnike.

Glede zakonodaje smo pregledali aktualne splošne zakone o kulturi, ki urejajo področje muzejev, pravilnike o načinih financiranja javnih zavodov in Nacionalni program za kulturo. Ob pogovoru smo oblikovali vprašanja, ki smo jih naslovili na tedanja svetovalko MK, go. Tanjo Rožembergar Šega. Zanimalo nas je, ali v slovenski muzejski terminologiji obstaja poleg ICOM-ove še kakšna uradna opredelitev muzeja in muzejske zbirke (ne tiste, ki naj bi sestavljala fond muzeja, temveč tiste, s katero upravljajo druge pravne osebe).

Drugo vprašanje se je nanašalo na registracijo zasebnih muzejskih zbirk, oz. kje so te registrirane: na lokalni ravni ali tudi na MK? Podobno vprašanje smo postavili v zvezi z licencami: kakšne kriterije mora izpolnjevati prosilec za pridobitev licence, kajti Zakon o varstvu kulturne dediščine je pred popravki glede tega zelo splošen.

Tretje vprašanje, na katerega nismo poznali odgovora, je povezano s postopkom razglasitve premične kulturne dediščine za spomenik. So kakšna navodila, kdo je predlagatelj oz. kdo pripravi strokovno obrazložitev? Nazadnje nas je zanimalo, kdaj bo stekel postopek za vzpostavitev registra premične dediščine. Ga. Rožembergar Šega se je sicer prijazno odzvala, vendar odgovorov na zastavljena vprašanja nismo dobili. Vsa tovrstna dokumentacija (zapisniki, prijavnice, korespondenca) je shranjena v arhivu SED.

¹ Spletna stran Slovenskega etnološkega društva: <http://www.sed-drustvo.si>, 2004.

² Glasnik SED let. 44, št. 2, Ljubljana 2004, 80.

³ Po *Uredbi o vzpostavitvi muzejske mreže za izvajanje javne službe na področju varstva premične kulturne dediščine in določitvi državnih muzejev*, Ur. l. RS, št. 97/00.

⁴ Glasnik SED let. 44, št. 3, 4, Ljubljana 2004.

Leta 2005 sta sledili izvedba in analiza zbranih podatkov. V sodelovanju s SEM in podjetjem Gofer d. o. o. smo pripravili pomožni program za elektronski vpis evidentiranih zbirk, ki omogoča tudi urejevanje zapisov in pregledovanje statističnih podatkov po občinah. Vpisovanje podatkov v elektronsko bazo poteka prek interneta, z rabo določenega ukaza jih je mogoče tudi popravljati in dopolnjevati. Elektronska baza je zaenkrat dostopna samo koordinatorju projekta in SEM. Program je še močno v povojih in ga bo treba za resnejše delo precej izpopolniti, prav gotovo pa je za temeljne potrebe našega projekta svojo nalogo dobro opravil.

Medtem so kustosi in zunanji sodelavci muzejev evidentirali zbirke na terenu. V našo evidenco naj bi praviloma sodile samo zbirke, za katere pristojni muzeji ne skrbijo, torej zanje skrbijo fizične ali druge pravne osebe, katerih temeljna dejavnost ni varovanje kulturne dediščine; zbirke so praviloma dostopne javnosti. Dislocirane enote posameznih muzejev niso bile subjekt popisa.

Oktober 2005 je vodja projekta, Tita Porenta, projekt in delne rezultate evidentiranja zasebnih zbirk predstavila tudi na Zborovanju Slovenskega muzejskega društva (v nadaljevanju SMD) v Portorožu (20.–22. 10. 2005). Referat je objavljen v zborniku, ki ga je SMD izdalo ob tej priložnosti.⁵

Statistično poročilo

Do konca leta 2005 je rezultate popisa oddalo 21 muzejev in ena lastnica zbirke. Za Kamniški muzej in Muzej Velenje, ki nimata zaposlenega etnologa, sta zbirke popisovala zunanja sodelavca. Zbirke z območja občine Radovljica je popisala kustodinja iz Gorenjskega muzeja Kranj. Za občino Krško, ki sicer spada pod območno matičnost Posavskega muzeja Brežice, je vprašalnik za svojo zbirko izpolnila lastnica sama. Poleg že navedenih treh muzejev, ki so odklonili sodelovanje, rezultatov niso posredovali tudi naslednji trije: Pokrajinski muzej Koper, Dolenjski muzej Novo mesto in Pokrajinski muzej Kočevje. Zbirke na območju, ki spadajo pod Pokrajinski muzej Kočevje, naj bi popisal Slovenski etnografski muzej, vendar do realizacije ni prišlo. Zbirko Škrabčeva domačija v občini Ribnica je zaradi porodniške odsotnosti etnologinje iz Javnega zavoda Miklova hiša želel evidentirati Mestni muzej Ljubljana, vendar s strani lastnikov zasebne zbirke ni bilo odziva. Dolenjski muzej Novo mesto bo zaradi priprave obsežnejše etnološke razstave v letu 2005 rezultate evidentiranja zbirk na svojem območju posredoval pozneje. Pokrajinski muzej Koper je sporočil samo število evidentiranih zbirk, gradiva pa ni oddal.

V projektu je sodelovalo 72 odstotkov slovenskih pokrajinskih, medobčinskih in specialnih muzejev, ki so vključeni v slovensko muzejsko mrežo.

Število evidentiranih zbirk po muzejih

Navedenih 21 slovenskih muzejev je evidentiralo **160 etnoloških in sorodnih zbirk**, ki se hranijo zunaj njihove strokovne pristojnosti, spadajo pa pod njihovo območno matičnost.

1.	Gornjesavski muzej Jesenice	5 zbirk
2.	Tržiški muzej	6 zbirk
3.	Gorenjski muzej	10 zbirk
4.	Loški muzej Škofja Loka	4 zbirke
5.	Mestni muzej Ljubljana	6 zbirk
6.	Notranjski muzej Postojna	16 zbirk
7.	Kamniški muzej	12 zbirk
8.	Slovenski verski muzej	1 zbirka
9.	Pokrajinski muzej Celje	4 zbirke
10.	Muzej Velenje	12 zbirk
11.	Zasavski muzej Trbovlje	8 zbirk
12.	Muzej novejšje zgodovine Celje	11 zbirk
13.	Javni zavod Kozjanski park	1 zbirka
14.	Goriški muzej Nova Gorica	21 zbirk
15.	Mestni muzej Idrija	1 zbirka
16.	Tolminski muzej	7 zbirk
17.	Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran	2 zbirki
18.	Pokrajinski muzej Ptuj	5 zbirk
19.	Pokrajinski muzej Murska Sobota	5 zbirk
20.	Belokranjski muzej Metlika	7 zbirk
21.	Koroški pokrajinski muzej Slovenj Gradec	15 zbirk
22.	Ljudmila Šribar, občina Krško	1 zbirka
23.	Slovenski etnografski muzej	0 zbirk

Seznam sodelujočih muzejev s številom evidentiranih zbirk.

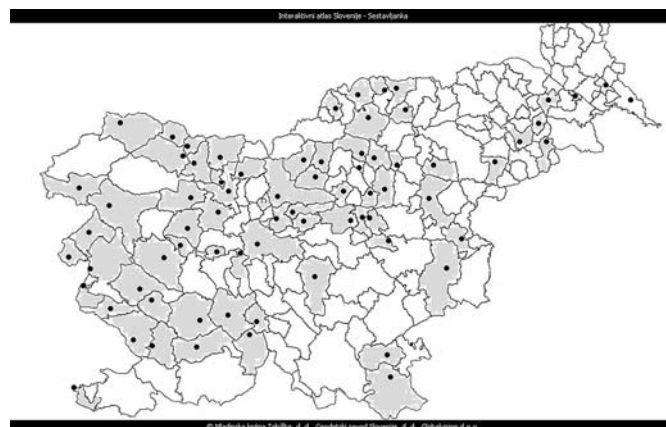
Število evidentiranih zbirk je odvisno od obsega in specifik območne matičnosti (števila občin ter obsega in značilnosti terena, ki ga pokrivajo posamezni muzeji). Prav gotovo lahko iz tabele razberemo tudi odnos muzejev do projekta oz. že predhodno opravljeno delo ter stopnjo osebne angažiranosti posameznih kustosov, čeprav večje število popisanih zbirk ni vedno odraz visoke kakovosti posredovanja podatkov. Ker gre za pilotni projekt, je bila razlika v številu evidentiranih zbirk, količini in kakovosti zbranih podatkov pričakovana. Kustosi so v evidenčnih listih poročali tudi o primerih, ko so lastniki zbirk zaradi različnih vzrokov izpolnjevanje vprašalnika zavrnil.

⁵ Tita Porenta, Evidentiranje oziroma terenska topografija etnoloških in sorodnih zbirk. V: Darko Knez (ur.), Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Portorož, 20.–22. 10. 2005; Ljubljana 2005, Slovensko muzejsko društvo, 77–85.

Specifikacija evidentiranih zbirk po občinah:

Občina	Št. evidentiranih zbirk	Občina	Št. evidentiranih zbirk
Ajdovščina	7	Moravče	3
Bled	1	Muta	1
Bloke	3	Naklo	2
Brda	2	Nova Gorica	5
Brezovica	3	Piran	2
Cerknica	3	Pivka	2
Črnomelj	6	Postojna	6
Divača	1	Prebold	1
Dobrna	2	Preddvor	1
Domžale	3	Prevalje	3
Dravograd	5	Ptuj	1
Gorenja vas - Poljane	1	Radeče	1
Gorišnica	1	Radlje ob Dravi	1
Gornji Grad	1	Radovljica	3
Horjul	3	Ribnica na Pohorju	1
Hrastnik	1	Semič	1
Idrija	1	Sežana	2
Ivančna Gorica	1	Slovenj Gradec	4
Jesenice	3	Slovenjske konjice	1
Juršinci	2	Sveti Jurij	1
Kamnik	4	Šentjur	1
Kanal	4	Škofja Loka	1
Kobarid	3	Šmartno ob Paki	1
Komen	1	Šoštanj	1
Komenda	1	Tolmin	3
Kozje	1	Trbovlje	3
Kranj	3	Trzič	6
Kranjska gora	1	Turnišče	1
Krško	1	Velenje	9
Lendava	1	Verzej	1
Ljubljana	2	Vipava	1
Ljubno	1	Vransko	3
Loška dolina	1	Zagorje ob Savi	2
Luče	1	Žalec	1
Lukovica	1	Železniki	1
Majšperk	1	Žiri	1
Miren - Kostanjevica	1	Žirovnica	1

Seznam občin, v katerih so bile evidentirane zbirke.

Zemljevid z označenimi občinami, kjer so bile evidentirane zbirke.

Vir: Interaktivni atlas, Mladinska knjiga, Založba, d. d., Geodetski zavod Slovenije, d. d., Globalvision, d. d.

Zbirke so evidentirane v 76 slovenskih občinah, torej le na nekaj manj kot 40 odstotkih slovenskega ozemlja glede na upravno razdelitev na občine.⁶

Strokovno poročilo

Vprašalnik, na podlagi katerega smo zbirali podatke, smo razdelili na štiri vsebinske sklope. V prvem delu smo zbirali splošne podatke o zbirki: o nazivu in statusu zbirke, zgodovini, opisu, dokumentaciji gradiva, fizičnem varovanju, posredovanju gradiva in promociji zbirke, dostopnosti in finančni podpori. V drugem delu smo želeli spoznati, kakšno je sodelovanje pristojnih muzejev in lastnikov evidentiranih zbirk. V tretjem delu smo lastnike spraševali, kaj razmišljajo o prihodnosti zbirk. Nazadnje smo podali možnost beleženja dodatnih pripomb in predlogov tako lastnikov zbirke kot popisovalcev.

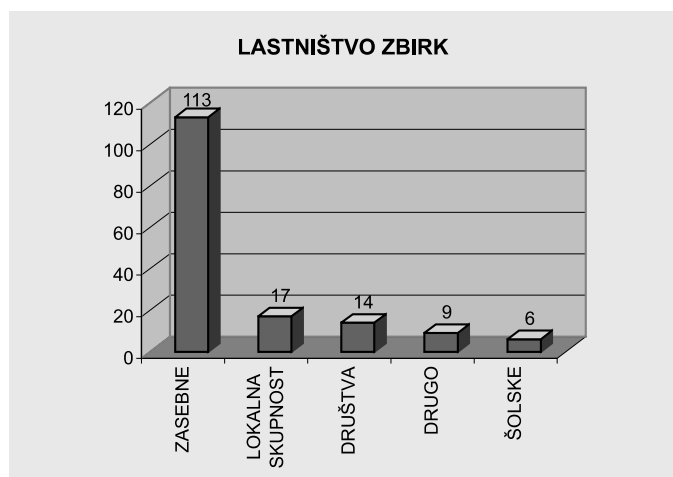
1. Splošni podatki o evidentiranih zbirkah:

Lastniki svoje zbirke ponavadi **poimenujejo** glede na prevladujočo vrsto gradiva, ki sestavlja zbirko (npr. *Zbirka o gradnji karavanskega cestnega predora, Etnološka zbirka kmečkega orodja ipd.*), po zbiralcu (npr. *Etnološka zbirka Eriha Cvirna, Zbirka igrač Majde Sušek ipd.*), po krajevni provenienci zbrane materialne dediščine (npr. *Muzejska zbirka v Krašnji, Etnološka zbirka na Sorici ipd.*) ali po stavbi, v kateri je zbirka urejena (npr. *Domačija Raztresen, Dupljanska graščina ipd.*). Nekateri jim dajejo tudi bolj poetična (npr. *Od jutra do večera, Ohranimo dediščino naših prednikov*) oz. splošna imena *Etnografska, Etnološka zbirka, Spominska soba*, kar ne pripomore k njihovi prepoznavnosti. 18 zbirk ima v svojem naslovu besedo *muzej* (npr. *Muzej Grubelnik, Muzej v stari hiši Imlinu*), kar priča o pomanjkanju pravnega reda na področju varovanja kulturne dediščine.

⁶ Stanje se nanaša na število občin pred zadnjim referendumom o nastanku novih občin konec l. 2005.

V primeru, da se bo v prihodnje oblikoval slovenski register premične dediščine oz. zbirk, katerega podatki se bodo ažurirali, bi morali biti pozorni na nazive zbirk, saj se bodo drugače v elektronski evidenci ti podvajali.

Glede **lastništva zbirk** prevladujejo zasebne zbirke, katerih lastniki so fizične osebe, ali pa je gradivo družinska dediščina (113). Lokalna skupnost (župnišče, krajevna skupnost ipd.) upravlja s 17 evidentiranimi zbirkami. V lasti oz. upravljanju raznih društev in strokovnih združenj je 14 evidentiranih zbirk. Svoje zbirke ima šest šol. Drugi lastniki (gospodarske družbe, gostinski obrati in druge pravne osebe) skrbijo za devet zbirk.

Popisovalci so na vprašanje, ali ima **zbirka urejen pravni status** oz. če o njenem nastanku in delovanju obstajajo kakšni pravni dokumenti, pritrdilno odgovorili v 17 primerih, in to večinoma za tiste, ki jih upravljajo lokalne skupnosti ali društva, ali pa se nahajajo v stavbah, ki so vpisane v register nepremične dediščine RS kot spomeniki lokalnega oz. državnega pomena. Vprašalniki ne vsebujejo podatkov o tem, za kakšno vrsto dokumentov gre in kje so zbirke registrirane. V nekaterih primerih so navedeni samo Odloki o razglasitvah spomenikov nepremične dediščine. Kar 128 zbirk ni registriranih, za 15 zbirk ni podatkov.

Iz podatkov o **lastniku, kontaktni osebi in skrbniku** lahko sklepamo, da večina (75) lastnikov sama skrbi za svoje zbirke. 46 lastnikov (zlasti pravnih oseb) je skrb za zbirke prepustilo drugi osebi (bodisi članu društva, uslužbencu lokalne skupnosti ali lokalnemu strokovnemu združenju), čeprav razdelitev nalog med lastnikom in skrbnikom ni znana. V dveh primerih kustosi niso zabeležili niti imena lastnika zbirke; v treh primerih so navedli, da lastnik obstaja, vendar za zbirko trenutno nihče ne skrbi. Za dve zbirki strokovno skrbita dva pristojna muzeja oz. je gradivo deponirano v muzejskih depojih.

Veliko večino lastnikov lahko pokličemo samo po stacionarnem ali mobilnem telefonu (142), samo 30 jih ima tudi telefaks, 41 je dosegljivih po elektronski pošti in le 24 ima urejene spletne strani.

Podatki o starosti, spolu in izobrazbi skrbnikov zbirk so zelo pomanjkljivi. Iz zbranih podatkov lahko izluščimo naslednje podatke:

1. Med lastniki oz. skrbniki zbirk prevladujejo **moški (98)**, skoraj polovico manj je lastnic oz. skrbnic (**45**). Za 17 zbirk

ni podatkov oz. zanje skrbijo pravne osebe (kolektivna skrb).

2. Glede na **starost lastnikov oz. skrbnikov** je stanje naslednje:

- 2 sta stara manj kot 20 let;
- 4 so stari med 20 in 30 let;
- 12 je starih med 31 in 40 let;
- 15 je starih med 41 in 50 let;
- 41 je starih med 51 in 60 let;
- 27 je starih med 61 in 70 let;
- 15 je starih med 71 in 80 let;
- 6 je starih med 81 in 90 let.

3. **Stopnja izobrazbe lastnikov oz. skrbnikov zbirk:** osnovno šolo je končalo 21, prav toliko poklicno, srednjo šolo je obiskovalo 42 lastnikov oz. oskrbnikov, 2 sta študenta, višjo šolo ima 6, visoko 20, doktorat pa 3 lastniki; 9 je upokojenih. Iz podatkov je razvidno, da niti eden nima izobrazbe humanistične smeri.

Zanimivi so **podatki o lokacijah** zbirk. Glede na to, da je večina zbirk v zasebni lasti, so te razstavljene oz. deponirane v zasebnih prostorih (104 zbirke): bodisi v stanovanjih ali v posebnih prostorih bivalnega dela hiš, v ali na gospodarskih poslopih, v kozolcih – toplarjih, na vrtu, v sklopu turistične kmetije ali lokala, nekaj lastnikov pa je zaradi zbirk obnovilo stare hiše ali celo na novo zgradilo posebne prostore.

Druge zbirke (50) so razstavljene ali deponirane v javnih prostorih: na hodnikih šol, v župniščih, kulturnih ali zdravstvenih domovih, poslovnih stavbah, obnovljenih hišah – kulturnih spomenikih ipd. Nekaj zbirk je deponiranih in niso na ogled. Zbrani podatki o lokacijah so zelo različni. Nekateri kustosi so navajali samo naslove lokacij, drugi kakovost prostora (velikost, ogrevanost ipd.), tretji so zabeležili zgolj vrsto prostora (soba, dvorana ipd).

Primer shranjevanja zbirke v depoju. Foto: Tita Porenta, 2005

V sklopu podatkov o zgodovini zbirke smo zbirali podatke o letu / času nastanka, začetniku zbiranja, razlogih za nastanek zbirke in o razvoju zbirke do evidentiranja. Večino zbirk so odprli za javnost po letu 1990, gradivo so nekateri zbirali že prej. Med razlogi za nastanek zbirke lastniki največkrat omenjajo zbirateljsko strast oz. zanimanje za »stare stvari«,

Primer razstavljanja zbirke v avtentičnem prostoru. Foto: Tita Porenta, 2001

Primer razstavljanja zbirke na prostem. Foto: Tita Porenta, 2005

ohranjanje družinske ali splošne lokalne dediščine, spomin na lastno življenjsko delo, življenjsko delo sorodnika ali družbenoaktivnega sokrajana, njihovih posebnih dosežkov, tudi ohranjanje tradicije specialne (ene vrste) lokalne tradicije.

Iz podatkov o razvoju zbirke smo želeli izvedeti, kakšen odnos imajo lastniki oz. skrbniki do svojih zbirke: ali in na kakšen način jih dopolnjujejo, urejajo prostor, nadgrajujejo svoje znanje, kaj zbirke najbolj ogroža. Podatkov o razvoju zbirke ne moremo prikazati s skupnim imenovalcem, saj se med seboj razlikujejo. Največ energije in denarja lastniki namenijo urejanju razstavnih prostorov.

Opis zbirke sestavljajo podatki o značilnostih zbirke glede na prevladujoče gradivo, zbiralni politiki, oceni števila predmetov in drugega gradiva, njegovi popolnosti (glede na zbiralno usmerjenost in fizično stanje posameznih predmetov) in predlogi kustosov za razglasitev spomenika premične dediščine v prihodnosti.

Med predmeti prevladuje etnološka dediščina, torej predmeti, ki so bili nekdanj v vsakdanji rabi ali namensko izdelani oz. predelani. Poleg predmetov zbiralci zbirajo še fotografije, arhivske dokumente in drugo gradivo. Evidentirane so tudi »mešane zbirke« in zbirke ozko specializirane narave, za njihovo oceno pa bi prav gotovo potrebovali pomoč kolegov iz tehniških, umetnostnozgodovinske, literarnozgodovinske,

naravoslovnih in drugih strok.

Med značilnostmi zbirke, za katere strokovno ne skrbijo pristojni muzeji, sta pomanjkljiva dokumentacija in stalno dopolnjevanje zbirke, zato **število predmetov** ponavadi ni znano ali je podana zgolj ocena njihovega števila. Cilj projekta je bil evidenca zbirke kot celote in ne posameznih predmetov, zato njihovo skupno število še ni znano.

Glede na zbiralno usmerjenost prevladujejo splošne zbirke, povezane z lokalnim območjem, sledijo jim zbirke s specialnim gradivom, povezane z določenim lokalnim območjem, manj je zbirke z zgolj specialnim gradivom. Evidentirane zbirke v večini primerov hranijo gradivo, ki ga državni, pokrajinski in občinski muzeji nimajo, zato je nekaj zbirke izrednega pomena ne le na lokalni, temveč tudi nacionalni ravni.

Ali in kako so zasebne zbirke **dokumentirane**? Prevladujejo zbirke brez kakršne koli dokumentacije (preprostega popisa, evidence, dokumentacije, fotografij predmetov, objave ipd.).

Za evidentirane zbirke sedaj veljajo vse, ki so vključene v naš projekt. To pa ne pomeni, da je gradivo natančno popisano, evidentirano, dokumentirano ali kako drugače zabeleženo. Predmeti so za lastnike bodisi objekti občudovanja, spomin na preteklost, jih zamenjujejo in kupujejo na boljših trgih, podatki o lokalni dediščini še vedno živijo v »glavah« živečih darovalcev ali lastnikov. Žal tudi društva in podjetja nimajo točnega inventarja svojih zbirke.

Tisti območni muzeji, ki so že do sedaj sodelovali z lastniki posameznih zbirke, vodijo evidenco o njihovem obstoju zaradi sodelovanja pri razstavljanju in medsebojni izposoji gradiva (reverz). Večina zbirke tudi ni fotografirana, nekatere so fotografirane v razstavnem prostoru kot celota, nobena nima fotografij vseh posameznih predmetov. Nekaj zbirke oz. del njihovega inventarja je objavljenih v strokovnih časopisih.

Poglavje o **fizičnem varovanju** gradiva je namenjeno ugotavljanju stopnje (ne)zaščitenosti gradiva pred zunanjimi kvarnimi vplivi (kraja, vlaga, požar, poškodbe) in (ne)zaščitenosti gradiva pred notranjimi kvarnimi vplivi (propadanje gradiva). Nadalje nas je zanimalo, kaj se z zbirkami dogaja: ali jih lastniki dopolnjujejo, čuvajo, brišejo prah z gradiva, konservirajo, proučujejo ipd. Zanimala nas je stopnja fizičnega vzdrževanja zbirke: ali so predmeti očiščeni, preparirani, konservirani, restavrirani, v kakšnem obsegu in kdo opravlja te posege na gradivu in kakšni so ti posegi.

Odgovori popisovalcev na ti dve vprašanji večkrat sploh niso zabeleženi; tisti, ki so odgovorili, so zabeležili največkrat zgolj očiščeno gradivo, nekateri lastniki sami opravljajo preproste zaščitne premaze, konserviranega in restavriranega gradiva je malo; tovrstne posege ponavadi opravljajo konservatorji v pristojnih območnih muzejih, razen na specialnih zbirkah, ko so ponavadi lastniki tudi strokovnjaki za tovrstne predmete.

Praviloma smo evidentirali **javnosti dostopne zbirke**. Dostopnost smo definirali kot:

- stalno ali občasno dostopno (ob jubilejih, vsako leto za krajevni praznik, na določenih prireditvah ipd.);
- dostopno po določenem odpiralnem času;
- dostopno po predhodni najavi.

Nekaj evidentiranih zbirke še ni dostopnih, ker lastniki iščejo možnost za razstavljanje. Večina zbirke je stalno razstavljena in dostopna po predhodni najavi. Večina zbirke še ni predstav-

ljena v samostojnih zloženkah, so pa objavljene vsaj v lokalnih časopisih. V vsebinski povezavi z nekaterimi zbirkami se odvijajo razne prireditve ali pa se prostor nudi za gostujoče razstave, v prostorih, kjer so nastanjene zbirke, se odvijajo igre, recitali, lokalne proslave. Lastniki vam jih z veseljem pokažejo in o njih povedo vse, kar vedo. Le redke so objave zbirke na spletnih straneh in oglaševanje v časopisih. Pet zbirke ima celo svojo celostno grafično podobo.

Lastniki zbirke svoje **zbirke financirajo** na več načinov:

- v veliki večini za zbirke skrbijo sami z lastnimi sredstvi;
- nekaterim pomagajo občine, društva ali druge pravne osebe;
- nekaj se jih je že uspešno prijavilo na katerega od projektnih razpisov;
- nekatere zbirke so povsem brez sredstev za vzdrževanje;
- nekaj lastnikov zbirke pobira prostovoljne prispevke oz. simbolično vstopnino.

Podatki o tem, v katere aktivnosti vlagajo sredstva, so zelo različni: nekateri vlagajo samo v vzdrževanje prostora, drugi v nakup gradiva, nato sledi vlaganje v promocijo zbirke, v konserviranje gradiva. En lastnik zbirke je omenil potrebo po montiranju varnostnih kamer. Žal kar nekaj lastnikov ne vlaga v zbirke, v določenih primerih lastniki kot pravne osebe za čuvanje zbirke plačujejo zunanje sodelavce. Nihče pa ne namerava vlagati v pripravo dokumentacije in raziskovanje, ker to pričakujejo od strokovnjakov v pristojnih muzejih.

2. Sodelovanje lastnikov zbirke s pristojnimi muzeji

Drugi sklop vprašanj se je nanašal na sodelovanje lastnikov zbirke s pristojnimi muzeji. Zanimalo nas je, ali in na kakšen način poteka to sodelovanje, kdo je njegov pobudnik, kakšno strokovno pomoč iščejo lastniki zbirke in kakšne so izkušnje muzejev. Večina pristojnih muzejev je z lastniki evidentiranih

zbirke že sodelovala. Pobudo za sodelovanje so dajali v enakem obsegu. Kustosi največkrat poročajo o »zadovoljivem medsebojnem sodelovanju«, vendar zaradi ohlapne zakonodaje iz podatkov razbiramo precej raznolike modele sodelovanja in razumevanja dolžnosti, ki izhajajo iz javne službe.

Lastniki zbirke od pristojnih muzejev pričakujejo kompleksno pomoč: identifikacijo predmetov, popis (dokumentacijo gradiva), konservacijo, pomoč pri upravljanju zbirke, finančno pomoč, postavitve zbirke, promocijo zbirke, nasvete in celo dejanja. Eden večjih strokovnih problemov tovrstnega sodelovanja je dokumentacija oz. vprašanje verodostojnosti podatkov o gradivu. Kustos beleži celo vrsto podatkov, ki omogočajo vključevanje v muzejski kontekst.⁷ Lastniki zasebnih zbirke so za nas teren – informatorji, hkrati pa ti od nas pričakujejo identifikacijo predmetov, ki so jih sami iztrgali iz prvotnega konteksta. Tudi konservacija gradiva potrebuje sistemsko rešitev, kajti nekateri muzeji nimajo svojih konservatorskih delavnic in težko fizično vzdržujejo že lastne zbirke.

3. Prihodnost zbirke

Tretji sklop vprašanj je skušal spodbuditi lastnike zbirke k razmišljanju o prihodnosti njihovih zbirke. Kaj nameravajo z zbirko v prihodnosti: jo prodati, ali ima pristojni muzej predkupno pravico do zbirke, jo želijo dopolnjevati, kdo bo zbirko nasledil ipd.

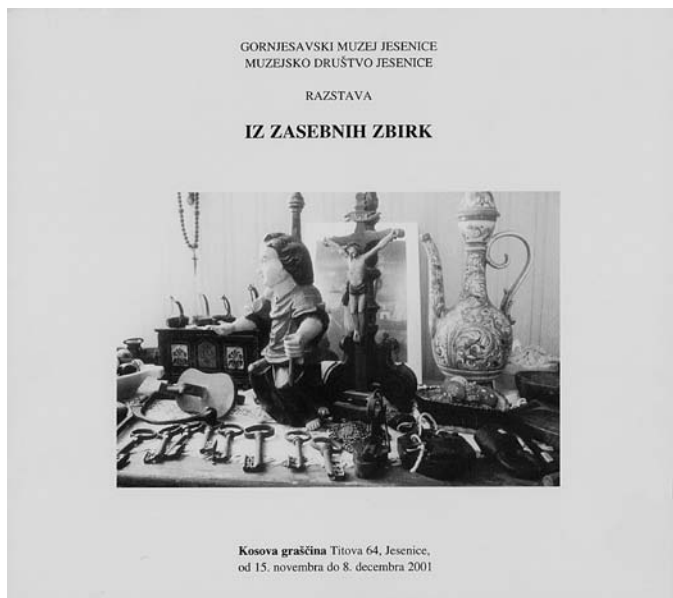
Skoraj vsi lastniki so odgovarjali, da zbirka ni naprodaj, da je ne mislijo zapustiti muzeju, največ zasebnih zbirke bodo nasledili otroci, družina, društva in drugi. Precej lastnikov o prihodnosti svojih zbirke sploh ne razmišlja. Le redki muzeji so po smrti zbiralca prevzeli zbirko v svoje upravljanje, vendar niso znani postopki (pogodbe, prevzemni pogoji ipd.). Ob tem se pojavljajo novi problemi in etična vprašanja, o katerih naša strokovna javnost ne piše prav veliko.

4. Pripombe in predlogi

V zadnji rubriki smo želeli zbrati tiste misli lastnikov in kustosov (popisovalcev) o zbirki, ki jih predhodna vprašanja niso vsebovala. Žal ta rubrika največkrat ni bila izpolnjena. Lastniki, ki so odgovarjali tudi na to rubriko, so na tem mestu na kratko povzemali probleme, ki jih opažajo pri upravljanju z zbirkami, opominjali na pomanjkljivost sistema financiranja in zakonodaje ali pojasnjevali vizijo svojih zbirke. Kustosi so beležili svoja opažanja, probleme pri evidentiranju in ugotovitve, nekateri so v tej rubriki na kratko zapisali, da podpirajo prizadevanja lastnikov.

Zaključek

Ob koncu projekta ugotavljamo, da ga je podprla večina (ne pa vsa) muzejske etnološke strokovne javnosti, torej vsebina Uredbe o muzejski mreži in matičnih nalogah v praksi oz. v zavesti vseh muzejev še ni prisotna. Beležimo različne

Naslovnica kataloga, ki ga je leta 2001 izdal Gornjesavski muzej Jesenice ob razstavi zasebnih zbirke z območja občine Jesenice.

⁷ Glej: Alenka Simikič, Predlog etnoloških podatkovnih standardov. V: *Etnolog let. LVI, št. 5*. Ljubljana 1995, 385–391.

izkušnje in pristope muzejev pri sodelovanju z zasebnimi zbiralci, iz česar izhajajo razlike v kakovosti in količini zbranih podatkov in gradiva.

Zbirke, za katere ne skrbijo pristojni muzeji, hranijo izjemno bogato in raznovrstno gradivo, ki jih pristojni muzeji v svojih zbirkah ne premorejo, so pa ogrožene zaradi različnih vzrokov, pogojenih z lastništvom, (ne)znanjem, s finančnimi problemi, pomanjkanjem ustrezne zakonodaje in neustrezne namesitve oz. nezaščitenosti pred propadanjem. Lastniki v večini primerov od muzejev pričakujejo kompleksno pomoč; med njimi so taki, ki si to sodelovanje predstavljajo enostransko in svoje znanje precenjujejo, pa tudi taki, ki za svoje zbirke skrbijo z vso odgovornostjo in upoštevajo strokovno mnenje muzejev.

Opozarjamo na potrebo po izpopolnitvi enotnega elektronskega vprašalnika, saj podatki trenutno niso dostopni niti vsem kustosom niti zbirateljem niti potencialnim uporabnikom.

Zametke nacionalne dokumentacije o muzejskih zbirkah, ki se hranijo zunaj pristojnih muzejev, trenutno sestavljajo:

- evidenčni listi pristojnih muzejev, ki potrjujejo verodostojnost podatkov in hrambo primarne dokumentacije ter imena odgovornih kustosov in popisovalcev;
- terenski zapisniki v obliki izpolnjenih vprašalnikov;
- fotografije, zloženke, kopije objav in drugo promocijsko in informativno gradivo;
- elektronska evidenca zbirk.

Celotno gradivo se zbira v Slovenskem etnografskem muzeju, pokrajinski in medobčinski muzeji pa hranijo primarno dokumentacijo gradiva, zbranega v skladu z njihovo teritorialno matičnostjo. Vse evidentirane zbirke so vpisane v že omenjeno skupno elektronsko bazo.

Eden od stranskih produktov projekta je tudi bibliografija na temo zasebnega zbirateljstva, ki bo objavljena v enem od naslednjih *Glasnikov SED*.

Rezultati projekta so ogledalo trenutne slovenske muzejske organiziranosti in identitete posameznih regij. Opozarjajo vse pristojne inštitucije v sedanjem slovenskem sistemu varovanja kulturne dediščine, da se začno zavedati svoje odgovornosti in v bližnji prihodnosti poskrbijo za sistemsko in strokovno ureditev na področju zasebnega zbirateljstva. Do sedaj so se na naš projekt odzvali le nekateri zasebni zbiralci, ki še niso bili vključeni v popis. Trem smo že omogočili objavo zbirk v *Glasniku SED*.⁸ Druga strokovna javnost še molči, čeprav smo projekt jeseni 2005 predstavili na Zborovanju Slovenskega muzejskega društva. Upajmo, da bo do izmenjave mnenj in izkušenj prišlo po objavi tega prispevka v prvi številki *Arga* v letu 2006.

Tudi Slovensko etnološko društvo ima s projektom še nekaj načrtov. Skupaj s pristojnimi muzeji in lastniki zbirk načrtujemo objavo zbirk na dveh spletnih portalih, predstavitev rezultatov projekta tudi v drugih medijih in pripravo priročnika za zbiralce. Zavedamo se pomena povezovanja z drugimi muzejskimi strokami, s strokovnjaki in z lastniki zbirk, zato bi bil potreben poseben forum, simpozij ali okrogla miza. Kako uspešni bomo v izpolnjevanju svojih obljub, bomo sproti poročali na straneh *Glasnika SED*.

Viri in literatura:

GLASNIK SED 2004, let. 44, št. 2, Ljubljana, 80.

GLASNIK SED 2004, let. 44, št. 3, 4, Ljubljana.

GUČEK, Svetozar 2005: O pipcu. V: *Glasnik SED let. 45, št. 3*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 114–119.

PORENTA Tita 2005: Evidentiranje oziroma terenska topografija etnoloških in sorodnih zbirk. V: Darko Knez (ur.), Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Portorož, 20.–22. 10. 2005; Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, 77–85.

SIMIKIČ, Alenka 1995: Predlog etnoloških podatkovnih standardov. V: *Etnolog let. LVI, št. 5*. Ljubljana, 385–391.

SMOLE mag. Marko 2005: »Palčava šiša« – poldrugo stoletje družine Čop iz obmejne vasi Plešče. V: *Glasnik SED let. 45, št. 4*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 128–132.

ŠRIBAR, Ljudmila 2004: Etnografska zbirka družine Šribar. V: *Glasnik SED let. 44, št. 2*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 37–39.

UREDBA o vzpostavitvi muzejske mreže za izvajanje javne službe na področju varstva premične kulturne dediščine in določitvi državnih muzejev, Ur. l. RS, št. 97/00.

Spletna stran Slovenskega etnološkega društva:
<http://www.sed-drustvo.si>, 2004.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 26. 3. 2006

⁸ Ljudmila Šribar, Etnografska zbirka družine Šribar. V: *Glasnik SED let. 44, št. 2*. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana 2004, 37–39; Svetozar Guček, O pipcu. V: *Glasnik SED let. 45, št. 3*. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana 2005, 114–119; mag. Marko Smole, »Palčava šiša« – poldrugo stoletje družine Čop iz obmejne vasi Plešče. V: *Glasnik SED let. 45, št. 4*. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana 2005, 128–132.

Strokovni članek/I.04

dr. Rajko Muršič

MOČ IN NEMOČ SODOBNE DRUŽBOSLOVNE MISLI OB SOOČENJU S FANTOMOM POSOCIALIZMA

»NSF Workshop Cultural Politics of Globalization and Community in East Central Europe«, Budimpešta, 13. in 14. 5. 2005

V zadnjih nekaj desetletjih se je razlagalna moč družboslovja prevesila od fascinacije nad velikimi razlagalnimi sistemi, kakršni so bili funkcionalizem, strukturalizem in sistem-ska teorija, k omejenim pojasnitvam posamičnih družbenih pojavov brez pretenzij po generalizaciji pojasnjevanja družbenih dogodkov. V ospredju je Weberjeva idealistična pozicija, po kateri moramo, če hočemo razumeti družbena dogajanja, izhajati iz dojemanja družbene resničnosti tistih vključenih posameznikov, ki jo konstruirajo. V sociološki literaturi je ta teoretska pozicija, križana s fenomenološkim lupljenjem predstavnih čebule, našla svoja glavna protagonista v Tomažu Luckmannu in Petru Bergerju (1988 [1967]), v antropološki pa v odmevnem delu Clifforda Geertza. (1993 [1973]) Ta pristop je uporaben, ko se lotevamo analiz konkretnih skupnosti, svoje omejitve pa pokaže, ko naj bi razložili splošne družbene procese. Morda prav zato po eni strani naokoli kroži prava inflacija del o tranziciji in posocializmu, na drugi strani pa o posocializmu še po več kot desetletju in pol ne moremo ponuditi koherentne družboslovne razlage. Zadrege z omejenostjo razlagalnih modelov ne zaznavamo le v antropologiji, ki v javnem in kvazistrokovnem diskurzu, kot opozarja Maurice Bloch (2005), nedvomno izgublja bitko z zavajajočimi, a posplošujočimi razlagalnimi sistemi neoevolucionistov, na primer v sociobiologiji, kognitivni znanosti ali evlucijski psihologiji, temveč tudi v sociologiji in drugih družbenih vedah. Te ne ponujajo preprostih odgovorov na temeljna vprašanja o človeku, ki si jih nestrokovnjaki v svoji neposredni naivnosti še vedno zastavljajo.

Sodelavci Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo smo razmeroma zgodaj vstopili v krog razpravljavcev o poetikah in politikah posocializma ne le kot njegove žrtve, temveč kot njegovi neposredni opazovalci, kar je prihajalo v ospredje v rednih srečanjih s poljskimi kolegi in kolegicami iz Lodža, s katerimi smo o različnih rečeh razpravljali od začetka osemdesetih let, intenzivno pa smo spremljali posledice radikalnih družbenih sprememb zlasti v prvi polovici devetdesetih let tako na Poljskem kot v Sloveniji. Sporadične razprave o »tranziciji« smo uokvirili v splošno tematsko razpravo šele leta 1997. Zbornika, ki je izšel dve leti pozneje (Brumen in Muršič 1999), kritiki predvsem v tistih delih, ki koketirajo z generalizacijskimi razlagami posocializma, niso sprejeli s kakšnim navdušenjem – če so ga sploh opazili (prim. npr. Vrečer 1999, Norman 2002 in Pasarić 2004).

Zato je bila multidisciplinarna razprava o posocializmu, ki ga je ob petnajsti obletnici zadnjega velikega družbenega prevrata v 20. stoletju organizirala Univerza v Michiganu oz. njen

Center za ruske in vzhodnoevropske raziskave (*Center for Russian and East European Studies*) pod vodstvom Michaela D. Kennedyja in Geneviève Zubrzycki, izvrstna priložnost za presojo dometov sodobnega družboslovja in humanistike pri preučevanju tako akutne tematike, kot je posocializem. Pri razpravi so sodelovali sociologi, antropologi, ekonomisti, zgodovinarji in drugi. Prispevek je sicer nekajšen povzetek dvodnevni intenzivnih razprav, pri čemer nisem posebej poudarjal posameznih prispevkov, temveč izjemno živahne razprave, vendar pa so tudi te le izhodišče za pregledno oceno dometov in razpotij sodobne družboslovne misli, ko se sooča s problematiko posocializma.

Čari posocializma

Madžarski zgodovinar, ki deluje v ZDA, Jozsef Böröcz, je uvedel razpravo z opozorilom na nedavne kritike pojma kulture. V zadnjem času se soočamo z več različicami pojmovanja kulture oz. njene kritike. Prvega je hudomušno uokviril Ulf Hannerz v skovanko kulturorek (*culturespeak*; glej Hannerz 1999), saj je kultura postala prava mantra, ki jo ima vsakdo na jeziku, še posebej evropski politiki in tisti, ki bi si želeli svoje dežele videti »čiste«. Zelo ilustrativno je to obliko razumevanja kulture razkrinkala Verena Stolcke v besedilu o »govoreči kulturi« oz. »govoru o kulturi« (1995), v katerem je neusmiljeno obdelala primere »kulturnega fundamentalizma«, ki v sodobni Evropi in svetu vodijo v spore in spopade z daljnosežnimi in pogosto katastrofalnimi učinki. Zygmunt Baumann v delu *Zakonodajalci in interpreti (Legislators and Interpreters: On Modernity, Post-Modernity, and the Intellectuals*, Oxford 1987) omenja tri pojmovanja kulture: hierarhično (kulturni proti nekulturnim), razločevalno (označuje različne skupine ljudi v času, prostoru in glede na družbeno razločevanje) in univerzalistično (človeška kultura nasploh).

Poljski antropolog in sociolog Marian Kempny je v razpravi poudaril, da se pri procesih nacionalne in multikulturne pripadnosti srečujemo z dvema vrstama identifikacije: etnično in državljansko. Načini izključevanja, ki jih analizira Verena Stolcke, vodijo v takšne ali drugačne oblike reifikacije. To pomeni, da jemljemo kulturo kot nekaj dejansko obstoječega in nekaj, kar ima samosvojo voljo in družbeno moč, čeprav gre v resnici le za načine artikulacije medčloveških odnosov. (glej Keesing 1993 [1990]) V skladu s kritiko reifikacije kulture se moramo, če pri analizi sodobnih družbenih pojavov, povezanih s kulturorekom, nočemo zavreči tudi samega pojma, o katerem razpravljamo (kot npr. Kuper 1999; glej še Muršič

2002), nasloniti na pojmovanje kulture kvečjemu kot medij komunikacije in izmenjave, ne pa je obravnavati kot nosilca konflikta med skupnostmi, kar počno Samuel Huntington in plejada njegovih posnemovalcev. Iz tega seveda sledi, da moramo biti zelo pozorni, kako uporabljamo sam pojem posocializma in dežel, ki so ga v Srednji, Vzhodni in Jugovzhodni Evropi zavrgle po letu 1989. Med zdravila proti reifikaciji predstave o »Vzhodni Evropi« sodi upoštevanje lokalnih razprav o kulturi v sami »Vzhodni Evropi«, ki se nekoliko razločujejo od zahodnih, čemur pa so se zahodni analitiki doslej praviloma izogibali, češ da so »vzhodnoevropski« pogledi na (svojo in tujo) kulturo anahronizem, ki ni vreden njihove raziskovalne pozornosti (tipičen primer je Kuper in njegovo arogantno stališče do »vzhodnoevropskih« etnologij, nič boljše pa se ni obnesel Michael Herzfeld; prim. Kuper 1994, 114; Herzfeld 2001, 39–40).

Ameriška sociologinja Joane Nagel z Univerze v Kansasu je predstavila nekaj zelo zanimivih primerov povezav med podobami spolnosti in rasizma ter političnimi mobilizacijami in v svojem delu uveljavila pojem »etnospolnih mej« (*ethnosexual frontiers*). Andreas Glaeser je kot diskutant uvodnih prispevkov govoril o pojmu »projektivne artikulacije« (*projective articulation*), ki naj bi označeval nove načine in vidike rabe komunikacije, pri katerih je vsaka vsebina komunikacije usmerjena k določenemu cilju, čeprav družbeni imaginarij danes preči meje sem in tja (znanstvena fantastika tako bogati znanstveno produkcijo in narobe ...). Prav tako se premeščajo družbene solidarnosti, priča pa smo tudi distribuciji in redistribuciji življenjskih možnosti oz. perspektiv, kot bi rekel Max Weber.

V skupni razpravi se je nato izkristaliziralo naslednje trpko spoznanje: tudi če pri analizi sodobnih družbenih procesov v posocialistični Evropi uporabljamo pokolonialno terminologijo, lahko zapademo v pasti ponavljanja »kolonialnega« vzorca. Namesto enega gospodarja oz. označevalca gospodarja (državni socializem, ki se je materializiral v Komunistični partiji Sovjetske zveze) dobimo novega in drugačnega (na primer birokracijo v Bruslju). Poljski sociolog Tomasz Zarycki je na primer omenil, da se sedaj smeri kolonialnega učinkovanja spreminjajo. Tako ima Poljska kot članica EU novo in drugačno vlogo: postaja dejavnik »civiliziranja« vzhodnoevropskih držav, od Ukrajine in Belorusije do Rusije. Nosilec tega projekta pa ni Zahodna Evropa, temveč »Zahod Vzhoda«, čega ga lahko tako imenujemo. Periferija ne le da ostaja periferija, temveč ob izvrševanju politike centra postaja še bolj periferija, kar zelo dobro čutimo tudi v Sloveniji, ki ji »zahodnoevropska centrala« namenja skorajda izključno vlogo civiliziranja »Balkana«.

Mar ni resnica pozahodnjenja »vzhodnoevropskih« družb, ki so že vstopile v nebesa Evropske unije, prej ali slej prav »divja privatizacija«, ki brez dvoma nastopa kot pravi označevalec gospodar posocialističnega obdobja? Če »divjo privatizacijo« beremo skozi registre popularnokulturnega označevalca »divjega zahoda«, ki je seveda podoba brata dvojčka »divje privatizacije«, lahko izluščimo označevalsko resnico trenutne situacije »zahodnega sveta« z ugotovitvijo, da se po letu 1989 v bistvu kažejo Združene države Amerike, imperij ekonomskega neoliberalizma, kot pravi »divji zahod Evrope«. Ker je

zahod Zahoda divji zahod, tudi posocialistična privatizacija ne more biti drugačna kot »divja privatizacija«. Zato se seveda prav v »Zahodni Evropi« kaže izrazita potreba po Homo Europeanusu, kot ga je imenoval Chris Shore. (V delu *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*, Routledge 2000)

Poljski kulturni antropolog, ki večinoma deluje v Združenih državah Amerike, Jan Kubik, je omenil, da se z leti spreminjajo teme teh in tovrstnih diskusij. Trenutno je na primer povsem pozabljena še pred nekaj leti zelo vroča tema »Srednje Evrope«. Po njegovem bi se morali lotevati bistveno več raziskav razreda (na kar sem dan pozneje opozoril tudi sam) in prelomov med generacijami ter položaja mladih. Prav slednja kategorija je še posebej pomembna, saj moramo nameniti več raziskovalne pozornosti ne le migrantom, ki prihajajo v Evropo, temveč tudi njihovim potomcem, ki so se rodili v Evropi, pa so še vedno izključeni iz večinske družbe, kar je postalo jasno po francoskem uporu ponižanih in razžaljenih mladih predmestnih potomcev priseljencev. V smislu socialne promocije in dolgoročnega načrtovanja svojega življenja so v neoliberalnem primežu celotne generacije evropskih mladih, ki se morajo spopadati z dejansko situacijo, ki smo jo v sedemdesetih uokvirili v abstraktno frazo »No Future« (brez prihodnosti). Marian Kempny je omenil, da moramo opazovati globalizacijo skozi globalno popularno kulturo,

Michael Kennedy pa je opozoril, da nimamo opraviti le s tenzijo med abstraktno / kognitivno in emocionalno / doživeto sfero, temveč tudi s povratno zvezo med njima. Litvanska sociologinja z Univerze v Washingtonu Daina Stukuls Eglitis je spomnila na Wallersteinovo teorijo svetovnega sistema, po kateri temelji razvoj nekega dela sveta na zaostalosti drugega dela. Nadaljnja razprava je izkristalizirala potrebo po tem, da se postavimo Wallersteinu na ramena in pogledamo naprej, morda s pomočjo analiz reprezentacije in teorij reprezentacije na materialističnih postavkah ...

Današnje središče sveta so ZDA. Danes celo afriški študentje raje prihajajo na ameriške univerze, Evrope pa kot središča ne dojemajo več. Težišče prihodnjih svetovnih premikov se je danes preneslo na Kitajsko in Azijo – od tam pa ni dvoma, da vidijo središče sveta v ZDA. József Börösz je sklenil ta del diskusije s tezo, da sta tako Evropa kot (njena) civilna družba mita, v katero verjamemo predvsem Evropejci, izhajata pa iz postavitve globalne moči in premoči. Sam dodajam, da v to zgodbo nedvomno sodi tudi mit o človekovih pravicah, ki vedno znova nastopa kot instrument globalnih političnih premikov, navadni ljudje pa trpijo še naprej. Ali še bolj.

Posocializem nekoč in danes: od kali posocializma v socializmu do plodov socializma v posocializmu

Če hočemo razumeti posocializem, se moramo na sodobnost ozreti s historične perspektive, zato je nujni del raziskav posocializma tudi historična antropologija socializma. Jan Kubik nas je spomnil na 70. leta v Krakovu in opozoril na tamkajšnje zelo specifično življenje pod socializmom; različne skupine ljudi so ga doživljale na različne načine. Krakov je že pred drugo svetovno vojno postal središče poljskega jazza, ki se je v obliki nekaterih slavnih lokalnih dixieland skupin

ohranil vse do danes, po vojni pa je postal središče njegovih sodobnih tokov (na primer z imeni kot so Krzysztof Komeda, Tomasz Stanko ali Janusz Muniak) in posebne oblike poljskega kabareja, ki je v prostorih, kot je bil npr. Pod Baranami, navduševal generacije k umetnostnemu izražanju nagnjenih svobodnjakov.

Jan Kubik je opozoril, da moramo kot družboslovci resno jemati in preučevati tista družbena gibanja, ki vključujejo simbolni odpor osrednji družbi, na primer umetniška gibanja, saj se prav tam na zelo očiten način konstruirajo pomeni in z njimi (pre)oblikujejo silnice družbene moči. Vsekakor pogrešamo pogled na tisto, kar se je dogajalo v umetnostnih tokovih v Vzhodni Evropi, pa naj se nam zdi podoba posameznih dogajanj še tako kompleksna. Upoštevati moramo meje njihovega dometa in vire, po katerih so se zgledovali posamezni umetniki. Za razliko od Poljske v sedemdesetih letih takšnih umetniških gibanj na primer v Sovjetski zvezi ni bilo. Razlike med posameznimi socialističnimi deželami so bile v resnici prav dramatične, zato jih nikakor ni mogoče metati v isti koš, kar tako radi počno politologi in ekonomisti. Socialistični realizem je na primer na Poljskem trajal vsega skupaj kakih pet let, v Sovjetski zvezi pa veliko dlje.

Jan Kubik je opozoril še na to, da moramo preučevati mehanizme kulturne agregacije in odgovoriti na vprašanje, kako se surovo gradivo vsakdanjega življenja in umetniških praks lokalnega tipa spreminja v nekaj nacionalnega in nadnacionalnega. Umetniki jemljejo svojo lokalno izkušnjo in jo prevajajo v nadnacionalno / globalno. In nacionalisti nikakor niso edini, ki lahko uporabljajo to gradivo.

Produkcija kulture je povezana z državo. Pri vsem pisanju o globalizaciji redko omenjajo različne tipe držav. Najmanj, kar velja upoštevati pri razumevanju globalnih kulturnih tokov, so razlike glede cenzure in nadzora v posameznih državah. Država v marsikaterem smislu nastopa kot producent, in tudi če ne nastopa tako, pogosto deluje kot vratar / čuvaj (*gatekeeper*). Da je bilo Kubikovo opozorilo res na mestu, dokazuje sprejetje Unescove deklaracije o kulturni raznovrstnosti, ki kot mednarodno normo uveljavlja princip skrbi držav za njihovo kulturno različnost ter spodbuja ukrepe kulturnega protekcionizma (na to opozarjajo štirje članki v razdelku pod naslovom »Views on Global Cultural Policy« v reviji *Anthropology News*, december 2005). Današnje države nekatere dele kulturne produkcije spodbujajo in podpirajo, druge nadzorujejo, nekatere zatirajo. Ob koncu svojega prispevka je Jan Kubik opozoril še na to, da imamo premalo primerjav in podrobnih opisov mehanizmov, ki sproščajo in narekujejo razlike. Tip angažmaja skupin v socialističnem sistemu še danes, v obdobju posocializma, zelo močno vpliva na vključevanje širše javnosti v svetovne tokove.

Madžarska sociologinja Judit Bodnár je v razpravi dodala, da govorimo o tveganju in negotovosti. Negotovost (*uncertainty*) je v teorijo pripeljala Mary Douglas, družbo tveganja pa je analiziral Ulrich Beck. Na pretnje negotovosti, ki jih prinaša liberalizem, se ljudje odzivajo z nostalgijami, ki pa se lahko manifestirajo na tak ali drugačen način, torej v skladu z levo ali desno politično usmeritvijo. Čeprav moramo socializem razumeti v kontekstu modernizacije, ga moramo vsekakor obravnavati skozi partikularne izkušnje. Konec koncev so bili socialistični prevrati uspešni prav v manj razvitih evropskih

regijah.

Današnji alternativni politični festivali, na primer »Ekofest«, naj bi ponujali alternative liberalnemu trgu. Razvile so se drugačne skupnosti in pojavi, ki ne potrjujejo pričakovanj in analiz zahodnih levih kritikov o porastu mednarodne solidarnosti. Nasprotno, vsaj na področju kulture prihaja predvsem do nacionalnih odzivov. Konec koncev je bil sam socializem reakcija na takratno tržno družbo. Danes alternativ ni več ali pa se artikulirajo zgolj v okviru govora hegemonije.

Slovenska sociologinja ekonomije, ki deluje v ZDA, Nina Bandelj je opozorila, da zunanje investicije nimajo samo ekonomskega pomena, temveč jih lahko razumemo le skozi analizo odzivov in preučevanje lokalnega razumevanja. Srednjeevropska nagnjenja k nacionalnemu so odziv na globalnost in globalizacijo.

Michael D. Kennedy, ki je kot sociolog preučeval poljsko družbo, je potrdil, da je o spremembah v Vzhodni Evropi vsekakor mogoče govoriti v smislu imperializma, še posebej zato, ker prostor Vzhodne Evrope zaradi Rusije in njenega interesnega območja sega daleč v srednjo Azijo. Tam pa je najpomembnejši dejavnik nafta. Moto njegove načrtovane raziskave je: »Ne potujejo le ideje, ampak tudi nafta.« Na podlagi tega opozorila vsekakor moram pripomniti, da se vsaka velika veberjanska ideja, ki naj bi motivirala človeška dejanja, prej ali slej pokaže le kot sredstvo sledenja materialnemu interesu.

Za razumevanje situacije v posocialističnih deželah je vsekakor zelo pomembno vedeti, zakaj gradijo določene naftovode ali rafinerije prav v določenih državah, kaj meni prebivalstvo o invaziji na Irak ali prodaji letal. Ključna vprašanja, ki še čakajo na odgovor, zadevajo na primer energetska varnost in njen vpliv na odnose v tem delu sveta, problematiko vzpostavljanja analitičnega orodja za razumevanje geopolitičnih premikov, prepoznavanje diskurzov o političnih in vojaških zadevah pri nabavah orožja, nova zavezništva in odvisnosti.

Mithell Orenstein je povzel dotedanjo razpravo, po kateri naj bi pri Kubiku globalni okvir postal vir lokalnega odpora. Način lokalizirane izkušnje brez vnaprejšnje pretenzije lahko v določenih situacijah dobi nove razsežnosti in nove pomene. Po njegovem so ključna vprašanja razprave o posocializmu v opredelitvah enot analize in prikazu povezav med njimi. Zelo uporaben analitični model za razumevanje različnih načinov interakcije ponuja James Rosenau v delu *Distant Proximities: Dynamics Beyond Globalization*. (Princeton University Press 2003)

Po opozorilu Józsefa Böröczza so se v evropskih socialističnih državah v 60. in 70. letih na različne načine povezovali in navezovali na Zahodno Evropo, kar še posebej velja za različne starostne skupine. V tej luči se tudi danes namesto odnosa do globalizacije postavlja v ospredje vprašanje, kako so posamezne države vključene v procese globalizacije. Ti pa ne potekajo le na ravni pretakanja simbolnih praks. Zahodne države so vse bolj odvisne od naravnih virov, ki se nahajajo drugod. Države, ki imajo te vire, se utapljujejo v diktaturah. Ta dva pojava sta med seboj povezana.

Prav na tej točki se po mojem mnenju najbolj jasno pokaže delovanje ideologije, ki resničnost prikriva, a prav zato, da jo lahko prikrije, jo obenem v obliki bizarnih samoumevnosti ali public tudi brutalno neposredno razkriva. Resnica brutalno

očitne stalne ideološke mantre ponavljanja tez o neuničljivi prisotnosti »sil kontinuitete« je v evidentnem brisanju zgodovinskega spomina: sile kontinuitete je treba izbrisati s sveta, da bomo vstopili v novo ero dokončne rešitve.

Madžarska antropologinja, ki deluje v ZDA, Zsuzsa Gille je dodala, da moramo razločevati med diskurzom elit in navadnih ljudi, pri čemer nas vsakokrat zanima raven, na kateri sprejemajo odločitve. Analitičnih orodij, ki naj bi jih pri tem uporabljali, imamo po mnenju Jana Kubika v družboslovju dovolj, to so koncepti mrež, vozlov, polj itd. Pri tem moramo upoštevati transnacionalna gibanja, ki so že v preteklosti presegala meje držav in nacionalnih skupnosti.

Artikulacija lokalnih prostorov je bila vedno povezana z nacionalnimi okviri. (prim. Gupta in Ferguson 1992)

Svoj prostor vsak dojema drugače, in to na več ravneh. Politike konstrukcije identitet so zelo različne, pri tem pa modni pojem deteritorializacije ne pomeni enako kot pojem globalizacije. Govorimo lahko celo o virtualni lokalnosti (*virtual locality*) in fizični globalnosti (*physical globality*). Bistveno je razumeti virtualnost in to, kar je v tej igri novega.

Globalnost velikokrat razumemo v partikularnem smislu – torej zelo stereotipno. Tako lahko globalne sile nastopajo v obliki »Židov« (bogatašev), pa tudi v obliki religij – in celo ras. Podobno se dogaja pri drugih sorodnih predstavah. Prav zaradi te inherentne nejasnosti je globalizacija izjemno sporen termin, bav-bav beseda, ki se je bomo morali čimprej znebiti. Konec koncev ima tudi tisto, kar se skriva v njenem nasprotnem pojmu, antiglobalizacija, desne in leve vidike. Po mnenju Michaela Kennedyja nikakor ni vseeno, kateri deli strokovnega besednjaka bodo prišli v ospredje javnega diskurza. Tudi če bo to beseda imperij, je malo verjetno, da bo to kompleksno pojmovanje imperializma pri Davidu Harveyu v knjigi *The New Imperialism*. (Oxford University Press 2003)

Cynthia Miller-Idriss z Univerze v New Yorku je pripravila zelo zanimivo analizo pripisovanja nemškega državljanstva bodisi na podlagi krvnega porekla ali skoz kulturo. Opozorila je na razliko med artikulacijo in prakso nacionalne pripadnosti, pri čemer se dominantno razumevanje »nemškosti« na podlagi krvi počasi umika pred kulturnim razumevanjem nemštva.

Poljski sociolog Tomasz Zarycki je predstavil raziskavo poljskega razumnštva. Po njegovem je delu razumnštva uspelo transformirati kulturni kapital, ki so ga pridobili še v socializmu, v ekonomski. To izkušnjo je do določene mere mogoče posplošiti, čeprav se je kulturni kapital razumnštva najprej preoblikoval v socialnega, šele potem v finančnega. In prav ta kapital danes problematizira njihovo zmožnost družbene kritike.

Razumniki so po njegovem posredniki ali celo nekakšni mešetarji (*middlemen*) v procesih civiliziranja. Na tej točki moram dodati, da uporabljamo pojem »kulturnega posrednika« (glej Bulc 2004) nekoliko širše. V nekem smislu so postali nepogrešljivi v postmodernih časih presejanja razlik med elitnimi in drugimi kulturami. Njihova nepogrešljiva vloga je v posredovanju med kulturnim kapitalom in njegovimi drugimi oblikami: delujejo kot nekakšni katalizatorji, ki spreminjajo kulturni kapital v simbolnega, s tem pa omogočajo tudi morebitno transformacijo obeh v ekonomski kapital, v kar so ob koncu 20. stoletja začeli verjeti celo ekonomisti. (glej npr. Frith 1991; o različnih oblikah kapitala prim. Bourdieu

1984 in 2002)

Po Michaelu Kennedyju, ki je interpretiral prispevek Genevieve Zubricky, se lahko pri analizi družbenih procesov enako legitimno kot na skupnosti usmerimo tudi na simbole. V tem primeru lahko vidimo, kako se skoz simbole prikazujejo in manifestirajo razmerja med skupnostmi tako v krajših kot daljših obdobjih.

Civilna družba in njeni posocialistični diskurzi

Civilna družba je prava magična beseda, ki jo radi ponavljajo tako družboslovci kot opazovalci sprememb v posocialistični Evropi, kot da do leta 1989 civilne družbe v teh deželah ne bi bilo, potem pa so ljudje nenadoma zadihali svobodo in začeli ustanavljati nevladne organizacije, kot jih imenujemo v ponesrečenem prevodu. Angleško besedo *government* so prvi prevajalci prevedli dobesedno kot vlada, čeprav pri sintagmi *nongovernmental organization* beseda *government* pomeni oblast oz. tisto, kar mi pojmujejo kot država – torej gre za organizacije, ki niso del državnega aparata. Naravnost smešno pa je obravnavanje velikega dela nevladnih organizacij kot samostojnih in neodvisnih, ko pa jih večinoma financirajo s sredstvi državnih (in nadnacionalnih) proračunov.

Še več, civilna družba niso samo človeku prijazne dejavnosti, ki jih ponavadi povezujejo z njihovimi dejavnostmi, na primer pri prizadevanjih za uveljavljanje človekovih pravic in svoboščin, temveč se zelo pogosto povampirijo. Vsaj v Sloveniji se že od leta 1991 soočamo s fašizacijo civilne družbe, ki je pokazala svoje zobe ob vseh dosedanjih referendumih, ki so korak za korakom omejevali svoboščine vseh, predvsem pa manjšin. Civilna družba omogoča nove in specifične načine izvajanja pritiskov majorizacije in izključevanja. Uporabnost sintagme civilne družbe je v tem, da je to dobra in vedno uporabna etiketa, s katero opisujemo politične akcije proti zatiranju, ki jih inicirajo navadni ljudje od spodaj navzgor in s tem preprečujejo zatiranje. Glavni problem je v tem, da civilna družba le redko deluje zares neodvisno od politike, kar so zaenkrat učinkovito izkoristile različne konservativne politične sile in populistični, ki tako ali tako sebe vidijo kot gibanja, ne pa kot politične stranke.

Ameriški antropolog Gerald Creed je povzel razpravo o civilni družbi s trditvijo, da v vsakem primeru potrebujemo vodenje družb, poraženci tranzicije pa poskušajo najti nove načine lastne pozicioniranosti. Pri tem moramo razločevati med prakso in konceptualizacijo skupin iz konteksta civilne družbe, ki vendarle lahko nastopajo tudi kot instrument civiliziranja. Konec koncev je sama zamisel razsvetljenske civilne družbe v tem, da je treba primordionalno ljudstvo spraviti v reprezentacijski kod sodobne demokracije.

Lawrence King je zastavil izzivalno vprašanje, zakaj se delavci v socialističnih državah niso uprli privatizaciji. Izkazalo se je, da sociologi o tem niso opravili praktično nobenih empiričnih raziskav. Etnografske raziskave poznega socializma (npr. Katherine Verdery, Chris Hann, Caroline Humphrey; prim. Kürti 2002) so pokazale, da je obstajala specifična oblika delavskega razreda, ki se je potem razslojila, če ne kar razkrojila. Posocialistični delavski razred v nekaterih državah, na primer v Rusiji ali Ukrajini, še naprej ostaja izrazito povezan in vpet v državno gospodarstvo oz. državni kapitalizem (*patri-*

monial capitalism), drugod se razkrajaja ali pa seli v samostojne dejavnosti, na primer v obrti in malo trgovino. Le tu in tam se je razvila nekakšna delavska aristokracija, ki je znala izkoristiti svoj trenutek osamosvojitve. V Rusiji in njenih satelitih je država birokratska, kapital pa mednarodni.

Madžarska socialna antropologinja Eva Fodor je pripomnila, da moramo slediti oblikovanju razmerij med globalnim in lokalnim na podlagi iskanja vzorcev in analize konkretnih primerov.

Diskurze danes oblikujejo mediji in materialna (potrošniška) kultura, torej nekaj, kar je madžarska sociologinja, ki deluje v ZDA, Krisztina Fehérváry, imenovala »imaginarij množičnih medijev« (*mass media imagery*). Ko se na primer sprašujemo o delavskem razredu, moramo izslediti načine njegove artikulacije in razložiti, kdo in kako ga lahko interpretira. Madžarska antropologinja z Univerze v Illinoisu Zsuzsa Gille je dodala, da se identitetni znaki spreminjajo, ker so situacijski. Zato ne moremo brez zadržkov generalizirati konkretnih, partikularnih izkušenj. To velja tudi za prej omenjene totalitarne težnje v civilni družbi. V diskusiji sem opozoril na to, da civilna družba lahko nastopa tudi kot kolonizacijsko orodje. Pri tem nisem imel v mislih le inflacije nevladnih organizacij, ki z roko v roki z vojaškimi silami in multinacionalkami sodelujejo pri »demokratizaciji« na primer Iraka, temveč tudi domačo inteligenco, ki sicer po svojem lastnem mnenju nastopa kot nosilec ali zastopnik osrednja (*mainstreama*) javnosti, a prav te »razumnike« zaznamuje jasna politična barva, ki so jo vedno znova pripravljene prodati najugodnejšemu ponudniku.

Jan Kubik je dodal, da je civilna družba oblika družbene organizacije. Po Ernestu Gellnerju ima dva sovražnika: državo in »običaje« (ki se kažejo v instituciji »bratranstva«). Označuje jo neformalnost, njeni osrednji vlogi pa sta emancipacija in odgovornost. Prav zato moramo vse te pojme vedno znova kritično vrednotiti.

Če razpravljamo o povezovanju dejanskega dogajanja na terenu v okolju Vzhodne Evrope in izkušenj globalizacije, nam lahko koncept civilne družbe po mnenju Micheala Kennedyja pomaga združevati obe sferi. V tem je moč mobilnosti in uporabnosti pojma. Zaenkrat pač nimamo boljše alternative.

József Böröcz se je v svoji razpravi najprej skliceval na Etiena Balibarja, ki je v članku o tem, ali obstaja neorasizem, trdil, da je med pojmom kultura in rasa le majhna razlika. Podobno majhna razlika je med pojmom civilne družbe in demokracije. V analitičnem smislu je civilna družba vse, kar ne sodi v okrilje države. Je samoorganizirana in javno oblikovana sfera. Ni pod nadzorom države, da bi lahko nadzirala državo. V tem smislu je civilna družba nujna za funkcioniranje zahodnih demokracij. Toda na drugi strani civilna družba v marsičem podpira kolonizacijski model.

Prav zato na koncu pridemo do navidez paradoksalnega – samoumevno trivialnega – sklepa, ki ga je formulirala Judit Bodnár, da je edina alternativa civilni družbi država. Državo potrebujemo zato, da lahko rešujemo težave, s katerimi se soočajo neformalna združenja, in zato, ker nas civilna družba ne more rešiti pred razdori in nasiljem. Sam dodajam, da nas prav izkušnja posocialističnih preobrazb sviri pred povampirjenjem civilne družbe, ki morda strukturno ni pretirano oddaljena od povampirjenja totalitarnih držav. Težava namreč nastopi takrat, ko se povampirita obe. Takrat ne le, da nobena

sfera ne kroti druge, temveč vzajemno vlivata olje na ogenj. Tipičen primer povampirjene civilne družbe je pojav t. i. paravojaških enot v vojnah v nekdanji Jugoslaviji. Bržkone je prav v tem razlog, da moramo razviti mehanizme, ki bi preprečevali, da bi obe sferi hkrati zasedali iste prostore. Vsekakor pa je v razpravi postalo jasno, da so govori o kulturi, rasi in civilni družbi bistveno bolj povezani med seboj, kot bi si morda predstavljali. Razlog se skriva v pasteh identifikacijskih procesov, ki izhajajo iz travmatičnega izkustva zrcalnega stadija pri vsaki identifikaciji, katerega učinek je razcep subjekta. (glej Lacan 1996)

Gerald Creed je sklenil razpravo z opozorilom, da nas v tem kontekstu zanimajo načini, na katere nam lahko osrednji termini, kot so civilna družba, spol, skupnost itd., govorijo o posocializmu. Vprašati se moramo tudi, kako civilna družba izključuje, kajti civilna družba je tudi institucija izključevanja, četudi obenem tudi vključevanja. Je tudi obenem analitično in politično orodje. Slednje si vedno znova prizadevajo monopolizirati. Tudi skupnost je po njegovem pomemben mobilizacijski moment. Prav zato moramo biti zelo previdni tako pri etnografskih kot pri socioloških raziskavah.

Zgodbe preprostih in manj preprostih ljudi na prepihu globalnih tokov

Nemška antropologinja, ki deluje v ZDA, Daphne Berdahl, je predstavila primer leipziškega tranzicijskega »tajkuna« Jürgena Schneiderja. V zastavitvi primera je sledila Anni Tsing, ki je v članku »V ekonomiji prikazni« (*Inside the Economy of Appearances, Public Culture 2000/1*) opredelila globalizacijo kot stopenjski projekt (*scale-making project*). V analizi konkretnega primera jo zanima globalizacija skozi tokove finančnega kapitala, ki premika oz. briše meje med resničnostjo in iluzijo. Med naša analitična orodja in v družboslovni besednjak vnaša pojem performativnega vidika kapitala (in s tem kapitalizma).

Vlaganje fiktivnega kapitala v razvoj mesta Leipziga in Schneiderjeva osebna zgodba, povezana s tem, sta odlična primera, kako lahko globalno postane nacionalno oz. se artikulira in manifestira skozi nacionalno oz. lokalno.

Zsuzsa Gille je v svoji razpravi o predstavah v zvezi z zastrupljeno papriko na Madžarskem poudarila, da je velika prednost antropološkega pristopa in opisov prav v tem, da majhne reči govorijo o velikih. Iz malih reči in bojev lahko vidimo celotno EU in odnose v njej ter problematiko moči v zelo širokem obsegu. Sam sem dodal, da moramo prav zato jemati skrajno resno vsako pripovedovanje kot sredstvo za analizo diskurza gospodarja. V nadaljnji razpravi se je izkristaliziralo mnenje, da lahko v sodobni Vzhodni Evropi sledimo razvoju dveh modelov kapitalizma. Prvi je protekcionistični, drugi pa liberalni (tržni) kapitalizem oz. fleksibilni produkcijski model. Ko se pri analizah konkretnih primerov znajdemo v dialektiki med nacionalnim in transnacionalnim / globalnim, moramo pogledati na oba modela kot na strani istega kovanca. Oba se namreč vzajemno podpirata in sta nenadejana posledica drug drugega.

Madžarska antropologinja Krisztina Fehérváry je prikazala, kako se lokalna klasifikacija uspeha ali neuspeha v posocialističnem obdobju v marsičem materializira v materialni kulturi.

Posocializem je prikazala skoz posege v prostor in gradnjo ter opremljanje družinskih hiš na Madžarskem. Predstavo o srednjem razredu sooblikujejo mediji, še posebej različne televizijske nadaljevanke, ki ponujajo presojo o tem, kaj je prav in kaj narobe. Krisztina Fehérváry je pri analizi konkretnih primerov novogradenj na obrobju Budimpešte uporabila učinkovito sintagmo »antisocialistična estetika«.

Jan Kubik se je v svoji diskusiji naslonil na koncept »hibridne globalizacije«. Po njegovem se moramo vprašati, kaj je globalnega v spremembah, ki jih opazamo. Globalni tokovi in situacije so v konkretnih primerih videti zelo kompleksni, pa naj gre za »Doca« Schneiderja, zastrupljene paprike, podobe popularne glasbe ali gradnjo hiš srednjega razreda. Tudi popularna kultura (na primer s TV nanizankami, tako domačimi kot tujimi) »civilizira« in obenem hibridizira, zato jo moramo pozorno spremljati. Prav tako pa moramo upoštevati tudi ključne razlike med transnacionalnim, nacionalnim in lokalnim kontekstom. Sam sem opozoril na primere desakralizacije prostora in na rabo globalnih tokov proti lokalni zaplankanosti.

Po mnenju Jana Kubika si moramo zastaviti vprašanje, v čigavem interesu se oblikujejo ti hibridi, kdo jih producira in zakaj ter kdo je nosilec (*agent*), ki producira te hibride. V svojem odgovoru sem opozoril, da moramo hkrati na novo premisliti in preformulirati tudi odnos med sodobnim pojmovanjem globalizacije in preteklim pojmovanjem internacionalizma. Govor o internacionalnosti je danes povsem poniknil, a je nedvomno ključnega pomena pri natančnejši opredelitvi globalnosti.

Andreas Glaeser, sociolog z Univerze v Chicagu, je poudaril, da pri globalizaciji nimamo osrednjih institucij. Vprašal se je, če Evropska unija, ki jo je vzel kot primer posledice globalizacijskih procesov, postaja nacionalna država ali pa bo ostala bolj zrahljana zveza brez središča.

Litvanska sociologinja Daina Stukuls Eglitis z Univerze Georga Washingtona je postavila v ospredje problematiko izkoriščanja, ki je v sodobni obliki imperializma drugačno. Če so prej izkoriščali producenta, sedaj po njenem izkoriščajo konzumenta. Tako naj bi trdili nekateri ekonomski analitiki. Sam bi dodal, da gre morda pri teh teorijah za ideološko premestitev: kapitalisti še vedno izkoriščajo producente, vendar ne več domačih, temveč čim bolj oddaljene. Prav zato je za razumevanje globalizacije tako pomembna pokolonialna teorija. Zaenkrat je še ni videti v končni obliki, ampak pokolonialna teorija lahko postane nova razredna teorija oz. bo to nujno postala.

Če hočemo razumeti, kaj naj bi bilo globalno, moramo po mnenju Zsuzse Gille razumeti, da globalni sistemi razlikovanja nadomeščajo lokalne sisteme – prav to je novo v globalizaciji in obenem njen učinek.

Zato se po mnenju Jana Kubika lokalni načini pojmovanja srednjega razreda tako zelo razlikujejo. József Böröcz je nato opozoril še na retoriko normalnosti. Globalni srednji razred se danes predstavlja kot norma, ki jo še najjasneje prikazujejo televizijske serije in filmi. Celotna Vzhodnoevropejci se lahko uvrščamo v ta tok, toda kaj je z drugimi zunaj Evrope, z večino človeštva, ki živi daleč pod to življenjsko ravnjo? V našem delu sveta se ne zavedamo dovolj revščine večjega dela sveta. Ozaveščenje te globalne podobe neenakosti in neenako-

pravnosti bi lahko omogočilo tudi bolj objektivno uvrščanje posameznih vzhodnoevropskih držav (ne le Madžarske, o kateri je govoril József) v sistem svetovne blaginje.

Po mnenju poljskega sociologa in antropologa Mariana Kempnyja moramo spregovoriti tudi o problematiki partikularnosti in specifik. Med globalnim in internacionalnim imamo še eno potencialno uporabno konceptualno sfero: regionalno. Vendar moramo regionalno razumeti na nov način skoz branje Appaduraija. (glej npr. 1996) Morda pa lahko najdemo celo »potencialno subverzivne pomene« prav v regionalnih kulturah posocializma.

Michael Kennedy je v svoji razpravi izhajal iz tega, da moramo slediti nasprotjem med tistimi, ki imajo moč, in poraženci tranzicije, pri tem pa pogumno uporabljati tudi nove pristope. Da bo neka oblast dolgotrajna, mora razviti mit o sebi, zato je še kako pomembno preučevanje njene mediacijske zmožnosti. Pri preučevanju kulture organizacij so na primer (Naomi Klein) razvili teorijo funkcioniranja blagovnih znamk (*brand*). Opazovanje načina, kako ravnajo z neko blagovno znamko, je mogoče uporabiti tudi pri preučevanju civilne družbe.

Judit Bodnár se ni ustavila le pri srednjem razredu, temveč je problematizirala tudi pozicijo visokega razreda. Če le 20 odstotkov svetovnega prebivalstva sodi v zgornji del svetovne razvitosti, sodimo tudi Vzhodnoevropejci v svetovno elito. Potrošniški srednji razred je po njenem mnenju globalni fenomen, ki se zaveda negotovosti svojega položaja in živi v strahu pred »deklasiranostjo«.

Elaine Weiner, politologinja z Univerze McGill v Kanadi se je v svojem prispevku spraševala, zakaj delavci v Vzhodni Evropi pristajajo na marginalizacijo. Odgovor se po njenem mnenju skriva tako v institucionalni kot ideološki zapuščini preteklosti. Preprosto nočejo povezovati zanje novih družbenih gibanj (ženskih in feminističnih) in delavskega gibanja s preteklimi zavrženimi praksami iz socializma. Pri tem ideološki diskurz deluje zelo enostavno, tako da najprej izenači socializem s suženjstvom, potem pa še kapitalizem s svobodo.

To je jedro ideologije, ki omogoča sodobno razredno podrejenost. Ta ideologija seveda producira svoje pripovedi: dominantna pripoved posocializma je postala pripoved trga. Sam dodajam, da lahko z nekaj miselne akrobatike hitro ugotovimo, da posocializem ni postmoderen. Posocialistična pripoved, v katero ne verjamejo le nove elite, temveč vanjo kot samoumevno verjamemo vsi, je glavna pripoved današnjega časa. In če je res tako, ne živimo v lyotardovskem postmodernizmu (prim. Lyotard 1988 [1979]) in bržkone tudi ne v »postsocializmu«, temveč v samozanikanem modernizmu in samozanikanem socializmu, ki pa je bil v svojem bistvu tako ali tako zgolj radikalna inačica državnega kapitalizma. Zakaj bi se sicer izogibali izrazom, kot so postkapitalizem, neokapitalizem ali novi kapitalizem?

Med pogledom drugega in njegovim konstruktom: od inferiorizacije do pokolonialne teorije

Madžarska sociologinja Evá Fodor je v svojem prispevku o mednarodnih poročilih o položaju žensk v Vzhodni Evropi razkrivala diskurz, v katerem se vse, kar je na vzhodu slabšega, potencira do skrajnosti, karkoli pa je pri položaju žensk boljšega (nedvomen znak uspešnosti socializma), pa

zanje preprosto ne obstaja. Gre, skratka, za klasičen orientalističen diskurz, ki ga od zahodnih žensk, ki večinoma pripravljajo uradna poročila, ne bi pričakovali.

Beograjska sociologinja Vesna Nikolić-Krstanović je potrdila, da, tako na zahodu kot na vzhodu, prevladuje politika, po kateri je treba vse stare uspešne socialistične modele sesuti, ne glede na ceno. To velja tudi pri migracijski politiki, ki jo zaznamuje izjemna neenakopravnost. Tu ima v mislih kategorizacijo držav glede na uspešnost preprečevanja migracij z viznim režimom in režimom sodelovanja.

Balkanske države so videti kot demonske države – v tem primeru je orientalizacija povsem očitna. Kar je na Balkanu, je pač vse slabo, razen morda kakšne nenevarne balkanske eksotike, kot je na primer Bregovičeva glasba, in pika. Sočasno pa mednarodne institucije upravljajo dve državi na tem območju, BiH in Kosovo. Še več, tudi trgovino z belim blagom na tem območju pogosto vodijo prav pripadniki vojaških sil zahodnih držav.

Nevladne organizacije ne poskrbijo niti za temeljno seznanjanje prostovoljcev o deželah, v katere jih pošiljajo. Za nameček pa to niso pravi strokovnjaki, ampak navadno ljudje, ki dejansko nimajo pojma o lokaciji ali regiji. Isto velja tudi za financiranje projektov.

Daina Stukuls Eglitis je predstavila svoje raziskave s področja medicinske sociologije. Zanima jo spol kot rizičen dejavnik, pri tem pa je preučila predstave o ženskah in moških, ki jih najdemo v ženskih in moških revijah. Pri odnosih med moškimi in ženskami se pojavljajo duhovi preteklosti. Daina Stukuls Eglitis je poudarila, da lahko potrošniško družbo opazujemo tudi skoz opazovanje prodajanja in potrošnje spolnih uslug v Vzhodni Evropi.

Mitchell Orenstein je opozoril na problematiko vzhodnoevropskih Romov v primežu globalizacije in mimogrede omenil, da je Svetovna banka izdala knjigo o revščini med Romi.

Diskutantka Joan Nagel z Univerze v Kansasu je povzela teme, ki jih je vredno preučevati. V okviru konstrukcije »Vzhodne Evrope« ne smemo in ne moremo spregledati problematike ženske in vloge, ki jo igrajo predvsem tuje nevladne organizacije pri problematiki družbene enakopravnosti žensk. Pri tem mora biti v ospredju raziskovanje načinov, na katere mednarodne organizacije povečujejo in poglobljajo globalno neenakost, prav tako pa je potrebno od blizu preučiti primere nasilja nad ženskami. Zahodni raziskovalci, je poudarila Joan Nagel, tudi ne morejo vedeti, če lahko pričakujejo sodelovanje ali pokroviteljstvo, brez intenzivnih raziskav in sodelovanja z domačimi raziskovalci pa tudi ne morejo natančneje opredeliti specifične dialektike manjvrednosti in podrejenosti posocialističnih dežel.

Zsuzsa Gille je v svoji diskusiji opozorila, da glede na njene izkušnje v mednarodnih organizacijah opozoril domačinov praviloma ne poslušajo. Po njenem morda leži glavni razlog v tem, da ne smeš in ne moreš reči karkoli pozitivnega o državnem socializmu. Sam dodajam, da je prav v tem ključna vloga domačinov, ki povsod, kamor pogledajo, vidijo bave ostankov socializma oz. »sil kontinuitete«. Prav zaradi te svoje samoorientacije je še kako pomembno uporabljati pokolonialno teorijo. (glej Said 1996)

Mitchell Orenstein je to diskusijo sklenil s trditvijo, da dominantni (zahodni) diskurz uporablja diskreditacijo socializma kot

zagovor novega podrejanja. Evá Fodor je dodala, da obstajajo interesi za vzpostavljanje in vzdrževanje pozicije podrejenosti na osebni, institucionalni in politični ravni. Tomasz Zarycki in Judit Bodnár sta opozorila, da morajo vzhodnoevropski raziskovalci najprej opredeliti lastno pozicijo, potem pa upoštevati tudi senzibilnost pokolonialnega premisleka.

Pozicija vzhodnoevropskega kritičnega antropologa je v svojem bistvu skrajno zagatna. (glej npr. Muršič 2005) V boju za emancipacijo – doma in na tujem – smo v različnih okoliščinah prisiljeni igrati vloge antinacionalistov, postnacionalistov in celo nacionalistov ali neonacionalistov. Samo nevtralni ne moremo biti, saj takoj ko stegnemo jezik, že trčimo v narod ali nacijo. Drugi emancipacijski procesi pa se ne kažejo več jasno na razmejitveni črti večnega spopada med delom in kapitalom. Morda bi lahko v zvezi z globalizacijo govorili o novi obliki kapitala, o nekakšnem virtualnem kapitalu, simulakru kapitala (o simulakru glej Baudrillard 1999), v nekem smislu celo o neoprijemljivem vseprisotnom duhu, ki ga ne moremo zaznati in locirati, a vemo, da deluje in da participiramo v njem ... In prav ta kapital danes ne nastopa več proti (fizičnemu) delu, temveč proti znanju. Torej moramo Marxove analize razmerja med delom in kapitalom (glej Marx 1986 [1867]) prevesti v analize razmerja med intelektualnim delom in virtualnim kapitalom.

József Böröcz je opozoril, da kolaps socializma še ni sklenjen: še vedno smo pod njegovim vplivom oz. urokom. Objektivna dejstva, ki jih družboslovci moramo izluščiti, govorijo drugače kot ljudje, še posebej elite. Madžari se na primer vedno primerjajo z Avstrijo in Nemčijo, zato so nujno zafrustrirani. Evropa je v primeru posocializma preprosto napačen referent. Če se Vzhodnoevropejci primerjajo z Evropo, izgubljajo možnost emancipacije. Svet pa je v resnici v glavnem reven in države med seboj še zdaleč niso enakopravne. Po njegovem moramo slediti reprezentacijam inferiornosti, kajti še danes v svetu najdemo kolonije – večinoma jih imajo evropske države. Tudi sam občutek inferiornosti je treba skrbneje premisliti. Konec koncev so se kljub dejstvu, da so bile vzhodnoevropske države politično podrejene Sovjetski zvezi, navadni ljudje v resnici počutili superiorne nasproti prebivalcem Sovjetske zveze. Po mnenju Józsefa Böröcza je prav v tem verjetno razlog, da se ljudje v Vzhodni Evropi danes ne znajo odzivati na poskuse inferiorizacije. To pa po mojem mnenju še toliko bolj velja za Slovence, ki se še danes (čisto mimo tehtnih razlogov za to) počutijo superiorne proti »vzhodu« (in »jugovzhodu«), pri čemer le še spodbujajo prastare občutke inferiornosti praktično nikoli samostojnega območja, ki je bilo skoz celotno zgodovino periferno in provincialno.

Pri preučevanju dejanskega položaja vzhodnoevropskega prebivalstva je po mnenju Józsefa Böröcza mogoče uporabiti dve pomembni analitični orodji, ki ju je ponudila Partha Chatterjee (v delu *The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*, Princeton University Press 1993), »trenutek odpora« in »trenutek odhoda«. Vprašal se je, kaj nas čaka in kakšno pozicijo naj zavzamemo.

Ameriški politolog Jeremy Brooke Straughn je izhajal iz teze, da lahko razumemo vzpostavljanje prostora osrednjosti (Srednja Evropa) kot obliko hibridnosti. Glede na situacijo v Šleziji, ki jo je predstavil češki sociolog Jakub Grygar, bi lahko postali zaskrbljeni nad procesi evropeizacije, ki lahko vodijo v

nacionalizem na lokalnih ravneh. Britanski antropolog Jon E. Fox je opozoril na povezavo med političnimi reprezentacijami in kolektivi na različnih ravneh. Ko nacionalisti govorijo v imenu ljudi, mora raziskovalce zanimati, kaj navadni ljudje menijo o tem. Zanima nas skratka instrumentalizacija diskurzivnega konstrukta. Tako na primer na Madžarskem madžarsko govoreče delavce iz Romunije imenujejo Romuni, kar pomeni, da v instrumentalizaciji diskurza ne gre zgolj za poimenovanje skupnosti v etničnem smislu, ampak je pomemben tudi socialni vidik.

Andreas Glaeser je v diskusiji poudaril, da si danes družbe ne predstavljamo več kot korporativne enote, zato moramo analizirati diskurze in kulturne forme ter pojave, ki jih lahko imenujemo »vzporedne skupnosti« (na primer priseljencev v evropskih družbah). Upoštevati moramo tako institucionalni red kot svobodne interpretacije tega reda.

Diskusijo je strnil József Böröcz, ki je najprej opozoril na zahtevo po tem, da razčistimo pojem »tujega« in se vprašamo o akterjih karakterizacij skupin. Splošno vprašanje pa je, če se Evropska unija razvija v nekaj takšnega, kot je bil nekoč habsburški imperij. Vsaj v »Srednji Evropi« je videti, da bi ta lahko postala nekaj takšnega, kot je bil nekoč v manjšem obsegu avstrijski imperij. Na Madžarskem in drugod v sodobni Evropi zatirajo priseljene delavce preprosto zato, da jim znižajo ceno dela. To je strategija vsakega sprejemanja in angažiranja tuje delovne sile. Ali torej s tega vidika stara levica lahko doda kaj k novim razpravam o nacionalizmu?

Jon E. Fox je opozoril, da se v stigmatizacijskem kompleksu pogosto srečujemo s primeri podrejene skupnosti, ki sama sebe čuti in razume kot pomembnejšo od matične ali dominantne. Tako se imajo Madžari v Romuniji za bolj čiste in pristne Madžare od Madžarov na Madžarskem. Morda bi lahko to izkušnjo posplošili na Vzhodno Evropo, saj Vzhodnoevropejci vidijo Zahodno Evropo kot nepristno, pokvarjeno in dekadentno.

Sklep in zalet

Michael Kennedy je dvodnevno diskusijo strnil v sklepnih razpravi. Med temami, ki so vredne nadaljnje znanstvene obravnave, so razprave o kategorijah in mejah med njimi (posebej glede na pozicijo Vzhodna Evropa – ZDA); o simbolnih formah in oblikah komunikacije (potrebujemo primerjalne analize simbolov in medijev); o identifikaciji in opredelitvi agensov skozi analizo transnacionalnih pogledov na marginalizirane in privilegirane skupnosti ter politične povezave; o simbolni geografiji in razmerju med obsegi območij in skupnosti (izmeriti je treba stopnje homogenosti in variacij v skupnostih); o odnosu med realnim in nerealnim (resničnim in neresničnim) skozi dogodke iz leta 1989 in potem.

V bistvu je mogoče vsa ključna razmerja zvesti na razmerja in nasprotja med resničnim in neresničnim: homogenostjo in variacijami; simbolno geografijo in območji; dogodki in tematikami; kategorijami in mejami; simbolnimi in komunikacijskimi formami ter identifikacijo agensov in strategijami ter viri.

V razpravo pa bi morali po mnenju Andreea Glaeserja pritegniti še koncept »alternativne modernosti« (alternative modernity), po mnenju Zsuzse Gille pa koncept materialnosti,

saj brez njega ne moremo razumeti socialnosti. Po mnenju Judit Bodnár bo prav prišel koncept »večkratne modernosti« (multiple modernity), po mnenju Józsefa Böröcza pa moramo polje zanimanja razširiti še na srednjo Azijo in Kitajsko. Jan Kubik pa je dodal še pojem vesternizacije ter odnose med središčem in periferijo. Dela nam, če bomo le znali nastaviti svoje epistemološke radarje, zlepa ne bo zmanjkalo.

Edina težava, ki nam jo povzroča naša lastna izkušnja posocializma, je v tem, da se vsakokrat, ko odpremo usta, vpišemo v register izjavljanja. Pri tem je veliko vprašanje, če o posocializmu sploh lahko govorimo, ne da bi orientalizirali ali da nas ne bi orientaliziral nekdo drug, bržkone pa o teh procesih ne moremo presojati, ne da bi bili pokroviteljski ali pod nekogaršnjim pokroviteljstvom. Le nevtralni in objektivni ne bomo nikoli – ne mi, ki procese opazujemo »od znotraj«, niti oni, ki jih opazujejo »od zunaj«.

Viri in literatura:

APPADURAI, Arjun 1996: *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis; London: University of Minnesota Press.

BAUDRILLARD, Jean 1999: *Simulaker in simulacija. Popoln zločin*. Ljubljana: ŠOU, Študentska založba (Koda).

BERGER, Peter L. in Thomas **LUCKMANN**, 1988 (1967): *Družbena konstrukcija realnosti: Razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

BLOCH, Maurice 2005: Where did Anthropology Go? Or the Need for »Human Nature«. V: isti, *Essays on Cultural Transmission*. Oxford; New York: Berg, 1–19.

BOURDIEU, Pierre 1984 (1979): *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.

BOURDIEU, Pierre 2002: *Praktični čut*. Ljubljana: Studia humanitatis.

BULC, Gregor 2004: *Proizvodnja kulture: Vloga in pomen kulturnih posrednikov*. Maribor: Subkulturni azil.

FRITH, Simon 1991: Knowing One's Place: The Culture of Cultural Industries. *Cultural Studies* 1: 134–155.

GEERTZ, Clifford 1993 (1973): *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. London: Fontana Press.

GUPTA, Akhil in James Ferguson 1992: Beyond »Culture«: Space, Identity, and the Politics of Difference. *Cultural Anthropology* 7 (1): 6–23.

HANNERZ, Ulf 1999: Reflections on Varieties of Culture-speak. *European Journal of Cultural Studies* 2 (3): 393–407.

HERZFELD, Michael 2001: *Anthropology: Theoretical Practice in Culture and Society*. Malden; Oxford: Blackwell; Unesco.

KEESING, Roger M. 1993 (1990): Ponovno o teorijah kulture. *Antropološki zvezki* 3: 23–32.

KUPER, Adam 1999: *Culture: The Anthropologists Account*. Cambridge; Massachusetts; London: Harvard University Press.

KÜRTI, László 2002: *Youth and the State in Hungary: Capitalism, Communism and Class*. London; Sterling: Pluto Press.

LACAN, Jacques 1996: *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Ljubljana: Analecta.

LYOTARD, Jean-François, 1988 (1979): *Postmoderno stanje*. Novi Sad: Bratstvo-Jedinstvo.

MARX, Karl 1886 (1867): *Kapital*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

MURŠIČ, Rajko 2002: Kultura v primežu globalizacijskih procesov in vseprisotne popularne kulture. Izločitev pojma iz strokovnega besednjaka? *Glasnik SED* 42 (3): 4–10.

MURŠIČ, Rajko 2005: Between Discursive Fitness and Parochialism: Slovene Ethnologists Standing at the Crossroads. *Anthropology News* 46 (9): 8–10.

NORMAN, Karin 2002: Borut Brumen in Rajko Muršič, Cultural Processes and Transformations in Transition of the Central and Eastern European Post-Communist Countries. *Anthropological Theory* 2 (2): 258–260.

PASARIČ, Maja 2004: Borut Brumen in Rajko Muršič, Cultural Processes and Transformations in Transition of the Central and Eastern European Post-Communist Countries. *Sociologija sela* 42 (163–164; 1–2): 225–229.

SAID, Edward W. 1996: *Orientalizem: Zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: Studia humanitatis.

STOLCKE, Verena 1995: Talking Culture: New Boundaries: New Rhetorics of Exclusion in Europe. *Current Anthropology* 36 (1): 1–13.

VREČER, Natalija 1999: Borut Brumen in Rajko Muršič, Cultural Processes and Transformations in Transition of the Central and Eastern European Post-Communist Countries. *Etnolog* 9 (2): 230–232.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 12. 3. 2006

Drugi članki ali sestavki/1.25

dr. Duša Krnel-Umek

NADA RAVBAR-MORATO: GLOBOKO SO KORENINE: RODBINSKA KRONIKA

Samozaložba, Izola 2003, 165 str., ilustr.

NADA RAVBAR-MORATO: GLOBOKO SO KORENINE: RODBINSKA KRONIKA 2, KORTE

Samozaložba, Izola 2004, 78 str., ilustr.

Raziskovanje lastnih korenin je raziskovanje svojega rodovnika. Rodovnik se raziskuje po očetovi ali po materini liniji. V etnologiji je uveljavljeno mišljenje, da so prvotne družbe štejele rod po materini liniji – to je bil matriarhat, z razvojem družbe pa se je uveljavil očetov rod – to je patriarhat. Prvega povezujejo s prvotnimi družbami nabiralcev in lovcev, drugega s poljedelstvom in z nomadstvom.

Ohranjanje vrste ali rodu je ena od prvobitnih naravnih in s tem človeških danosti. Zanimanje za rodovnike je zato predmet več ved. S tem se ukvarjajo zgodovina, etnologija in rodoslovje (genealogija), če naštejemo samo tri, povezane s predstavljenima knjigama.

V zgodovinskih vedah so raziskovali predvsem rodbinske kronike in rodbinska debla vladajočih vladarskih družin, kar je bilo povezano z razvojem dežel in držav.

V etnologiji so predmet raziskav družine in šege, povezane z rojstvom, poroko in smrtjo. Družinska debla, ki jim je po arhivskih virih mogoče slediti za zadnjih dvesto let, so hkrati podlaga za raziskave o življenju prebivalcev posameznega kraja.

Rodoslovje raziskuje posamezna rodbinska debla ali drevesa. V Evropi so ga poznali že v preteklosti, in to predvsem v zvezi z ljudmi modre krvi in s kraljevskimi družinami. Nasledstvo se je štel po moški liniji in je prehajalo od očeta na najstarejšega sina. Ena družina, nato rodbina je imela pravico do prestola in s tem do upravljanja s kraljevino, to je z državo, ali drugače povedano, z določenim ozemljem. Borbe za nasledstvo so bile povezane tako z nasledstvom rodbine kot z nasledstvom za upravljanje z državo. Celjski grofje so po nasledstveni pogodbi s Habsburžani, potem ko so moški potomci izumrli, izgubili tudi svoje ozemlje. Vlado Habjan v delu *Mejniki slovenske zgodovine* navaja, da je bil izbris dveh suverenih rodbin na Slovenskem – celjskih in goriških, usoden vsaj za naslednjih petsto let. Na nižji stopnji je bilo nasledstvo po moški liniji vezano na kmečko posest, na pravico do zemlje in hiše, ki je navadno pripadla najstarejšemu sinu.

Verjetno je najstarejši znani ohranjeni rodbinski arhiv iz Kitajske. Kitajski cesar je pred 2500 leti podelil Konfucijevi rodbini poseben naziv in privilegij s številnimi stavbami, s čimer ohranjajo spomin na velikega misleca. Eden od njegovih potomcev – menda jih je štiri milijone – je zaposlen v ustanovi, ki pripravlja rodbinsko deblo za 78 vse do danes segajočih rodov. Še danes pa eden njihovih potomcev opravlja obrede na

Tajvanu, kamor so ga po letu 1945 izgnali iz Kitajske.

Pri nas se je zanimanje za rodoslovje razširilo zlasti po osamosvojitvi. Na tem področju delujeta dve društvi: Heraldica Slovenica – heraldično ali grboslovno, genealoško ali rodoslovno in veksilološko ali zastavoslovno društvo, in Slovensko rodoslovno društvo.

Priimki so povezani z družino in rodbino po moški liniji; najprej žena nato pa potomci – moški in ženski – prevzamejo samo očetov priimek. Dekliškega priimka se navadno ne uporablja. So pa tudi izjeme, ko ženske obdržijo svoj dekliški priimek, ki mu dodajo moževega.

Za južnoslovanske narode je bila v preteklosti značilna velika družina, tako imenovana zadruga, ki je na enem mestu poleg staršev in starih staršev združevala tudi družine otrok. Ti so tudi po odselitvi gojili izročilo o pripadnosti rodbini z istim priimkom.

Za slovenske vasi, posebno na zahodu, je bilo značilno, da so bile endogamne, kar pomeni, da so se ljudje poročali znotraj svojih skupnosti. Zato je bilo v preteklosti značilno majhno število priimkov v eni vasi.

Stopnje krvne povezanosti grede od družine, rodu in plemena do ljudstva in naroda. Z izvirom ljudstev in narodov se ukvarja etnogeneza, tudi paleoetnologija. Iz rodu so se oblikovale najprej manjše krajevne skupnosti – naselja in vasi, potem večji trgi in večja mesta, nato dežele in države.

Pri tem je treba jasno razločevati med narodi in državami, med njihovimi izviri in imeni. S tem vprašanjem pa je povezano v zgodovini vedno aktualno vprašanje staroselcev in prišlekov. S tem vprašanjem so povezane pravice do lastnine zemlje, bivanja na določenem ozemlju in upravljanja z njim, to je do odločanja. Povezano je z razvojem lastnega jezika in kulture ter z gojenjem spomina na lastno zgodovino.

Viri za pisanje rodbinskih kronik so matične knjige: rojstne, poročne, mrliške in družinske knjige (status animarum). Hranijo jih v župniščih in škofijskih arhivih. Seznam prvih je objavljen za vso Slovenijo, ne pa tudi za kraje slovenskega narodnostnega območja zunaj meja RS, kar kaže na pomanjkljivost v raziskovalnem pristopu. Začetki pisanja matičnih knjig segajo do samega začetka krščanstva, tako da so že v tretjem stoletju zapisovali krščene in umrle. Pri nas so najstarejše matične knjige iz Pirana, rojstne iz leta 1458, in Izole pa iz leta 1506. Verjetno so bile kopske še starejše, a je arhiv po napadu Genovežanov leta 1380 zgorel. Družinske knjige so začeli pisati v 19. stoletju, tako da podatki segajo od konca 18. in začetka 19. stoletja.

Za Istro so leta 1945 izdali *Catastre national*, ki vsebuje popis vseh priimkov po krajih. Priimki so slovenski, hrvaški, italijanski in drugi. Slovenske in hrvaške priimke so v vsej zgodovini poitalijančevali, najbolj med fašizmom po prvi svetovni vojni, ko so sprejeli zakon, po katerem so vsem spremenili priimke. Zakon do sedaj še ni odpravljen, tako da mora vsak, ki hoče

ponovno pridobiti svoj prvotni priimek, vložiti prošnjo. To od raziskovalca zahteva dodatno poglobljeno znanje o političnem in družbenem dogajanju na tem območju.

Nada Ravbar-Morato je avtorica več del, ki opisujejo zgodovino njenega domačega okolja Repentabra, in njenega novega doma, kjer si je ustavila družino, to so Korte, vas v zaledju Izole. V predstavljenih delih je opisala dve rodbini s Tržaškega Krasa, Ravbar iz Repentabra in Legiša iz Mavhinj pri Devinu. Prikaz rodbin je povezala z zgodovinskim dogajanjem in opisom vsakdanjega življenja skoz spomine treh članov: Hinka Ravbarja, Milene Romih in Nade Morato.

Po zgodovinskem opisu pokrajine so v posameznih poglavjih opisani rod Kolman Legiša; prvi podatki o priimku iz kupoprodajne pogodbe za vinograd segajo v leto 1647, sledi biografija Lina Legiša, slovstvenega zgodovinarja in esejista (1908–1980), in dva rodova Legiša.

Drugo rodbino Ravbarjev je opisala Nada Morato. Prve omembe imena segajo v leto 1370, po avtoričinih domnevah pa sta ime in priimek bogatega piranskega meščana Joanesa Rapinesa med letoma 1284 in 1286 prav Janez Ravbar, po latinsko Rapines iz Repna. Neki Kristoff Raver (Ravber) pa je leta 1494 zapisan tudi v devinskem urbarju. Ravbarji so bili v 15. in 16. stoletju vitezi in baroni in med najpomembnejšimi družinami na Slovenskem, kar avtorica podrobno navaja iz raznih virov.

Poleg glavnih družinskih debel so v prikaz zajete tudi družine, ki so bile povezane s porokami: Kolmanovi in Oštirjevi. Slednji so povezani še s Staršinovimi, Vlkovimi, Tduljevimi, Drejkovimi, Miličevimi, Sklancevimi, Joganovimi, Županovimi in Moratovimi.

Pripovedi so prepletene s spomini, z zgodovinski opisi dogajanj in značilnostmi iz vsakdanjega življenja od osmega do štirinajstega rodu. Dve poglavji opisujeta dogajanje med prvo in drugo svetovno vojno, ki sta usodno spremenili življenje posameznikov, družin, naselij in držav na tem območju. V prilogi so prikazani člani rodbine Andreja, Hinka in Matevža Ravbarja ter Matije Kolmana.

V rodbinski kroniki Kort avtorica v prvem delu knjige po abecedi navaja priimke iz vasi; ti so znani iz ljudskega izročila in iz pisanih virov. Razloži izvor vsakega od njih. V drugem delu, ki je jedro knjige, pa prikaže register potomcev po generacijah, kolikor nazaj segajo pisani viri. Predstavljeno je enajst rodbin: Kleva, Gerbac, Moratto, Morato, Škerlič, Rakar, Turk (dve), Felda, Tul in Panger.

Obe deli Nade Ravbar-Morato kažeta na raziskovalno temeljitost, veliko ljubezen do svojih prednikov in predanost tradiciji, ki je pri velikih narodih nekaj samoumevnega in sestavni del dožemanja posameznika in skupnosti, na našem prepihu in prevratom podvrženem prostoru pa si morajo posamezniki, ki tako razmišljajo in pojmujejo svet, vedno znova utirati pot, da sadove svojega dela lahko predstavijo širši javnosti.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 2. 2. 2006

»VILLAS: O SODOBNI RABI IN USTVARJALNEM UPRAVLJANJU DVORCEV, GRADOV IN VIL«

10. november 2005, Zagreb

Zagrebska Fakulteta za arhitekturo je 10. novembra 2005 gostila mednarodno znanstveno-strokovno srečanje z naslovom »Sodobna raba in ustvarjalno upravljanje dvorcev, gradov in vil« v okviru projekta VILLAS.¹ Namen projekta VILLAS, ki ga sofinancira Evropska unija v okviru programa Interreg III B / CADSES,² je preko trajnostnega ekonomskega razvoja povečati vrednost kulturne dediščine dvorcev, gradov in vil, ki so pomembni graditelji lokalne identitete prostora CADSES. Države partnerice v tem projektu, Italija, Avstrija, Grčija in Hrvaška, želijo kulturno dediščino dvorcev, gradov in vil promovirati kot pomemben dejavnik regionalnega razvoja. Poudarek je na zaščiti, revitalizaciji in prilagajanju rabe omenjene stavbne dediščine zahtevam sodobnega načina življenja, kar bi jim omogočalo ekonomsko samozadostnost. Številni dvorci, gradovi in vile so namreč brez prave rabe, z nerešenim lastniškim vprašanjem in v različnih fazah propadanja. Dolgoročno se pričakuje, da bodo možnosti investiranja, promocija kulturne dediščine ter osmišljena ponudba kulturnega turizma in kulturnih poti na nacionalni in evropski ravni imeli pozitivne učinke na lokalne skupnosti.

Na srečanju so se zbrali znanstveniki in strokovnjaki, lastniki in uporabniki dvorcev, gradov in vil, uslužbenci državnih ustanov, enot lokalne uprave, zavodov za varstvo kulturne dediščine in študenti. Mladen Šćitaroci, vodja hrvaškega dela projekta VILLAS in profesor na Fakulteti za arhitekturo v Zagrebu, je v uvodnem govoru poudaril, da izhodišča srečanja niso niti romantično-nostalgična niti konservatorska, temveč predvsem ekonomsko-pravna. Program je bil razdeljen na tri sklope:

- Dvorci, gradovi in vile: kulturna dediščina kot gibalno gospodarskega razvoja;
- Ustvarjalno upravljanje kulturne dediščine v okviru zakonodajnih in ekonomskih omejitev;
- Primeri spremembe namembnosti dvorcev: izkušnje, problemi, možnosti in načrti.

Poudarila bi nekaj zanimivih predstavitev različnih strategij vključevanja dvorcev, gradov in vil v turistično ponudbo (npr. preko gostinskega, kulturnega, kongresnega, športnega turizma): multimedijski prikaz izginule kulturne dediščine Istre v obliki virtualnega turističnega itinerarija; mednarodni filmski festival »Tabor film festival« v dvorcu Veliki Tabor; oblikovanje posebne turistično-izobraževalne ponudbe na podlagi rekonstrukcije načina življenja na gradovih v preteklosti; дворец Stubički Golubovec, sedež kulturnega društva »Kajkaviana« in središče kulturnega dogajanja v Hrvaškem Zagorju; dejavnosti duhovnega centra sester usmiljenk v dvorcu Lužnica. Zbornik s povzetki referatov je dostopen v Restavratorskem centru v Ljubljani.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 17. 1. 2006

¹ Spletni naslov: <http://www.villas-eu.org>

² CADSES: Central European Adriatic Danubian South-Eastern European Space. Spletni naslov: <http://www.cadses.net>

»TRANSROMANICA: TRANSNACIONALNI TURISTIČNO-KULTURNI PROGRAM«

12.–16. november 2005, Ljubljana.

Med 12. in 16. 11. 2005 je bilo v Centru Evropa v Ljubljani srečanje potencialnih partnerjev mednarodnega projekta Transromanica¹ iz Češke, Madžarske, Hrvaške, Srbije in Črne gore. Projekt temelji na razvoju in trženju turistično-kulturnih programov iz obdobja romanike in vključuje 25 največjih romanskih znamenitosti v nemških regijah Saški-Anhalt in Turingiji, avstrijski Koroški, Sloveniji in italijanskih provincah Modeni, Ferrari in Parmi. Ob tej osrednji turistično-kulturni poti se bo razvil še poseben kulturno-turistični program, ki bo vključeval romansko kulturo avstrijske Koroške in Slovenije.

Vodilni partner v projektu je Ministrstvo za gradnjo in promet nemške zvezne dežele Saška-Anhalt iz Nemčije, slovenski partner pa je Mednarodni inštitut za turizem (MIT) pri Nacionalnem turističnem združenju (NTZ),² ki sodeluje z Zavodom za varstvo kulturne dediščine in nekaterimi turističnimi organizacijami. Projekt je sofinanciran v okviru programa EU Interreg III B / CADSES³ in se bo zaključil novembra 2006.

Transromanica vključuje pet slovenskih romanskih spomenikov: Grad Podsredo, Cistercijanski samostan v Stični, katedralo Marijinega vnebovzetja v Kopru, Ptujski grad ter cerkev Sv. Martina v Laškem. Glavnim spomenikom se pridružuje še druga pomembnejša kulturna dediščina romanike v Sloveniji, od Sela v Prekmurju, Maribora, Slovenj Gradca, Slovenskih Konjic, Kartuzije Pleterje, Kostanjevica na Krki in Novega mesta, Moravskih Toplic, Brežic, Krškega z gradom Rajhenburg, Svetih gora, Malega gradu s Kamnikom ter gorenjskega dela s Kranjem in z Bledom. Poudarek bo še na aktivnostih in razvijanju kulturno-turističnih potencialov drugih znamenitosti okrog romanskih spomenikov.

Projekt se širi tudi v druge države Evrope, pri čemer igra MIT pomembno vlogo, saj je pod njegovim vodstvom septembra 2005 s predstavniki Češke, Madžarske, Hrvaške, Srbije in Črne gore že bila izvedena prva delavnica v Budvi, kjer so inventarizirali in ovrednotili romansko kulturno dediščino teh držav. Na novembrskem srečanju v Sloveniji pa so udeleženci omenjenih držav predstavili izbrane spomenike, se dogovorili o nadaljnjih aktivnostih in si ogledali slovenske romanske spomenike. V prihodnjem obdobju naj bi se v projekt vključile še Madžarska, Poljska, Francija, Španija, Velika Britanija in nekatere vzhodnoevropske države.

Vodja projekta in vodilni partner Frank Thaegeer je poudaril cilj projekta: Transromanica naj bi se uvrstila v program evropskih kulturnih poti, ki jih vodi Evropski inštitut za kulturne poti iz Luxemburga.⁴

Janez Sirše, direktor Mednarodnega inštituta za turizem, je povedal, da bo ta po opravljenem strokovnem usposabljanju slovenskih turističnih in kulturnih delavcev za potrebe razvoja in trženja poti Transromanica spomladi 2006 izvedel enako usposabljanje še za predstavnike omenjenih štirih držav, kamor naj bi se projekt širil v prihodnje. Izdal naj bi tudi informativno promocijsko gradivo: animacijsko zloženko, prospekt, zemljevid, razglednice in CD za slovenski del poti Transromanica.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 17. 1. 2006

¹ Spletna stran: <http://www.transromanica.com/>

² Spletna stran: <http://www.ntz-nta.si/>

³ Spletna stran: <http://www.cadses.net>

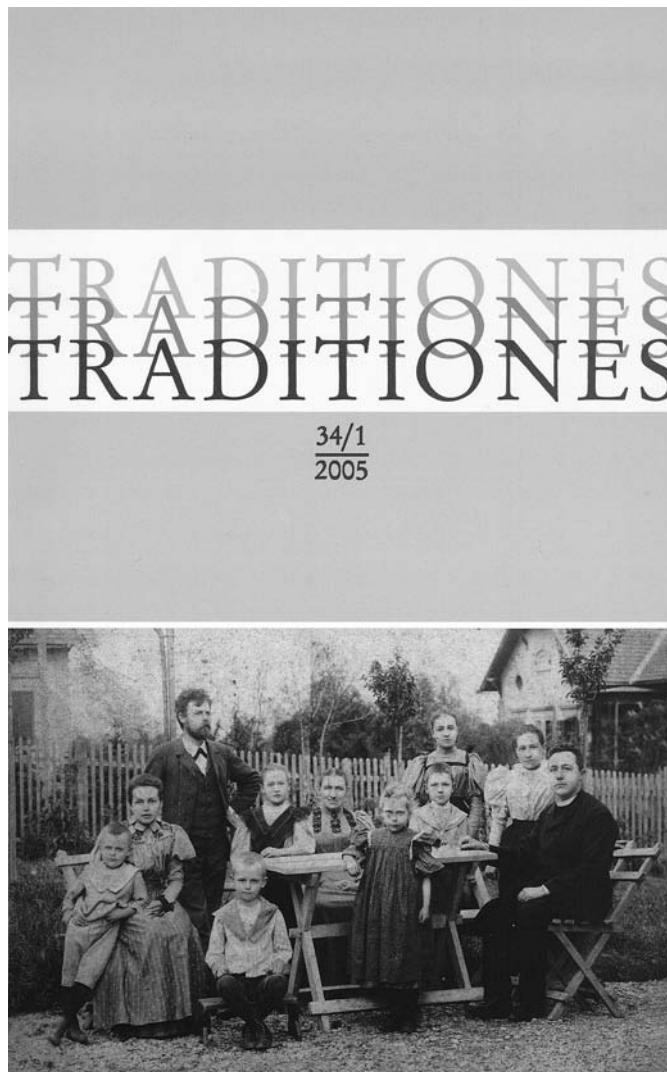
⁴ Spletna stran European Institute of Cultural Routes:
<http://www.culture-routes.lu>

TRADITIONES 34/1, 2005

Traditiones, zbornik Inštituta za slovensko narodopisje in Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU, v letniku 34 ponuja dve številki zanimivega branja. V prvi je, kot je že v navadi, predstavljeno delovanje in udejstvovanje Glasbenonarodopisnega inštituta. Tokratna vsebina prve številke je predstavljena v dveh delih.

Prvi, obsežnejši del je namenjen razmišljanjem ob simpoziju z naslovom *Ljudska pesem kot izziv*, ki je bil v Ljubljani med 13. in 15. aprilom 2005. V uvodniku »Ob simpoziju o družbeni vlogi ljudske pesmi« Marija Klobčar predstavlja impulz za znanstveno srečanje, stoletnico velike zbirateljske akcije, s katero so prek zanimanja za ljudsko pesem skušali politično in kulturno povezati vse dedne dežele avstro-ogrske monarhije. Avtorica meni, da sta zbiralni akciji *Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild (1887–1902)* in pa zgodnejša *Die Völker Österreich-Ungarns* nastali iz potrebe družbe, ki je poskušala preseči svoja notranja razhajanja in ravno prek ljudskih pesmi vplivati na spoznavanje in spoštovanje lastnega ter hkrati prepoznavanje tujega. Čeprav ta pretenciozna ideja v politiki ni imela večjega odmeva, je kljub temu spodbudila narode, da so se soočili z lastno dediščino in jo začeli bolj sistematično zapisovati. Avtorica nato opozori, da je mogoče rezultate takih pobud najti tudi v poznejših letih. Meni, da morajo biti današnji narodi, ki so priča ponovnemu združevanju in težnjam po globalizaciji, ponovno pozorni na dediščino in s tem tudi na ljudsko pesem, instrumentalno glasbo in ples, saj so ti temelj za razločevanje pa tudi za povezovanje znotraj evropskega konglomerata. Cilj tovrstnih znanstvenih srečanj je tako opozoriti na dejstvo, da šele zrelost naroda omogoča odgovoren odnos do lastne dediščine ter spoštovanje drugih. Številko uvaja pozdravni govor dr. Kajetana Gantarja, ki mu sledijo prispevki simpozija, razdeljeni na tri sklope, pri čemer se prispevki iz prvega sklopa usmerjajo na vprašanje družbene vloge ljudske pesmi pred sto leti, nekateri prispevki pa iščejo paralele z današnjim časom.

Vinko Rajšp v prispevku »Austrian State Policy and Its Interest in Slovenian Folk Culture« predstavlja potek in interese projekta *Narodna pesem v Avstriji* ter poudarja njegov pomen pri uveljavljanju slovenščine kot jezika slovenske ljudske kulture, pri čemer opozarja, da vanj ni bilo vključeno Prekmurje. Eva Maria Hois v prispevku z naslovom »Folk Music Research in 'Old' Austria and in 'New' Europe Concerning Understanding between Nations and National Endeavors« opisuje folkloristične in predvsem družbenopolitične razloge za izvajanje projekta *Ljudska pesem v Avstriji*, kjer je bil cilj projekta v spodbujanju razumevanja narodov znotraj avstrijskega dela monarhije ter predvsem v favoriziranju nacionalne zavesti. Avtorica ugotavlja, da današnji projekti med Avstrijo in Slovenijo poskušajo doseči podobno vzdušje, in upa, da lahko ljudska glasba pripomore k večji strpnosti znotraj evropskih povezav. Prispevek Marije Klobčar »The Young Sing

Only Modern Songs' or The Large-Scale Program for Collecting Folk Songs between Expectations and Recognitions« se osredotoča na zbiranje pesemske dediščine prek posebnih vprašalnikov. V njih naj bi bila v večji meri zaznana vitalnost ljudske pesmi v določenem okolju, vendar pa nas avtorica opozarja še na večplastnost zabeleženih informacij. Te namreč podajajo očrt skupnosti, ki je ohranjala svoj pesemski spomin, se odzivala na pomembne pojave in dogodke časa, predvsem pa podajala drobce iz njenega vsakdanjega življenja. Avtorica ob koncu ugotavlja, da je bil med celotno akcijo razloček med pričakovani in spoznanji prisoten kot bojazen, češ da bodo nezapisane pesmi utonile v pozabo, vendar pa ravno stoletnica akcije dokazuje, da kljub temu, da »mlado poje le moderne«, to ni tako.

Prispevek z naslovom »Zapuščina zapisovalca ljudskih pesmi Gabrijela Majcna: o etnografiji v Slovenskih goricah na

začetku 20. stoletja in sto let kasneje« avtor Rajko Muršič gradi na primerjavi dveh ravni. Na ravni vede podaja razliko med delovanjem ljubiteljskih narodopiscev in univerzitetnih profesorjev v drugi polovici 19. stoletja ter situacijo preslikava v vedo in razmerja znotraj nje danes. Na drugi ravni pa se osredotoča na delovanje Gabriela Majcna kot prezrtega avtorja prvih narodopisnih vprašalnic, sistematika pri urejanju tematik narodopisja, kritičnega in utišanega rešetalca pomena narodopisja ter kot skrbnega in marljivega zbiratelja ljudskih pesmi.

Fabio Chiochetti in Roberto Starec v »In Search of The 'Ladin Song': The Project Das Volkslied in Österreich in The Ladin Areas of Tyrol and East Friuli (1904–1914)« predstavljata še neobjavljeno gradivo leta 1995 ponovno odkrite zbirke filologa Theodorja Gartnerja. Ta naj bi pomagala orisati ladinsko jezikovno skupnost na začetku 20. stoletja ter hkrati razumeti postopke selekcije in prenose ustnega izročila znotraj jezikovne skupine na območju Tirolske in v vzhodni Furlaniji. Prvi tematski sklop zaključuje prispevek Marjete Pisk z naslovom »Characteristics of Collecting Folksong Material at the Intersection of Peoples and Cultures: The OSNP Program in the Princely County of Gorizia and Gradisca«, kjer predstavlja tiskano in ustno gradivo duhovnika in sodelavca akcije Odbora za slovensko narodno pesem Ivana Kokošarja, ter se v drugem delu dotika vprašanj o vlogi in recepciji ljudske, predvsem zborovske pesmi v pokrajini na stičišču narodov.

Druga skupina prispevkov je naravnana bolj na razmišljanje o tehničnih možnostih pri ujetju zvoka in pesmi v trajni spomin ter podaja novejšje tehnične rešitve, ki iščejo najustreznejše načine, da starejše pesmi in viže ponovno zakrožijo med ljudmi.

Prvi prispevek v tem nizu je delo avstrijske raziskovalke Vere Tiefenthaler z naslovom »Josip Široki: Singer and Transcriber at the Same Time. An Analysis of His Aims, Methods and Findings« in predstavlja dejavnost hrvaškega raziskovalca ter zbiralca folklornega izročila, predvsem pa njegove metode ohranjanja ljudskega gradiva, ki so se močno razlikovale od takratnih že ustaljenih načinov zapisa. Avtorico zanima tudi splošno zanimanje jezikoslovcev (slavistov) za ljudske pesmi in zato poudarja Širokijev preplet raziskav ljudskega gradiva kot glasbenega in jezikovnega znanja.

Gerda Lechleiter s prispevkom »'Capturing' Sound: The Phonograph in (Early) Folk Music Research« znotraj zgodovinskega okvira osvetljuje spremembe, nastale v raziskovanju ljudske glasbe od prvih posnetkov, ki so rabili predvsem za zapisovanje in transkribiranje manj znanih skladb, največkrat v »tujih civilizacijah«, pa vse do sprejema nove tehnologije ohranjanja gradiva, ki bi omogočil, da bi sicer nenehno spreminjajoči se pojav popularne kulture in z njo tudi ljudske glasbe lahko dosledno dokumentirali. Nicola Benz in Michaela Brodl v prispevku »The Registration of Songs in The Infok Database: A Virtual Networking of Folk Song Archives in Austria« v besedni in slikovni razlagi predstavljata sistematično računalniško arhiviranje ljudskih pesmi v vseh avstrijskih zveznih deželah in poudarjata njeno preglednost in dostopnost, ki sta plod doslednega in premišljenega razvrščanja ljudskih pesmi glede na glasbeno-poetične figure, besedilne in glasbene zvrsti, funkcije in priložnosti.

Prispevek »We Have Plenty of Words Written Down, We Need Melodies! The Purchase of The First Recording Device For Ethnomusicological Research in Slovenia« Draga Kuneja podrobno predstavlja prizadevanja Karla Štreklja in Matije Murka po zvočnem snemanju ljudskega gradiva s fonografi, ob koncu pa podaja pomembnost teh posnetkov, saj tako zapisano gradivo postane primarni in preverljivi vir v raziskovanju ljudske glasbe.

V tretji skupini je zbir besedil, ki problematizira vlogo in podobo ljudskih pesmi, glasbe in plesa v današnjem času. Izredno razgibana tematika tretjega sklopa tako zajema poglobljena razmišljanja o funkcijski in estetski plati ljudske zvočnosti, o vprašanih sodobnega poustvarjanja glasbe in sodobnega raziskovanja.

Mirko Ramovš v prispevku »Metamorphoses of Slovenian Folk Dance« v prvem delu analizira in opredeljuje družbene spremembe, ki so vplivale na ples v vsakdanjem in prazničnem življenju v začetku 20. stoletja, v drugem pa podaja metamorfoze oblik, vsebin, funkcij, imen, ter razlaga vzroke za metamorfoze ljudskih plesov. Ob koncu pa dodaja še pregled sicer skromnega plesnega gradiva, zabeleženega znotraj akcije Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi.

Iryna Fedun v »The Folkdances of the Western Polissia Region of Ukraine: Traditions and Innovations« predstavlja plesno izročilo območja Zahodnega Polesja v SZ Ukrajini ter opozarja na spremembe repertoarja plesov, ki so posledica vplivov manjšin, sosednjih narodov in razraščajoče se mestne kulture ter množičnih medijev.

V prispevku »Bosnian Urban Traditional Song in Transformation: From Ludvik Kuba to Electronic Medias« Tamara Karača Beljak obravnava proces transformacije in spremembe interpretativnih načinov tradicionalne pesmi (sevdalinke) v urbanem okolju od konca 19. stoletja do dobe elektronskih medijev, ko so sevdalinke kot reprezentativen in pomemben del bosanske kulturne dediščine doživele preporod.

Marjetka Golež Kavčič se v »Folk Song Today: Between Function and Aesthetics« loteva vprašanja, v katero semantično polje uvrščamo ljudsko pesem danes, v nadaljevanju pa opozarja na funkcijsko razsežnost ljudskih pesmi in se sprašuje tudi o novih komunikacijskih kanalih, po katerih se ljudska pesem ponovno vrača v tradicionalno okolje.

Prispevek z naslovom »Why Play and Sing? The Role of Folk Games and Folk Songs in Everyday Life« madžarske raziskovalke Katalin Lázár posega v polje didaktike in pedagogike, saj ugotavlja, da so lahko tradicionalne igre in igrice otrokom pomembno sredstvo za spoznavanje telesa, zunanjega sveta in družbe. V drugem delu pa se loteva povezave med plesom in petjem ter predvsem prenosa znanja z generacije na generacijo.

Boštjan Narat se v prispevku »Ljudsko izročilo in sodobna (po)ustvarjalnost: (z)godba za 3 min in 12 sek« sprašuje o ljudski in sodobni glasbeni izkušnji ter s tem povezani (ne)zmožnosti rekonstrukcije žive izkušnje. Ta je močno povezana z razmerji med preteklim in sedanjim, vendar pa se oba horizonta, čeprav prečiščena, srečujeta v poustvarjalni praksi, ki je prvi pogoj za doživljanje glasbene situacije. Avtor tudi poudarja, da je znanstven pristop, ki se ukvarja s snemanjem, z arhiviranjem, analiziranjem in s terminološkim

(re)definiranjem nujno potreben ter zadosten vir navdih za ponovno oživitev.

Avtorica Katarina Juvančič v prispevku »The Popularization of Slovenian Folk Music Between the Local and Global: Redemption or Downfall of National Heritage« razkriva težnje ponarodovanja, avtentizacije in reifikacije ljudske tradicije v 19. in 20. stoletju, v katerih je folkloristika igrala težiščno vlogo. V nadaljevanju analizira sodobne in zgodovinske oblike oživljanja ljudske glasbe ter na primeru preporodne glasbe iz Slovenske Istre opazuje njen preplet v lokalnem, nacionalnem in globalnem kontekstu. Namen prispevka Tjaše Jakop, naslovljen »The Reception of Folk Songs by Children and Young People in Slovenia«, je ugotoviti, v kolikšni meri je ljudska pesem prisotna v življenju mladih. Avtorica razvršča rezultate glede na pokrajinsko razdelitev anketiranih ter dodaja, da ima slovenska ljudska pesem izredno vlogo med zamejskimi Slovenci, med mladimi v Sloveniji pa se večja poslušnost sodobne reinterpretacije ljudskih pesmi. Zadnji prispevek sklopa je naslovljen »The Legacy of Singer Hamdija Šahinpašić in Bosniac Oral Literary Tradition«, kjer avtor Manib Maglajlić predstavlja življenje in delovanje Hamdija

Šahinpašića, leta 2003 preminulega pevca. Bil je eden redkih posameznikov, ki so si (bili) sposobni zapomniti pesmi v njihovi avtentični tradicionalni obliki.

Skupni imenovalec prispevkov celotnega simpozija so razmišljanja o dediščini, o taki, kot s(m)o jo prejeli, in taki, ki jo (po)ustvarjamo, ali kot pravi avtorica, je »kot spomin na pesem in kot pesem oddaljenega in današnjega spomina«. (Klobčar 2005, 6)

Zadnji del številke je namenjen drugi temi. Tu nas namreč Rebeka Kunej na petih straneh opominja na sedemdesetletnico etnokoreologa Mirka Ramovša, na njegovo delo doma in na tujem. Posebej poudarja njegovo razvejano delovanje na polju akademskega delovanja (natančno poznavanje inštitutskega arhivskega gradiva in literature, številni članki in druge objave, antologija *Plesat me pelji*, zbirka sedmih knjig *Polka je ukazana*), publicističnega (radijske oddaje o slovenskem plesnem in pesemskem izročilu) in kot strokovnega in umetniškega vodje AFS France Marolt, za kar je prejel številne nagrade.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 28. 2. 2006

Recenzija, prikaz knjige, kritika/1.19

Katja Jerman

TRADITIONES 34/2, 2005

Druga številka je nastala pod okriljem Inštituta za slovensko narodopisje in nam ponuja v branje trinajst izvirmih znanstvenih člankov.

»Razprave in razglede« začinja prispevek Veronice E. Aplenc z naslovom »To Develop the Acceptable Modern. A Slovenian Urban Landscape Under Socialism 1969–1982 / Kako razviti sprejemljivo moderno. Slovenska urbana krajina v socializmu 1969–1982, ki je bil predstavljen na srečanju American Association for the Advancement of Slavic Studies (AAASS) v Bostonu (ZDA) med 4. in 7. decembrom 2004. V članku avtorica predstavlja ljubljansko sosesko Trnovo med letoma 1969 in 1982, ko so urbanisti nekdanj vrtnarski predel mesta z različnimi urbanističnimi načrti začeli spreminjati. Ti so zahtevali, da se zgodovinski del soseske poruši in se na njenem mestu zgradi moderna stanovanjska soseska. Prvotni upor domačinov je bil sčasoma utišan, leta 1982 pa je bila soseska končno dograjena in umeščena med posamezne kmetije. Avtorica ugotavlja, da uničenje Trnovega jasno kaže na želje takratne Jugoslavije, da bi izbrisala nezaželeni element, vendar pa ne razloži podrobno, zakaj je bilo prav Trnovo tako izpostavljeno novim načelom, ki so skušali odstraniti razlike med vaškim in urbanim, in po čem se je razlikovalo od drugih ljubljanskih predmestij. Trnovo je (bilo) tako na razcepu: po eni strani so njegovo drugačnost utemeljevali na podlagi romantičnih vizij »ljudskega«, po drugi pa so občudovali zgodnjemoderno Plečnikovo arhitekturo. V drugem delu avtorica podaja izseke intervjujev izbranih pripovedovalcev, ki so uspeli s pomočjo neformalnih razgovorov na svojih področjih delovanja vpli-

vati na spremembe urbanističnih načrtov Trnovega. Nekdanji prodajalci vrtnin ali pa člani njihovih družin sicer obžalujejo izgubo stare podobe predmestja, vendar bolj poudarjajo izgubo življenjskega stila. Ob koncu članek razkriva še eno plast, ki se je je avtorica lotevala; gre za koncepta »ljudsko«, »preprosto«, ki sta bila pripisana avtohtonim prebivalcem soseske.

Besedilo Jerneja Mlekuža »Reprezentacije ženskosti v tisku slovenske politične emigracije v Argentini« se ukvarja z vprašanjem, kakšen model ženskosti je postavljala slovenska politična emigracija (SPE), kako je artikulirala to tematiko in kakšen »material« za konstrukcijo identitete spolov je pri tem ponujala. Članek uvaja kratek oris slovenske politične emigracije v Argentino s posebnim poudarkom na ženskah, na njihovih motivih za prihod, njihovi poklicni porazdeljenosti in na Zvezi slovenskih mater in žena. V analizi osrednjega tiskanega medija SPE *Svobodna Slovenija* (SS) med letoma 1948 in 1990 ugotavlja, da je ta o ženskah pisala v petih okvirih: 1. v prispevkih o / za materinski dan, 2. v prilogi *Žena in njen svet*, kjer se je poudarjala predvsem skrb za vzgojo otrok, 3. poročila o občnih zbiorih, predavanjih, čajankah Zveze Slovenskih mater in žena izražajo vlogo žensk pri nazorskem in političnem boju, kjer so bile predstavljene kot pomembne borke na ideološkem polju, 4. širši problemski sklopi o ženskah, ženskem vprašanju, ki so v večini povzemali poročila konferenc in papeževih okrožnic in poudarjali močno katoliško navezavo in tradicijo, 5. drugi prispevki, ki so ženske obravnavali bolj neposredno. Pretres prispevkov pokaže, da se je ne glede na raznovrstnost besedil ustvarjala podoba ženske kot matere, vzgojiteljice otrok, žene,

opore svojemu možu, kot gospodinje in kraljice doma. Avtor ugotavlja, da je bila ženskost artikulirana precej stereotipno, ter da je SS gradila pravo mitologijo materinstva, domačnosti in pasivnosti. Kljub temu pa ob koncu dodaja, da prispevki ponujajo zgolj neko zamišljeno / zeleno podobo ženske, ki se bolj spogleduje z neko idejo, konstrukcijo, idealom kakor pa s stvarnostjo, kar tudi pokaže na kratkem opisu delovanja Bare Remec. Poleg tega pa dodaja, da je tako predstavljen model ženskosti vsekakor imel realne učinke, ki je (lahko) usmerjal življenja dejanskih ljudi.

»Komericializacija, kapitalizem, praznovanje / Commercialism, Capitalism and Celebration« je naslov članka Jacka Santina, v katerem poudarja komercializacijo, s katero so zaznamovani tradicionalni prazniki v ZDA. Med njimi se osredotoča na dva najpomembnejša: božič in noč čarovnic, pri čemer najprej poudari, da se prav ta dva praznika najbolj približujeta festivalom porabništva in da se prav pri njima najbolj kaže nelagodna napetost z bolj simbolično inverznimi praznovanji, ki izvirajo iz popularne in ljudske kulture. Avtor nato v nadaljevanju predstavlja komercializacijo, ki jo je mogoče opazovati na več ravneh. Najopaznejša je na ravni, ko se prvotne prvine praznovanja (npr. doma narejena darila, sveče, zavitki suhega sadja) nadomeščajo z industrijskimi izdelki (kupljena darila, električne lučke, sladkarije).

TRADITIONES
TRADITIONES

34/2
2005

Druga je razširitev značilnosti praznika na drug praznik (npr. okraševanje s svetili ne zgolj za božič, temveč tudi za druge praznike ...) in pa tudi pojav, da se lokalne ali regionalne šege v transformirani obliki razširjajo na nacionalno raven (npr. za JZ del ZDA značilno prižiganje božičnih luči se je na poseben način preneslo na območje celotne ZDA ter se ponekod v lokalnih okoljih spremenilo). V drugem delu avtor opisuje nenehno pritoževanje nad komercializacijo praznikov in poudarja, da so ročno izdelana darila močno cenjena in da se jih hrani tudi kot sled povezave med ljudmi in kot simbol njihovih razmerij. V drugem delu avtor bolj podrobno analizira praznik noč čarovnic iz več perspektiv: kot priložnost, ki ga uradni in komercialni interesi še niso povsem zasedli in kot zgled za razširitev šege ali simbola z enega praznika na drugega. Ob tem vedno poudarja pomen dinamike komercializacije, ki je posegla na polja krašenja domov in prostorov, na gibkost industrije, ki se hitro in učinkovito prilagaja prazničnemu letnemu ciklu ter na pojav prevajanja prazničnega leta v medije (popularna glasba, filmi ...). Ob koncu pa Santino ugotavlja, da je za raziskovalca najbolj zanimivo prav to, kako ljudje po eni strani podlegajo vplivom množičnih medijev in potrošniški logiki, ki vodi v čisti kapitalistični dobiček, po drugi pa prav te produkte množične kulture vključujejo v šege in izročila, uporabljajo in prilagajajo, z namenom, da ustvarjajo pomen v kontekstu svojih lastnih prioritet znotraj življenja.

Jaka Repič se v prispevku »Translokalne skupnosti v urbanih naseljih Port Moresbyja«, kot je napisano v podnaslovu, ukvarja s pomenom pojmovanja prostora v procesu ustvarjanja etničnih identitet na primeru urbane skupnosti priseljencev iz Okape v Vzhodnem višavju, sicer živeče v barakarskem naselju Two Mile v Port Moresbyju (Papua Nova Gvineja). V uvodu avtor predstavi potek urbanizacije v izbranem naselju in se osredotoča predvsem na migracije med vasmi in mesti, nato pa pod drobnogled vzame primer urbanega naselja v Port Moresbyju. Osredotoča se na (pri)mestna naselja, kjer so ljudje naseljeni na določenem predelu brez ustreznih dovoljenj. Poimenuje jih urbana naselja, čeprav gre za večinoma barakarska naselja, ki niso urbanistično in infrastrukturno urejena. Vendar pa na podlagi spremenljivega in dinamičnega karakterja, ki je značilen za urbana okolja, naselju Two Miles avtor upravičeno doda pridevnik urbano. V nadaljevanju avtor namenja pozornost podrobnemu statističnemu, družbenemu, jezikovnemu orisu in opisu migracijskih valov Okapijcev ter zasleduje, kako se na podlagi predstav o skupnem izvoru priseljenci povezujejo ter tako (po)ustvarjajo in (re)konceptualizirajo svoje socialne mreže. Ob koncu avtor predstavi pomen domačega kraja pri urbanih identifikacijah in članek sklene s kratkim premislekom o etničnosti in nacionalnosti v urbanem okolju ter njenem preraščanju na polje translokalnosti.

Jurij Fikfak v prispevku »O produkciji in recepciji harmonije: Nekaj izhodišč na primeru škoromatov« razpravlja o dilemi, pred katero je (bil) postavljen raziskovalec ljudskega življenja. Na tem mestu nas avtor opozarja, da nekateri pripovedovalci raziskovalcu ponujajo harmonično in idealno tipsko podobo določene ritualske prakse, pri čemer na določen način lahko tudi nezavedno zavajajo raziskovalca. V nadaljevanju bralec naleti na opozorilo, da lahko raziskovalec na podlagi njemu prirejene podobe zaide v past in nekritično zamrzne čas, po

drugi pa tako predstavljena podoba lahko odkriva kontekst, v katerem se izkazuje samopredstavitev lokalne skupnosti in njenih pomembnejših predstavnikov.

V »O etnologiji in leksikografiji: Slovenski etnološki leksikon med zamisljivo in izidom« Ingrid Slavec Gradišnik razkriva konceptualne, organizacijske in finančne poglede, preglede in zaplete nastajanja *Slovenskega etnološkega leksikona*. Avtorica razkriva zgodovinski razvoj zamisli nastanka leksikona na konceptualni in tudi leksikografski ravni in »od znotraj« predstavlja tiste značilnosti nastajanja leksikona, ki so povezane z zasnovno, organizacijsko pripravo, delom in redakcijo geselnika in geselnih člankov. Leksikon je na tem mestu predstavljen kot izjemen etnološki in leksikografski projekt ter kot izjemno pionirsko delo, ki pa se zaveda svojih pomanjkljivosti, ki bi bile morda manjše, če bi bile avtorske moči in predlogi bolj uglašeni ter bi sodelovanje med vsemi vpletenimi potekalo bolj kontinuirano in dlje časa.

V nadaljevanju Miran Puconja objavlja sklepni del svoje doktorske disertacije in ga naslavlja »O kmečki kulturi«. V uvodnem delu podaja teoretična razmišljanja izključno slovenskih znanstvenikov o kmečki kulturi, ki jo enači z ljudsko. V nadaljevanju ponuja opis sedemnajstih kmetij na Cvenu in razčlenjuje položaj kmeta, njegovo socialno, ekonomsko in družbeno podobo od leta 1948 do danes. Opozarja na posledice gospodarskih kriz, vojn ter tudi na inovacije, ki so vzniknile iz teh situacij. Nato se osredotoča na racionalizacijo kmetijstva po drugi svetovni vojni, ko je izginjal tradicionalni način kmetovanja, s čimer se je bistveno spremenila miselnost in vrednotenje kmečkega človeka. Ob koncu ugotavlja, da se tradicionalne kulturne oblike ohranjajo tako dolgo, dokler so v postopnem prehodu v popolno prevlado množične kulture funkcionalno upravičene. Kmečko kulturo tako zasleduje kot kulturni pojav, ki je vzniknil ob nastanku družbene skupine, doživel z njeno socialno rastjo vrhunec razvoja in se z njenim zatonom umaknil in se spojil z množično kulturo.

»Vsakdanja prehrana zasavskih rudarjev v luči nabavnih knjižic in drugih virov oskrbe« avtorice Jane Mlakar Adamič obravnava vsakdanjo prehrano zasavskih mezdnih delavcev, predvsem rudarjev, in njihovih družin. Na podlagi analize raznovrstnih pisnih in ustnih virov prvih šestdeset let 20. stoletja, ki so jih zbirali člani etnološkega krožka na Univerzi za tretje življenjsko obdobje za zasavsko regijo, ter z natančno analizo izbranega reprezentativnega vzorca avtorica smiselno strukturira in predstavlja vse vire prehrane v zasavski knapovski koloniji ter njenem ožjem zaledju.

Prispevek »Kostumiranje narodno-zabavnih ansamblov« Bojana Knifca obravnava odrski oblačilni videz narodno-zabavnih ansamblov ter osvetljuje zakonitosti, ki so vplivale na razvoj tovrstnega kostumiranja v času od delovanja Ansambla bratov Avsenik (od petdesetih let) do današnjih dni, ko je narodna noša postala obvezen prepoznavni element slovenske narodne glasbe. Avtor v večini povzema literaturo Ivana Sivca in prek nje gradi zgodbo o razvoju kostumiranja slovenskih narodno-zabavnih ansamblov ter o njihovem prezentiranju v tujini. Ob koncu predstavi pojav odmika od »klasičnih« narodnih noš, kostumiranje ansamblov v sodobna oblačila, na kratko predstavi oblikovalce konstumske podobe nekaterih ansamblov in prispevek sklene s primeri, kjer imajo kostumi ali deli kostuma

izrazito zabavno funkcijo.

Marija Cvetek v »Bajeslovnem izročilu v bohinjskem folklorinem pripovedništvu« predstavlja pripovedništvo o bajnih bitjih na območju Bohinja, ki so sicer zabeležene v avtoričini knjigi z naslovom *Naš voča so včas zapodval: Bohinjske pravljice* (1993). Cvetkova v razpravi predstavi najprej geografske okvire raziskave, nato pa podrobno razloži panteon vseh obravnavanih bajnih bitij, njihovo pojavljanje, delovanje in njihove učinke ter predstavi tudi različice pravljič, med katerimi nekatera še živijo v bohinjskem folklorinem izročilu. Avtorica poudarja, da je v predstavljenem gradivu mogoče prepoznati trdoživost bohinjske bajeslovne dediščine, odnos do nje v zapisih Janeza Mencingerja ter tudi današnji razmislek o davnih verovanjih naših prednikov.

»Franc Kramar in njegova zbirka 'Ižanskega in drugega narodnega blaga'« je naslovljen prispevek o skladatelju iz Matene pri Igu na Dolenjskem, kjer Monika Kropelj v prvem delu predstavlja delovanje Franca Kramarja kot nabiralca raznovrstnega pripovednega gradiva, v drugem pa razkriva Kramarjevo gradivo, razdeljeno na šaljive zgodbe in anekdote, pravljice in pripovedke. Članek končuje kratka sinteza Kramarjevega gradiva ter namigi za nadaljnje raziskave.

Naško Križnar v prispevku »Filmi Boža Štreklja« razkriva delovanje prvega doktorja etnologije v tedanji Jugoslaviji s še neosvetljene perspektive, kot filmskega amaterja. Od tridesetih letih 20. stoletja je Štrekelj z malo ozkotračno filmsko kamero snemal prizore iz družinskega življenja in utrinke iz službenega okolja z namenom zgolj nizati posnetke in iz njih ne nujno ustvarjati posebne zgodbe. V drugem delu pa Križnar razkriva seznam štiriindvajsetih filmskih enot, ki jim dodaja podrobnejši opis, pridobljen s pomočjo analize Škerljeve korespondence in informacij Škerljeve hčerke Dagmar Slekovec. Niz znanstvenih člankov nato končuje Mojca Ravnik s prispevkom »Sv. Štefan v Zanimgradu ob desetletnici žeganja konj: Popravki in dopolnitve«, kjer dodatno osvetljuje pomen Konjeniškega društva Stena ter ga umešča v staro kulturno izročilo Zanimgrada ter kontinuiteto praznovanja sv. Štefana. Drugo številko 34. letnika *Traditionesa* končuje »In memoriam« konec julija preminulemu dr. Borutu Brumnu, deset raznovrstnih knjižnih poročil in ocen ter poročilo o konferenci.

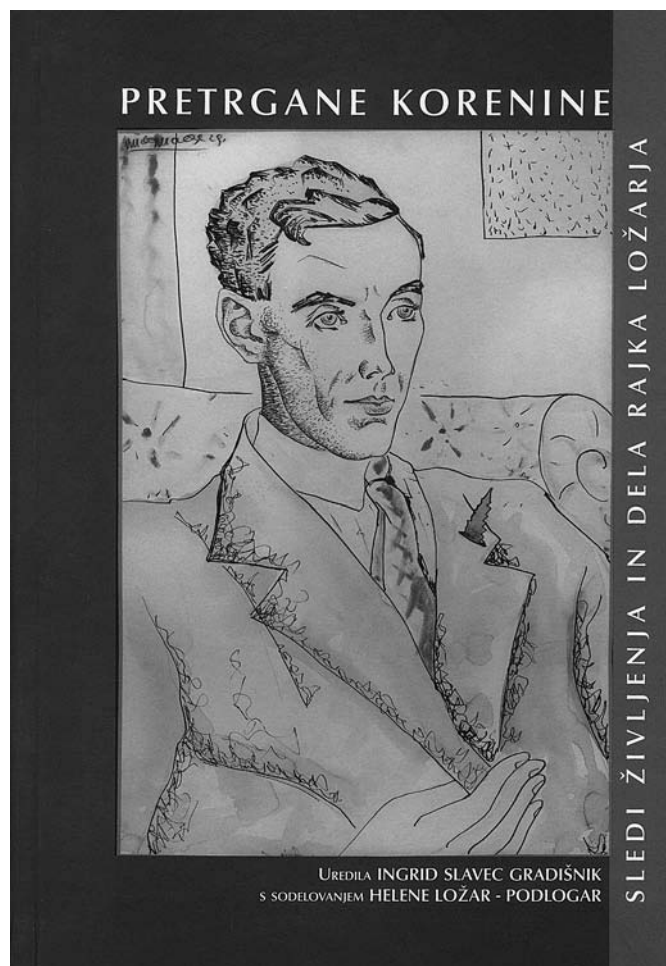
Datum prejema prispevka v uredništvo: 2. 3. 2006

PRETRGANE KORENINE – SLEDI ŽIVLJENJA IN DELA RAJKA LOŽARJA

Založba ZRC SAZU, zbirka *Opera ethnologica slovenica*, Ljubljana 2005, 415 str.

Od druge vojne je minilo že šest desetletij in poldrugo od osamosvojitve, vendar še vedno ni poravnani dolg do vseh za našo kulturno in znanstveno zgodovino pomembnih rojakov, ki se jim je tako imenovano enoumje brez premisleka odreklo in jih bolj ali manj izrinilo iz naše kulturne zavesti in spomina. Prav v vrh tega sramotnega seznama sodi profesor Rajko Ložar (1904–1985), znanstvenik izjemnih razgledov in predan raziskovalec na mnogih različnih področjih, kakršne lahko v preteklosti preštejemo na prste. Kar zadeva dostopnost njegovih razprav in drugih spisov iz povojnega obdobja namreč v slovenskih knjižnicah do znanstvenega srečanja v njegov spomin 19. in 20. oktobra 2004 v Ljubljani (o katerem je bilo v 45. številki *Glasnika SED* že objavljeno izčrpno poročilo Ingrid Slavec Gradišnik) zija ena sama vrzel! Od skupaj več kot 300 bibliografskih enot jih je pri nas evidentiranih vsega 48! Seveda tudi zapisov o profesorju Ložarju, zlasti tja do poznih osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko se je začela »rehabilitacija«, ni bilo prav veliko.

Rajko Ložar je bil po študijih arheolog in umetnostni zgodovinar, po nagnjenju in delovanju etnolog in jezikoslovec, obenem tudi umetnostni in literarni kritik, publicist in urednik, »po duši«, ne nazadnje, tudi alpinist. Objavljati je začel že v študentskih letih, globoke sledove v obdobju med obema vojnama in do odhoda v begunstvo, čeprav politično ni bil dejaven – sam je zase dejal, da je »bil v političnem oziru vselej zelo velik analfabet« – pa je zapustil kot urednik *Etnologa*, *Zbornika za umetnostno zgodovino* in še nekaterih znanstvenih in leposlovnih revij ter kot arheolog v Narodnem muzeju in ravnatelj Etnografskega muzeja. Njegovo najpomembnejše strokovno delo je prvi zvezek monografije *Narodopisje Slovencev* (1944), ki ga je uredil in bil – poleg Franceta Kotnika, Sergija Vilfana in Borisa Orla – njegov osrednji avtor; za drugi zvezek predvideno poglavje o ljudski obrti in trgovini je bilo iz prirejene in okrnjene izdaje (1952) izločeno in je bilo objavljeno šele v *Zgodovinskem zborniku* v Buenos Airesu (1959). Bivanje v begunskih taboriščih na Koroškem je profesor Ložar med drugim izkoristil za preučevanje značilnosti kmečke arhitekture, prehrane in narečij tamkajšnjih Slovencev. O Sloveniji in rojakih je pisal tudi še pozneje, kot emigrant v Združenih državah, kamor je odšel leta 1951 in pet let pozneje postal direktor mestnega muzeja v Manitowocu v Wisconsinu. Tudi v obdobju postopnega sproščanja in odpiranja v Sloveniji, ko je še prišel na Koroško, da se je poslovil od svojcev, se že bolehnji in razočarani Rajko Ložar ni več vrnil v domovino, vendar je do konca ostal zvest svojim narodnim koreninam. Morda je med drugim premalo znano njegovo zavzemanje za

vrnitev tako imenovane Mecklenburške arheološke zbirke iz Harvarda v Slovenijo; upajmo, da bo njegova prizadevanja nadaljevale in izpolnile institucije slovenske države, ki je takrat še ni bilo!

Človeško plat Rajka Ložarja še posebej od blizu osvetljujeja nečakinja Helena Ložar - Podlogar in nečak Tom Ložar, ki je o stričevi nerodnosti po prihodu v ZDA malce pikro in še bolj prizadeto med drugim zapisal: »Rajko je, žal, kot Ložar in Slovenec, vse vedel. To ni najboljša drža, ko iščeš službo. Tisti, ki so mu skušali pomagati, so ob njegovi ošabnosti obupali ...«

Zbornik s pomenljivim naslovom *Pretrgane korenine* je s sodelovanjem Helene Ložar - Podlogar uredila Ingrid Slavec Gradišnik, prinaša pa v razpravno obliko predelane referate

z interdisciplinarnega znanstvenega srečanja jeseni 2004 v Ljubljani. Pričujoča knjiga, izdana dobro leto po spominskem simpoziju, ki ga je spodbudila stoletnica Ložarjevega rojstva, torej nadgrajuje za takratno priložnost pripravljeno knjižico s tujejezičnimi povzetki, predvsem pa izpolnjuje tedaj dano obljubo in v še večji meri popravlja krivico, storjeno velikemu učenjaku in Slovencu, profesorju Rajku Ložarju. Poteze njegovega človeško zapletenega in znanstveno večplastnega portreta so poleg obeh sorodnikov s spominskimi in strokovnimi, tudi kritičnimi prispevki pomagali izostriti še France Bernik v uvodni besedi ter 21 drugih avtorjev v petih tematsko zaokroženih razdelkih, ki pokrivajo poglobljena področja portretirančevega delovanja.

V prvem razdelku, »V vrtincu življenja«, se zvrstijo Kajetan Gantar (»Spomini na gimnazijskega profesorja«), Marjan Drnovšek (»Ložarjevo emigrantstvo«), Tom Ložar (»It woluldn't be Trieste, but it's something«), Jože Velikonja (»Iz Ložarjevih zapiskov in pisem«), Andrej Rot (»Pravo Ameriko sem imel doma! Stiki s slovensko emigracijo«), Urban Golob (»Gornik, alpinist in alpinistični mislec«) in Andrej Vovko (»Drugi o njem: Najpomembnejši biografski prispevki o Rajku Ložarju«). V drugi razdelek, »Arheologija«, so uvrščeni prispevki Staneta Gabrovca (»Rajko Ložar – arheolog«), Predraga Novakoviča (»Pogled na slovensko arhe-

ologijo in ideja arheologije«), Tomaža Nabergoja (»Muzealec v Narodnem muzeju in začetki arheologije srednjega veka«) in Antona Veluščka (»Ljubljansko barje v koliščarski dobi«). Tretji razdelek, »Umetnost podob in besed«, prinaša zapise Damjana Prelovška (»Rajko Ložar – umetnostni zgodovinar«), Milčka Komelja (»Rajko Ložar in sodobna slovenska likovna umetnost«) in Matije Ogrina (»Literarnokritični in estetski pogledi na slovensko literaturo«). V razdelek »Jezik« sta vključeni razmišljanji Marjete Humar (»Raziskave slovenskega jezika«) in Herte Maurer Lausegger (»Slovensko-nemška dvojezičnost na Koroškem in Rajko Ložar«). Sklepni razdelek, »Etnologija«, sestavljajo prispevki Ingrid Slavec Gradišnik (»Etnološki nazori Rajka Ložarja«), Helene Ložar - Podlogar (»Ozadje nastanka 'Narodopisja Slovencev'«), Inje Smerdel (»Pripoved 'Aktov Etnografskega muzeja' 1940–1945«), Maje Godina - Golija (»Raziskave prehrane«), Janeza Bogataja (»Pregled ljudske obrti in trgovine v Sloveniji«) in Vita Hazlerja (»Raziskave koroškega stavbarstva«).

O obsežnosti in raznovrstnosti Ložarjevega dela naposled zgovorno priča tudi obsežna, čeprav še nepopolna bibliografija, natisnjena na koncu zbornika. Povzetki v knjigi so prevedeni v angleščino, kar ji odpira vrata v širši znanstveni svet.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 3. 2. 2006

Recenzija, prikaz knjige, kritika/1.19

Iztok Ilich

ŠE ZDAJ, NA TE SVETI DEN, MOREŠ PREKLINJATI? PSOVKE IN KLETVICE IZ POMURJA IN PORABJA

Zbrala Jelka Pšajd. Pokrajinski muzej Murska Sobota v sodelovanju z Založbo ZRC SAZU, Ljubljana 2005, 86 str.

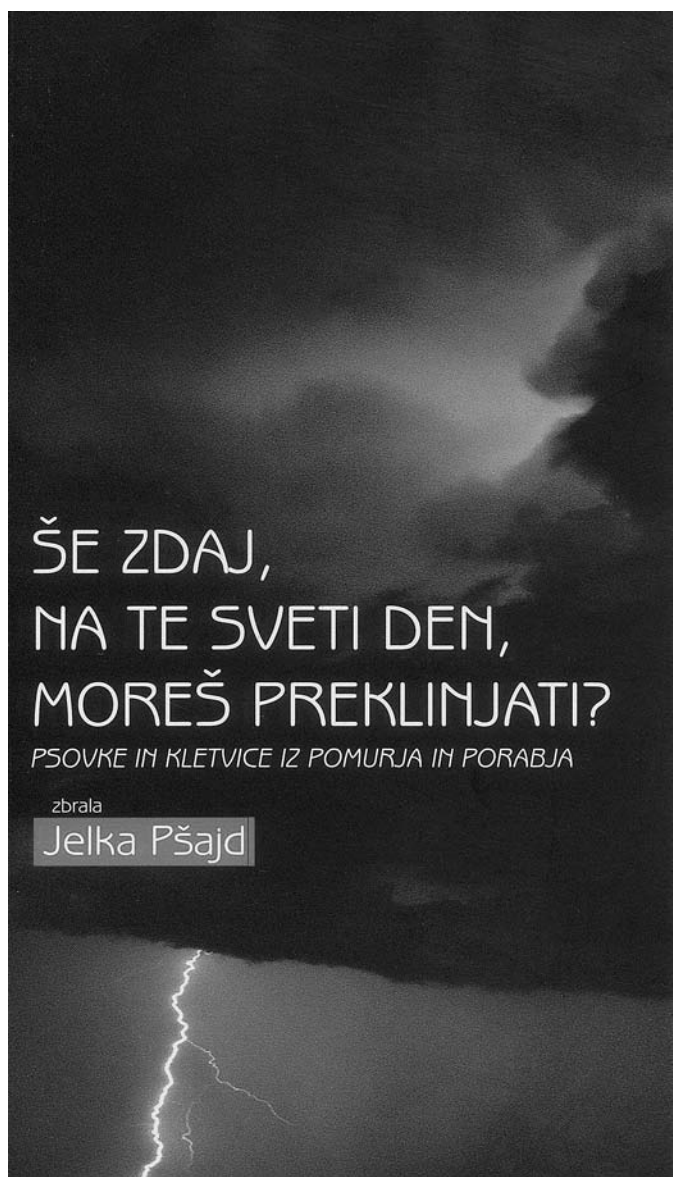
Slovar slovenskega knjižnega jezika kot »uradni« prikaz besednega zaklada sodobne slovensščine obsega nekaj čez 93.000 razloženih gesel in podgesel; sočasno nastala zbirka *Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki* pa upošteva dobrih 178.000 ali skoraj dvakrat toliko besed! Najnovejši korpusi besedja živega slovenskega jezika, kot je na primer referenčni elektronski korpus FIDA, so še veliko bolj obsežni.

Kam se je »izgubilo« teh več deset tisoč klenih slovenskih besed? Nikamor; so zabeležene, le da po mnenju sestavljalcev *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* nekako ne sodijo v nabor za knjižno rabo priporočljivih ali bolje, sprejemljivih besed. Večidel gre za različne narečne in žargonske izraze, arhaizme, tujke in spačenke, nemalo pa je vmes tudi najrazličnejših robatih, kosmatih, opolzkih, posmehljivih in žaljivih besed, ki jih, vsaj najpogostejše, sicer dobro poznamo, uporabljamo pa le selektivno, občasno ali sploh ne. Če na primer pogledamo same besede, ki imajo v korenenu zloglasni »jeb«, sta v Slovarju upoštevani samo dve, Besedišče pa jih pozna kar osemnajst! Slovenci si sami radi dopovedujemo, da smo nasploh preveč

zadržani, bogaboječi in spodobni Srednjeevropejci, da bi, poleg nedolžnih kletvic in zmerljivk avstrijsko-nemškega izvora, v preteklosti razvili tudi svoje bolj sočno tovrstno avtentično izrazje, in da smo se vsega slabega počez nalezli predvsem od nekulturnih »južnih bratov«, Balkancev, nekaj malega pa prevzeli še od Italijanov in zlasti Madžarov.

Etnologinja Jelka Pšajd, kustosinja v murskosoboškem pokrajinskem muzeju, se namesto dušebrižniškemu zgražanju raje prepušča znanstveni radovednosti. V knjižici psovka in kletvic iz širšega Pomurja, ki jih je zbrala in obdelala s Francem Kuzmičem, Jožetom Ftičarjem, Milanom Zrinskim, Miranom Puconjo in Bernardom Nežmahom, dokazuje, da zadeva ni tako preprosta in črna-bela. Ker jo je zanimal predvsem tozadnevni besedni zaklad na severovzhodu slovenskega etničnega ozemlja, je seveda ugotovila močan vpliv dolgoletne madžarizacije ter služenja pomurske mladine v vojskah nekdanjih jugoslovanskih banovin in republik, odkrila pa je tudi nemalo radožive izvirnosti in ustvarjalnosti tamkajšnjih naših ljudi. Če izpostavimo najbolj »problematične« izraze, kot so na primer

besede za žensko spolovilo, se je v širšem Pomurju zanje našlo dvajset izrazov in variant, za moško pa še štiri več; če se še enkrat vrnemo k besedam in besednim zvezam z »jeb«, pa jih ta zbirka skupaj z madžarizmi navaja kar blizu sto!

Odrasli so tudi v Pomurju, seveda brez pravega uspeha, poskušali pred sramotnim in škodljivim »grdim« govornjem obvarovati vsaj otroke, Jelka Pšajd pa jih je, prav nasprotno, poklicala na pomoč. Osupljivo bogato gradivo, ki so ga z vprašalniki zbrali osnovno- in srednješolci iz Porabja, Prekmurja, Prlekije in Slovenskih goric ter z njimi dopolnili terenske raziskave in druge vire, je v knjigi v okviru poglavij in podpoglavij urejeno po abecednem redu, posamezne besede pa spremlja še kratek zapis o njihovem pomenu, vsebini in krajevnem izvoru. Ta informacija ne vključuje globljih jezikovnih in dialektoloških analiz, je pa dragoceno gradivo in izziv za jezikoslovce in druge strokovnjake.

Glavni namen publikacije je bilo po besedah njene urednice in prve avtorice »zbrati in zapisati grde pomurske in porabske besede, kar je tudi nadaljevanje projekta *Odi, ka ti povem* iz leta 2004«. Zbiranje gradiva je spremljalo prepričanje, da imajo ljudje radi »ljudsko blago«, čeprav se ob neposrednem vprašanju, katere so zanje grde besede, pogosto znajdejo v zadregi, še posebej pa se je zapisovalcem zdelo pomembno, da zberejo »tiste (stare) izraze, o katerih se nerado govori, so pa del naše besedne dediščine, ki pospešeno izginja«.

Bernard Nežmah v predgovoru še opozarja, da so psovalni in preklinjalni obrazci sestavni del medčloveških komunikacij, ki na severovzhodu, kjer se je poleg protestantizma ohranilo tudi nekaj sledov poganstva, kličejo na pomoč celo staroslovanska božanstva. Poudarja tudi, da je »fenomen psovanja in preklinjanja navzlic svoji banalnosti globoko kompleksen, zakaj obstajajo red in pravila, ki besede, s katerimi napadamo in se branimo, naredijo za orožja.«

Knjigo *Še zdaj, na ta sveti den, moreš preklinjati?* zaključujejo seznama virov in pripovedovalcev ter prispevka Jožeta Ftičarja »Sporočilo ob vzdihu pobožne duše« in Franca Kuzmiča »Prekletstvo in blagoslov v Svetem pismu«.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 14. 2. 2006

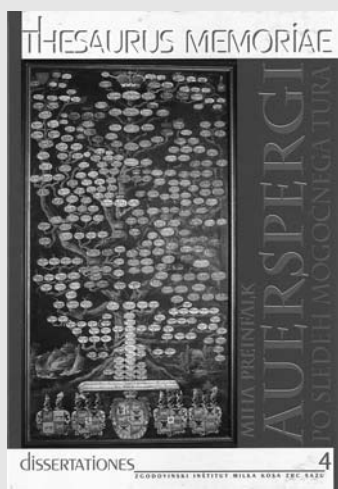
PAVLE MERKÙ: OD BABE DO SMRTI**Mladika, Trst 2005**

Tržaški jezikoslovec, glasbenik in etnolog Pavle Merku s svojimi odkritji vedno znova preseneča in od časa do časa tudi vznemirja. Zlasti tisti del slovenske kulturne javnosti, ki ni neobčutljiv do brezbriznosti, nestrpnosti in drugih zaskrbljujočih pojavov v vsakodnevem odnosu do slovenskega jezika – in v zamejstvu tudi do ljudi, ki ga uporabljajo. Pogosto gre za zanimiva opažanja, iskrive domislice in zgovorne besedne igre »jezikovnega starinarja«, kot si pravi sam, občasno pa tudi za pojave, ki terjajo resnejši razmislek – tudi če so morda omenjeni v šegavem tonu. Tokrat se Merku, leto po raziskavi 1300 primorskih priimkov, loteva bogastva slovenskega besedja z druge strani. Zanimajo ga predvsem besede, ki obstajajo, so še žive in po tem podobne vsem živim bitjem, vendar jih tako SSKJ kot nekoč Pleteršnik in drugi »jezikovni muzeji« iz nerazumljivih razlogov spregledujejo – in s tem obsojajo na izginotje, na smrt, čeprav naj bi prav stroka besedni zaklad ohranjala pri življenju in beležila vse različne pomene posameznih besed.

Pregovori in reki**Leto in dan v slovenski ljudski modrosti****Sprichwörter und Bauernregeln****Das Jahr in der slovenischen Volksweisheit****DZS, Ljubljana 2005**

Pregovori, reki in sorodne jedrnato izražene misli sodijo med krajše oblike ljudskega slovstva oziroma slovstvene folklore. Nekdaj v nešteti narečnih različicah, danes pa v bolj ali manj knjižni obliki, so tudi najbolj vpeti v naše vsakdanje življenje in ravnanje. Z njimi pogosto ilustriramo ali podkrepimo kako misel, pa se tega ponavadi sploh ne zavedamo. Gre torej za »univerzalne modrosti«, ki se v podobnih oblikah pojavljajo v vseh naši sorodnih kulturah. Zato samo pogojno govorimo o slovenskih pregovorih in rekih – čeprav je ta ali oni gotovo nastal tudi pri nas oziroma so ga naši predniki priredili našim razmeram.

Dvojezični slovensko-angleški predstavitvi (2003) tega dela našega folklornega izročila se je pridružila še slovensko-nemška izdaja s 413 izbranimi pregovori, razporejenimi v 12 tematskih poglavjih. Spremlja jih 40 panjskih končnic, ki se prilegajo posameznim temam in so samo naša, slovenska posebnost. Končnice je izbrala in opisala Bojana Rogelj Škafar, nemški prevod besedil pa je delo Gabi Kristan.

MIHA PREINFALK: AUERSPERGI – PO SLEDEH MOGOČNEGA TURA**Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2005**

V primerjavi z mogočnimi Celjskimi, ki so na vrhuncu moči tekmovali s Habsburžani, vemo o drugih fevdalnih družinah na Slovenskem precej manj. Tudi o Auerspergih, po naše Turjaških, ki so se kot grofje in knezi prav tako povzpeli med najvplivnejše družine nekdanje Avstrije. Najbrž predvsem zato, ker so bili skoz stoletja trdna opora Habsburžanov in jim tudi izročilo ni pripisovalo, tako kot Celjskim, vloge združevalcev naših ozemelj ali celo utemeljiteljev slovenske državnosti. Nasprotno, Auerspergi so bili večidel protislovensko in protislovansko usmerjeni, a kljub temu, kot dokazuje ta temeljita monografija, izjemno pomembni sooblikovalci dogodkov na ozemljih, poseljenih s Slovenci. Zgodovina rodbine Auersperg je zgodovina Srednje Evrope v malem; kranjski Auerspergi so bili v 16. stoletju pomembni kot podporniki Trubarja in protestantov, vidno vlogo pa je odigral tudi pesnik in politik grof Anton Aleksander, Anastasius Grün. Zato je knjiga o Auerspergih tudi knjiga o nas in naši preteklosti.

SLOVENSKE LJUDSKE PESMI
Ljubezenske in druge lirске
SLOVENIAN FOLK SONGS
Love songs and other lyric songs
DZS, Ljubljana 2004

Knjiga v izvorniku in angleškem prevodu predstavlja še en pomemben del slovenskega ljudskega slovstva: najznačilnejše lirске oziroma ljubezenske pesmi, ki so bile in so ponekod še povezane z izražanjem naklonjenosti in ljubezni, s svatovskimi šegami in z zakonskim življenjem. Uvrščene so v 12 tematskih krogov: Pivske, Vojaške, Fantovske, Dekliške, Vesele, Žalostne, Ljubezenske, Svatovske, Šaljive in nagajive, Poslovilne, Stanovske in Domoljubne. Kot ilustracije jih spremljajo izbrani predmeti iz zbirk Slovenskega etnografskega muzeja, s katerimi so si zaljubljenici obljubljali zvestobo, krasili balo ter si lepšali bivalno okolje in zaznamovali redke praznične trenutke v trdem vsakdanjem življenju.

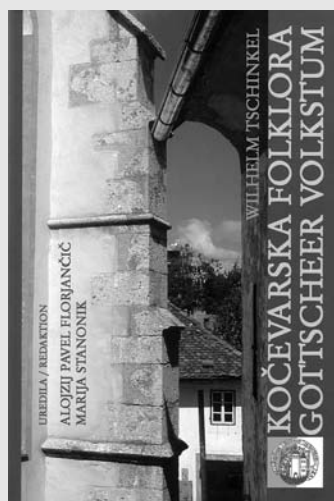
Izbor pesmi dr. Marko Terseglav, prevod Erica Johnson Debeljak, izbor in opis ilustracij Bojana Rogelj Škafar.

SLOVENSKE LJUDSKE PESMI Pripovedne 1
SLOVENIAN FOLK SONGS Narrative 1
DZS, Ljubljana 2005

Lirskim slovenskim ljudskim pesmim sledi v tej knjigi še prvi del izbora epskih pesmi. Razdeljene so v dva sklopa: Junaške in zgodovinske (o Pegamu in Lambergarju, Kralju Matjažu, bojih s Turki pred Siskom, Dunajem in Beogradom itn.) ter Bajeslovne in pravljicne (Riba faronika, Desetnica, Povodni mož, Smrt zaprta v sod, Godec pred peklom itn.)

Izbor besedil je pripravil in v uvodni študiji komentiral dr. Marko Terseglav, prevod v angleščino je znova prispevala Erica Johnson Debeljak, medtem ko je za večji del slikovnega gradiva s posnetki orožja, slik in drugih predmetov iz Narodnega muzeja Slovenije in za potrebne razlage poskrbel dr. Matija Žargi. Nekaj tem so »pokrile« tudi ilustracije in izbrane panjske končnice iz zbirke Čebelarškega muzeja Radovljica, ki jih je na kratko opisala Ida Gnilšak.

WILHELM TSCHINKEL: KOČEVARSKA FOLKLORA
Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2005

Dvojezična monografija Kočevarska folklor v šegah, navadah, pravljicah in povedkah, legendah in drugih folklornih izročilih je razširjen ponatis leta 1932 objavljenega dela pedagoga in narodopisca Wilhelma Tschinkla, nadaljevalca dela Jozefa Perza in tri leta starejšega strica Hansa Tschinkla. Z njim je pripravil zbirko Povedke iz Kočevja, zaradi česar naj bi, kot meni Alojzij Pavel Florjančič, z Marijo Stanonik sourednika izdaje, za kočevarsko ljudsko umetnost pomenila to, kar sta brata Grimm za celotno nemštvo.

Obnovljeno izdajo Kočevarske folklore začenjajo poglavja o šegah, navadah in vražah ter o ljudskem zdravilstvu in pravljicah. V osrednjem razdelku so med drugim zbrane povedke o bajnih bitjih, duhovih, copnicah, cerkvah in kapelicah ter porokah med sorodnikih. Sledijo pravljicne legende, smešnice in pregovori. Na koncu so zbrane še uganke, zbadljivi vzdevki, psovke in zmerljivke, ljudske igre ter izštevance. Sodobna latinica je v nemški polovici knjige zamenjala izvorno gotico, seveda pa Kočevarska folklor s prevodom v slovenščino nagovarja zlasti slovenske bralce. Zahtevnejši bodo prebrali tudi študijo Marije Stanonik Kočevarska slovstvena folklor – primerjava in slovenske vzporednice, ki postavlja Tschinklovo delo v zgodovinski in strokovni okvir. Z njegovim koledarjem in izštevankami se je posebej ukvarjal Tomaž Markovič. Kočevarska folklor je torej poleg zaraščenih razvalin in nagrobnikov eno redkih pričevanj o nasilno izkoreninjeni preteklosti neke skupnosti in malone edini spomin na njen izginuli svet in izgubljeno izročilo.

CELOSTNA GRAFIČNA PODOBA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

V času intenzivnega globalnega komuniciranja je še kako pomembno, da z različnimi javnostmi komuniciramo na urejen in prepoznaven način. To se pričakuje tudi od Slovenskega etnološkega društva. Celostna grafična podoba SED je cilj, kateremu bi se radi čim bolj približali. V ta namen smo naredili prve korake, s katerimi nismo želeli dramatično in popolnoma poseči v dosedanje znake in logotipe, čeprav bi bilo to morda celo nujno. A odločili smo se, da poskušamo obstoječa grafična in oblikovna prizadevanja različnih pobudnikov in ustvarjalcev predvsem urediti in to z minimalnimi, a nujnimi grafičnimi in oblikovnimi popravki. Sprijeli smo se z različnimi in izključujočimi tipologijami in logotipi, bodisi na različnih publikacijah, spletnih straneh kot tudi različnih administrativnih aplikacijah (dopisni papir, žigi ipd.).

Pri izbiri tipa društvene izkaznice smo nihali med »plastičnimi« in tiskanimi identitetami, zgledovali pa smo se tudi po nekaterih primerkih, ki so se v praksi uveljavili kot dobri. Ti so skoraj praviloma slabo oblikovani, a učinkovito delujejo predvsem na formalni ravni, kar je za društvene izkaznice najpomembnejše. Koncept društvene izkaznice SED je v okviru »danih razmer« korektno, kakovostno in komunikativno oblikoval Savo Školiber iz oblikovalskega studia s.kolibri, ki je med drugim oblikoval tudi namizne društvene zastavice. Izdelana je tudi grafična podoba letnih nalepk kot dokazila o plačani letni društveni članarini. Tako izkaznice kot nalepke so grafična in konceptualna celota.

Pred nami so društvene izkaznice SED, ki so pomemben prispevek k razvoju društvene identitete. S tem pa se njihova celovita zgodba še ni izpela. Prav nasprotno. Naloga vseh nas, še zlasti pa izvršnega odbora SED je, da razvija formalno moč društvenih izkaznic SED, kar v praksi pomeni čim večje število ugodnosti in »odprtih vrat«.

To, da smo v SED po dolgoletnih prizadevanjih naposled le dobili društvene izkaznice, je le začetek sistematičnega pristopa k razvoju celostne grafične podobe SED. Prepričan sem, da smo na dobri poti!

Datum prejema prispevka v uredništvo: 2. 2. 2006

PROF. DR. SLAVKO KREMENŠEK

Prof. dr. Slavku Kremenšku, častnemu članu Slovenskega etnološkega društva, se ob njegovi 75-letnici zahvaljujemo za podporo, ki nam jo vedno znova izkazuje, in mu želimo, da bi še dolgo tako čil prihajal med nas in z nami preživel tako čas, ki ga namenjamo stroki, kot čas, ko se družimo.

Prof. dr. Slavko Kremenšek na slavnostni akademiji ob 30-letnici SED v SEM. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2006

ZLATA PLAKETA DR. MARIJI MAKAROVIČ

V sredo, 25. januarja 2006, so v Veliki dvorani Narodne galerije v Ljubljani podelili odličja Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti za leto 2005. Najvišje priznanje za življenjsko delo in nepogrešljiv doprinos k razvijanju ljubiteljskih kulturnih dejavnosti je prejela etnologinja dr. Marija Makarovič.

Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti (JSKD), ki v Sloveniji in zamejstvu razvija in usmerja delo ljubiteljskih kulturnih društev, enkrat letno na podlagi razpisa in strokovne presoje prispelih vlog podeljuje odličja posameznikom in skupinam, bodisi za posamezne ustvarjalne dosežke bodisi za dolgoletno strokovno, organizacijsko, publicistično, izobraževalno ipd. delo na posameznih področjih. Letos je najvišje priznanje prvič prejela ženska, prvič etnologinja in prvič za razvijanje področja folklorne dejavnosti.

Dr. Marija Makarovič je izdala 48 monografij, uredila 29 zbirk in monografij in napisala preko 400 znanstvenih in strokovnih člankov. Njeno temeljno delo so predvsem tematske in krajevne monografske raziskave, ki bodo zaradi obilice zbranih podatkov s terena in upoštevanja arhivskega gradiva še dolgo ostale nepresežene. Nekatere bodo ostale edine pričevalke o življenju ljudi v posameznih krajih na Slovenskem med koncema 19. in 20. stoletja.

A dr. Marija Makarovič priznanja ni prejela (le) zaradi zgoraj navedenega opusa, temveč predvsem zaradi svojega prispevka pri razvijanju folklorne dejavnosti – torej za delo na področju aplikativne etnologije, ki je kljub nenehnim pozivom po večji prisotnosti naše stroke na vseh ravneh življenja še vedno nekoliko zapostavljena. Deloma morda zaradi skromnosti tistih, ki se z aplikativno etnologijo ukvarjajo, in deloma zaradi večnih pomislekov, če naj bi bilo za etnologue tovrstno početje sploh etično. A kakor koli že. Dr. Marija Makarovič se je teh pomislekov otesla in uspela strokovna spoznanja o oblačilni kulturi prenesti na ljudi, ki se s tem področjem ukvarjajo ljubiteljsko. Za ljubiteljsko kulturo – zlasti za folklorno dejavnost – ima njeno delo izjemen pomen, saj so njena strokovna prizadevanja omogočila kakovosten razmah pestrosti kostumske podobe naših folklornih skupin.¹ Z raziskavami oblačilne kulture se je začela ukvarjati v petdesetih letih 20. stoletja in v okviru muzejskih razstav in objav strokovnih razprav opozarjala na različne načine oblačenja slovenskega kmeta in sporočilnost njegove obleke. S svojim delom je strokovno javnost in ljubitelje opozarjala, da so tako imenovane narodne noše, največkrat unificirane, v katere so se nekdanj skoraj brez izjem kostumirale tudi folklorne skupine, le majhen delček zanimive zgodbe o oblačenju človeka v 19. in na začetku 20. stoletja.

Na začetnih in nadaljevalnih seminarjih je dobitnica priznanja predavala vse do začetka devetdesetih let in bila tudi članica komisije za podeljevanje naziva »Izprašani vodja folklorne skupine«. Predstavljala je oblačilno kulturo kmečkega prebivalstva v posameznih pokrajinah, s predstavitvami starih

Nagrajenka dr. Marija Makarovič med prejemanjem priznanja, ki ji ga je izročil direktor JSKD Igor Teršar na podelitvi odličij sklada v Narodni galeriji v Ljubljani. Foto: Janez Eržen, 25. 1. 2006

oblačilnih kosov iz muzejskih zbirk, ki so po obliki in sporočilnosti odstopali od tedaj uveljavljenih odrskih predstavitev kmečke obleke, pa je opozarjala na pestro paleto možnosti, ki jih folklorne skupine pri svojih interpretacijah lahko upoštevajo. Odmevni seminarji v različnih krajih Slovenije so bili zaradi predstavljenih novih spoznanj za udeležence mnogokrat prav šokantni. Sprožili so val sprememb v predstavljanju oblačilne dediščine, ki se nadaljujejo še danes.

A njeno delo se s predavanji na seminarjih, pregledovanjem arhivskega gradiva, raziskovanjem terena in proučevanjem muzejskih zbirk ne zaključuje. Nadaljuje ga s praktičnim svetovanjem folklornim skupinam v Sloveniji in zamejstvu (nakup blaga, krojenje, šivanje, oblačenje ipd.). Na pobudo in s pomočjo folklornih skupin je raziskala številna območja, za katera do njenega prihoda Slovenci nismo imeli skorajda

¹ Nadomeščanje uveljavljenega termina »folklorna skupina« z izrazom »folkloriška« oz. »folkloristična skupina«, ki smo jo zasledili v recenziji *Folklorika* v prejšnji številki *Glasnika SED* (str. 126–7) avtorice Zore Slivnik-Pavlin, je nepravilno. Z imenom »folklorna skupina« je jasno opredeljena njena dejavnost: poustvarjanje folklornih pojavov. »Folkloriška skupina« pa pomeni le, da jo sestavljajo folklorniki, in nič več.

² *Ravne na Koroškem* (območje Strojne), *Velenje* (Šaleška dolina), *Novo mesto* (rekonstrukcija po freskah na Veseli gori, okolica), *Škocjan na Dolenjskem* (okolica), *Poljčane* (rekonstrukcija po freskah na Sladki gori, okolica), *Zgornja Korena* (zahodne Slovenske Gorice), *Loka – Rošnja* (Dravsko polje), *Dolena* (Haloze), *Tinje na Pohorju*, *Vuhred* (okolica, severozahodno Pohorje), *Mozirje* (Zgornja Savinjska dolina), *Rogatec* (okolica), *Ivanjkovci* (od Jeruzalema do Ormoža), *Makole* (okolica in obronki Haloz), *Pobrezje pri Ptujju*, *Maribor* (okolica), *Črna na Koroškem* (zgornji del Mežiške doline), *Šentanel*, *Kubed*, *Lovrenc na Pohorju* (severovzhodno Pohorje), *Dragatuš* (okolica), *Destričnik* (okolica), *Hotiza* (Dolinsko).

nikakršnih podatkov o načinu oblačenja v 19. in na začetku 20. stoletja (zlasti na Štajerskem).

Do danes je za folklorne skupine opravila preko štirideset raziskav, ki zajemajo celotno slovensko narodnostno ozemlje, pri čemer je treba še posebej poudariti raziskave na dvojezičnem ozemlju avstrijske Koroške. Vse potekajo na terenu in po arhivih, vselej s pomočjo članov posameznih folklornih skupin; skupine terensko delo omogočajo tudi gmotno. Vedno so opravljene z mislijo, da rezultati niso namenjeni le skupinam, da si po njih izdelajo kostume za nastopanje, ampak bodo, ko bodo objavljene, rabile tudi širšemu krogu ljudi.

Prav njene terenske raziskave so omogočile izpolnitev načrtov nekdanje Zveze kulturnih organizacij Slovenije, da oblačilno kulturo Slovencev predstavi v obliki posebnih map. Iz prvotnega načrta, po katerem bi mape (serija *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi*) prinašale le barvne podobe in kroje, so se objave razširile, tako da sleherna poleg risb, krojev in fotografij prinaša strokovno študijo o načinu oblačenja na določenih geografsko zaokroženih območjih (*Dobropolje* 1986, *Slovenska Istra* 1987, *Kozjansko* 1988, *Kostel* 1989, *Zilja* 1991, *Bela krajina* 1993 in 1999, *Litijsko Posavje* 1994, *Notranjska* 1995, *Prekmurje* 1996).

Dr. Marija Makarovič oblačilno kulturo obravnava razvojno, upoštevajoč socialno strukturo prebivalstva, in prinaša tudi opise načinov oblačenja človeka v koledarskem in življenjskem krogu. Poleg del, ki so izšla znotraj zgoraj omenjene

knjižne serije, je podobno strukturirana dela, namenjena tudi folklornim skupinam, objavljala pri drugih založnikih – kot samostojne publikacije ali kot razprave v zbornikih. Leta 1988 je izšla *Narodna nošnja – Gorenjsko (Rateče)*, 1996 *Oblačilna kultura slovenskega kmečkega prebivalstva v Rožu*, 1996 *Oblačilna kultura med Muto in Kaplo*, 1999 *Oblačilna kultura slovenskega kmečkega prebivalstva v Podjuni*, 1999 *Oblačilna kultura kmečkega prebivalstva na Tolminskem*, 2000 *Oblačilna kultura kmečkega prebivalstva v Zgornji Vipavski dolini in na Gori*, 2003 *Oblačilna kultura v Lancovi vasi in okolici*, 2004 *Oblačilna kultura v občini Velika Polana*. Obsežna poglavja o oblačilni kulturi sestavljajo tudi vse njene monografije.

In še nekaj. Dr. Marija Makarovič ne raziskuje in piše zaradi svojega znanstvenega erosa. Ko jo skupine prosijo za pomoč, sprejme nalogo tudi zato, ker ima vedno pred očmi mlade, ki v teh skupinah sodelujejo. Želi jim pomagati, ker se zaveda, da jih delo v skupini lahko odvrača od različnih oblik zasvojenosti.

Še več kot dvajset raziskav,² po katerih so posamezne folklorne skupine izdelale svoje kostume, čaka, da zagledajo luč sveta tudi v knjižni obliki. Dr. Mariji Makarovič želimo, da se ji v prihodnjih letih tudi ta prizadevanja uresničijo. Avtor prispevka se ji za njeno neprecenljivo delo v imenu vseh folkloristikov iskreno zahvaljuje.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 24. 2. 2006

Drugi članki ali sestavki/1.25

Tanja Tomažič

O KARNEVALU V CERKNICI LETA 2006

Etnologi vedo, če drugače ne, vsaj iz literature, kako se nekaterih ljudi okoli pusta prime orgiastično počutje. Kar preberite si Kureta, ki pravi že kar na začetku, da »v splošni zavesti pa velja pustni čas še zmeraj za nekaj posebnega, ko marsikje 'ponorijo'«. In večkrat ko to prebereš, bolj se ti zdi, da je bil dr. Kuret res pravi strokovnjak za pustne norčije.

Ne verjamem, da so se udeleženci pustovanja v Cerknici, kate-tere je nabrala prizadevna tajnica društva, kaj posebno ozirali na Kuretove zapiske, a tisti maloštevilni, ki smo se končno znašli skupaj, smo jih imeli bržkone že v krvi.

Menda ni prepovedano, da se naštejemo: 1. tajnica Zora, ki je vzorno pripravila vse, kar smo videli, pojedli in prestali, 2–4. družina pridruženega etnologa (Marko, Sonja in Aljaž) po duši, ki se je izkazal že pri zadnjem posvetu SED v Zagrebu oktobra 2005, 5. etnologinja Branka, ki je nekdanj delala na cerkniškem območju, sedaj pa v vladnih službah, 6. ljubiteljica stroke Vida, 7. mladi etnolog Miha, ki bo, po nagovarjanju vseh v družbi, v najkrajšem času diplomiral, 8. etnolog – rodoslovec Leon, ki deluje na cerkniškem območju, in smo ga srečali na licu mesta, na karnevalu, 10. arhitekt Marjan, nekdanji muzealec, ki prebiva v Begunjah pri Cerknici, in smo ga po vsej sili zbežali na plano, da se je vsaj ob koncu pojavil na naši zadnji postaji, v gostilni pri Pavu, in 11. kronistka Tanja, etnologinja od začetka do konca. Nekaj udeležencev je

bilo še posebej povabljenih, a so se opravičili, kar smo drugi udeleženci sprejeli z velikim obžalovanjem. Le kje so bili vsi študenti in muzealci? Vsak na svojem pustovanju?

Prvi zbor udeležencev je bil v gostilni Portus na Uncu, kjer smo se zbrali, prevzeli VIP vstopnice in se dogovorili za nadaljnji itinerarij. Da bi ne bili podobni ostali raji, ki si je, po našem strokovnem mišljenju, izbrala za pustno nedeljo samo in izključno ogled cerkniškega karnevala, smo si dan osladili še z obiskom domačega muzeja gospoda Vekoslava Kebeta v Dolenji vasi. Posedeli smo ob imenitni maketi cerkniškega jezera, ki je narejena tako, da še največjemu nejevernežu pokaže, kako se voda zлива in izliva po travnikih, slišali smo zgodbo o ljubimcih iz dveh gradov, ki sta žalostno končala zaradi zlobe dekletovega očeta, in še in še. Iz gospoda Kebeta, ki je z laserskim svinčnikom krožil po naseljih in nas opozarjal na kraje in letne čase, je vrelo, in ko je končal s pripovedjo o jezeru, nas je povabil v prostor, kjer »imam še multivizijo!«

Branka, ki se je pred leti kot urbanistka pri podjetju AREA ukvarjala s Cerkniškim jezerom, je povedala nekaj podatkov o skrbi za območje, ki je varovano, a kljub temu silno ranljivo in je bilo že večkrat deležno nepravne obravnave.

Seveda smo bili na multiviziji edini gledalci, a takoj nam je bilo jasno, da so ob poletnih dnevih bržkone vse klopi zasedene z gosti, ki se pripeljejo z upokojenskimi in šolskimi ekskurzi-

jami. Video se je vrtel z muziko in izjemnimi zvočnimi efekti, ki so jih naredili strokovni pomočniki gospoda Kebeta.

Po naključju sem sedela zraven kolega Leona, in moram reči, da me je najprej presenetilo, ko je ob prikazu jezerskih ptičev, ki so pridno peli po mikrofону, rekel: »Kdo ve, pa me res zanima, če bomo videli še tukulico?« Pa je nismo, kot je ni videl Zlatko Šugman v filmu »Pod njenim oknom«. A tako jo poznamo vsaj po imenu.

Za ptiči in ribami so prišli na vrsto še ljudje, domnevam, da bližnji in daljni sosedje gospoda Kebeta. Bili so ribiči, kosci, sprehajalci kar tako, kazali so se pred kamero, kot so jim naročili, in sosed Leon je govoril: »Ta je moj peti bratranec.« In čez čas spet: »Ta je moj tretji bratranec.« Vmes so bile še druge tete, a bratrance so si vztrajno sledili po številkah. Končno je bilo filma konec in smo šli pogledat še cerkniški drevak, ki ga je lastnoročno stesal sam gospod Kebe, kar je bilo ovekovečeno tudi na filmu. Na vsak način monumentalno delo, čoln, s katerim so lahko vozili vole skupaj z vozom. Leon je bil nekoliko kritičen: »Včasih so to izdoblili vse na roke, sedaj je naredil na stroj!«. To pripombo sem vzela za nekotikanj deplace – kdo pa bo danes še stružil na roko, če ima zraven mašino!

Poglavitno opravilo gospoda Kebeta je bržkone muzejsko opismenjevanje neukih, kar mu gre izvrstno od rok, a zraven se domači kljub temu preživljajo še z bifejem. Ni ga človeka, ki bi si ne zaželel živeti v takem okolju: ko stopi iz hiše, se zagleda v cerkvico, ki je sosedna prijazne domačije, tako nekako kot Prešernov sv. Marko.

Naj je bilo pri Kebetu še tako prijetno, končno se je bilo treba odpraviti proti Cerknici, kjer naj bi se ob 12.32 začel karnevalski sprevod. Obiskali smo še cerkniško znamenitost, Krpanovo razstavišče, kjer pa so nas pričakali priložnostni sorodniki cerkniških butalcev – ptujski kurenti, kakor jih je posnel pred leti Bojan Adamič.

Leon, ki je vedel, kam naj nas pelje, nas je spretno vodil po cerkniških poteh, kjer so se že nabirali obiskovalci. Kadar sem prišla v njegovo bližino, mi je nekam zarotniško pokazal kakšnega mimoidočega in ga označil za bratranca s številko. Ker pa je bilo treba hitro naprej, ga nisem mogla vprašati, kdo je to in kaj pomenijo te označbe. Pa tudi tega se ne spomnim, da bi si bila oba izmenjala kakršen koli znak, da se poznata. Mogoče sta si, pa nisem opazila. Hodili smo previdno med ljudmi ob glavni cesti in končno prišli so cilja: Mercatorjevo svetišče je na ravni terasi gostilo gledalce. Tja smo se namenili, pa nas je pred vhodom skoraj ustavil stražar. A smo imeli srečo, ker je Branka ravno pred vrati srečala cerkniškega funkcionarja in pod njegovim varstvom smo lahko vstopili. Šele na vrhu sem opazila, da so se po terasi sprehajali posebne vrste ljudje, označeni z velikimi pripontkami, kjer je bila poleg napisana VIP še številka. To nam je umanjalo, kdo ve iz kakšnega vzroka. Nekdo v tej verigi priprav je pozabil na razpoznavni znak.

Sonce, ki smo ga vse dopoldne hvalili, so kmalu po začetku karnevalske parade zakrili črni oblaki, začelo je pihati in po dveh urah stanja na odprtem se je večina vipovcev umaknila v notranjost. In tam je bilo kaj videti: miza se je šibila pod dobrotami in bolj ko so si gostje z njimi stregli, več novih so prinašali, kot na pravo mizico, pogrni se! Seveda je bilo logično, da smo si postregli tudi etnologi, dasiravno nismo

Mizica, pogrni se! Na terasi Mercatorja. Deležni so jo bili VIPovci. Foto: Tanja Tomažič, 2006

imeli razpoznavnih pripontk.

Cerkniški karneval bi zaradi svojih mask oziroma likov, ki so jih ustvarili domačini, ki vsekakor niso anonimni, zaslužil posebno obravnavo. Dokler so imeli veliko podporo v Brestu, se ni bilo bati za njegov obstoj, ko pa so se začele tranzicijske ekonomske težave, so se tudi v Cerknici najbrž morali posebej potruditi, da so našli nove poti za obstoj. Marsikateri lokalni karneval, ki si je v nekaj letih pridobil ime tradicionalni, je že propadel. Cerknici vladajo očitno pametni ljudje.

Dokler smo še gledali pustni sprevod in pridno slikali, vsekakor upam, da je kolegu Mihi uspelo boljše kot meni, so se Leonu še kar sem pa tja pojavljali kakšni znanci, kar je bilo razumljivo, saj je skoraj domačin, pa tudi kakšen bratranec s številko. Končno sem imela čas, da sem ga vprašala, kako je s številkami, pa se je izkazalo, da je priznan rodoslovec, da ima torej svoje sorodnike v malem prstu. Številka je pač pomenila, iz katerega kolena ga je izbrskal. Moram pa priznati, da ne vem, ali so ga vsi ti sorodniki poznali, saj jih mora imeti res veliko. »Ampak še več jih ima pa ing. Hawlina!« je suho pripomnil. Skratka, raziskovati svojo rodovino ni samo to, da poiščeš po dve babici, štiri prababice, osem praprababic in tako naprej, ampak se ti nenavadno povečujejo še najrazličnejši bratrance in sestrične in nenadoma si v sorodu z ljudmi, ki si jih bržčas sploh nisi želel, ali pa si morda oni ne želijo, da se imaš za njihovega sorodnika.

Naj bo to poglavje o rodoslovju samo mala stranpot, ki se je po naključju pripetila na cerkniškem karnevalu. Kolega Leon bo imel gotovo kakšne pripombe na moje razglabljanje, pa bi bilo mogoče še najbolje, da nam stvar podrobneje razloži, ko se bomo vipovci spet kdaj dobili, nemara kar na kakšnem predavanju v okviru Slovenskega etnološkega društva.

Končna postaja našega pustovanja je bila gostilna Pav na Rakeku. In tja sem končno priklicala kolega Marjana, ki je nekaj arhitekturil v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani. Toliko časa je že v Begunjah, da je že skoraj domačin, pustna sobota pa je na njem pustila veliko hujše sledi kot na nas ves nedeljski karneval. Res je bil junak, da se je prišel pokazati in pogledati stare znance.

In da ne bi nosili zoprnih vsakdanjih obrazov, smo si po večerji nataknili maske in se poslikali, za pouk in v zabavo mlajšim, ki nas bodo morda naslednje leto posnemali.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 20. 3. 2006

PRISTOPNA IZJAVA

Podpisani/a (ime in priimek) _____ , rojen/a _____ ,
domači naslov _____ , poštna številka _____ kraj _____ ,
telefon _____ , e-mail: _____ ,
zaposlen/a v (delovna organizacija): _____ ali
študent/ka: _____ , letnik: _____ , ali upokojenec (obkroži)
se dne: _____ s to pristopno izjavo včlanjujem v Slovensko etnološko društvo.

Morebitne opombe:

Lastnoročni podpis:

_____
_____

_____

V _____ , dne _____ , 200__ .

NAROČILNICA NA REVIJO »GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA« Naročam revijo »Glasnik Slovenskega etnološkega društva«

Letnik:

_____

Revijo mi pošljite na naslov:

_____

Ime in priimek / ustanova:

_____

Naslov:

_____

Poštna številka in kraj:

_____

Datum:

Podpis:

_____

ZMOTNA PODOBA O ZLATOROGU

Trentar strelja zlatoroga. Kopija pastela, ki ga je leta 1927 naslikal Maksim Gaspari, in je last Lovske zveze Slovenije.

Kozorog. Foto: M. Rovšček, Fotoklub Diana

»Zlatoróg-a m (Ŏ) po ljudskem verovanju kozorog z zlatimi rogovi, ki živi visoko v gorah: zgodbe o Zlatorogu / pesnitev Zlatorog.«¹ V Slovarju slovenskega knjižnega jezika razlaga pod geslom Zlatorog nikakor ni pravilna. Podoba o Zlatorogu bom skušala predstaviti tako kot v resnici je, zato bom najprej začela s samo bajko.

Ljudsko izročilo o Zlatorogu je znano v Trenti. Na pristen način je znal o Zlatorogu pripovedovati danes že pokojni lovec iz doline Zadnjice, Tone Kravanja, ki so mu domačini rekli Kopiščar. Bil je prepričan, da je v Trenti gamse pred iztrebljanjem s svojo čudežno močjo obvaroval prav Zlatorog.

»Beli gams z zlatimi roglji« je namreč nenehno bdel nad tropom gamsov. Ko je opazil, da se jim približuje krivolovec, se je nemudoma postavil na vidno mesto. Ob pogledu na roglje iz čistega zlata je pohlepni krivolovec najprej nameril v Zlatoroga in ustrelil prav vanj. Ko so drugi gamsi zaslišali strel, so se nemudoma razkropili ter umaknili na varno. Zlatorog pa je iz strelne rane zakrvavel in iz vsake kapljice krvi, ki je padla na tla, je takoj zrastle krvavordeča triglavska roža. Ko jo je zaužil, je v hipu ozdravel. Nemaokrat pa so smrti ušli tudi ranjeni gamsi, ki so popasli iz Zlatorogovih kapljic krvi zrastle triglavsko rožo.²

Iz bajke je lepo razvidno, da ko govorimo o Zlatorogu, govorimo v bistvu o gamsu, ne pa o kozorogu. V vsakdanjem življenju ljudje največkrat zmotno rabijo besedo rogovi, saj imajo gamse, kozorog in muflon roglje, ki so kožna tvorba, za

razliko od rogov pri srnjadi in jelenjadi, ki so kostna tvorba. Poleg tega pa se gamsovi roglji razlikujejo od kozorogovih tudi po tem, da so gamsovi gladki, krajši (26 cm), ravni in samo na koncu ukrivljeni. Kozorogovi roglji pa se krivijo pa vsej dolžini in lahko dosežejo dolžino enega metra.

Take in drugačne različice bajeslovnega Zlatoroga, se pojavljajo tudi v današnjem času, vendar še zdaleč ne simbolizirajo Zlatoroga. Pojavljajo se podobe navadnega gamsa z zlatimi roglji ali podoba gamsa z rogovjem kozoroga ali pa kar v podobi kozoroga. Primeri dokaj zmotne rabe Zlatoroga so tudi

Gams. Foto: M. Pogačnik, Fotoklub Diana

¹ Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana 1994, DZS, 1668.

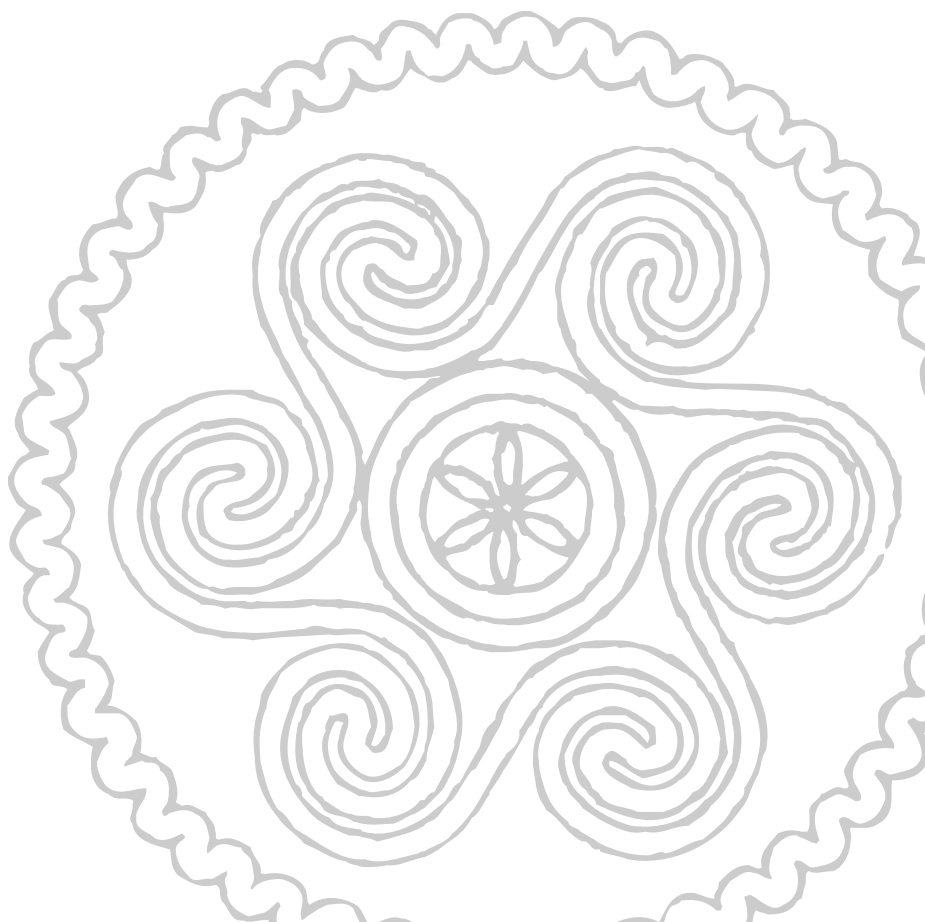
² Kam izginja podoba Zlatoroga. Epicenter let. II, št. 12, Ljubljana 2001, 20.

nekatero blagovno znamke. So pa tudi znaki, ki pravilno rabijo podobo Zlatoroga. Primera sta grb občine Bovec in stanovski znak Lovske zveze Slovenije.

V strahu pred Zlatorogom se je v Trenti velikokrat zgodilo, da se je krivolovec pridružil članom zelene bratovščine. »Bajka o Zlatorogu je pristen odtенок lovske prakulture in ima za lovce velik pomen. Nastala je iz življenjskih izkušenj in modrosti lovca, ki je še živel od lova. Uplenjena žival mu je pomenila preživeti. Bajko z vso pravico uvrščamo v staroslovansko bajeslovje. Njen moto je zelo življenjski in aktualen: varuj izumirajoče živali, da res ne izumro in ti, kot lovec, ne ostaneš za vedno brez plena. Bajeslovni beli gams z zlatimi roglji, ki naj bi v davnih časih vodil in varoval svoj trop, je postal in še vedno ostaja simbol vseh slovenskih lovcev; vsak naš lovec nosi na klobuku stanovski znak SLD s simbolom Zlatoroga. Želimo si, da bi nas še naprej združeval v enotni lovski organizaciji, ki je v 80 letih svojega obstoja pustila za seboj bogato zgodovino, na katero smo lahko ponosni.«³

Menim, da je zelo lepo, če se Zlatorogova podoba ohranja na različne načine, pa vendar je treba to podobo ohranjati in rabiti v pravilni obliki ali prisposobi.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 15. 4. 2004

³ *Lovec let. LXX*, št. 10–11. Ljubljana 1987, 273.

*Bojan Knific**page 4*

DRESSING UP AND IDENTITY The Constructions of Other in the Field of Costumes Based on Tradition

The way the individual is dressed whether in his everyday clothes or dress clothes can be understood as the public signalling of his position in the society and his multiple identities. In dressing up especially the latter is important, because the task of the costume (especially if we think about national costumes) is to express the adherence to a certain ethnic (also national) community.

In the construction of the so called national costumes the local heritage of costumes is usually located to the supralocal level, which can also be a national one. The so called national costumes in Europe got a more important special role in the period when the differences between people who lived in different communities started to disappear due to the industrial production and bigger mobility of the inhabitants in the second part of the 19th century. Besides, in the 19th century there was an increased interest in the past ways of living, in the so called soul of the nation under the influence of the romanticism. Everywhere in Europe special costumes appeared so that people showed off to Others. Those costumes expressed the adherence of their bearers to a certain ethnic community with their symbolic language.

It is especially the differentiation between Us and Others in the field of symbols, which decisively characterizes for example ethnic identity, because those differences draw the borders between symbols (also those connected to dressing) of the cultural identity of one group in comparison with the other. The concept of identity has two side meanings: on the one hand we can speak about the feelings of continuity, on the other hand it is the feeling that we are different from the Others. The double meaning dictates the need for the understanding of identity in the dynamic context - also where it is intertwined with the field of dressing and dressing up and the construction of the so called national costumes.

In creating the national identity as one of the identities which is characteristic for the majority of the contemporary world, it is important to create traditions which as artificial constructs consist of the selected past events, which are further and further away from the current stream and create well-known characteristics. In other words, we can speak about the past which is created (recreated) anew in the present, which is also possible to perceive in forming the so called national costumes. Namely, we can speak about artificial constructs (artificially formed dressing form), which usually has nothing in common with the everyday or dress costumes. However, due to their

(mis)use for the protocol purposes and under the influence of the propaganda the so called national costumes become recognizable and people identify with them inside »we« groups. The elements which are on the one hand a specialty and have aesthetic characteristics on the other hand and which the individual contemporary generation likes are taken from the heritage of a dressing image.

There would be no pointing out of the meanings of the former and the contemporary ways of dressing, if there was not a relation to Others maintained, through which multiple identities can be formed. Others enable us to know our own special characteristics and we take care with the invented traditions and new interpretations of the past (also with the new interpretations of heritage of dressing) that we stay Others for those on the other side.

*Zvezda Delak Koželj**page 13*

MODERN ASPECTS OF NATIONAL AND INTERNA- TIONAL REGULATIONS AND DOCUMENTS IN THE FIELD OF CULTURAL HERITAGE PROTECTION

Financing and the Role of the Owner

The field of culture which is beside spatial planning left to the individual states in the European Union hardly and slowly gained its place in the common European policies. All big assets for culture were indirectly provided by other programmes, especially the structural funds. Our basis for getting the assets from structural funds is the National Development Programme 2002-2006. It was founded on the basis of the European guidelines: in our state the culture is included indirectly through general aims which means the possibility of getting assets only by wider projects as in the European Union.

Conventions, declarations and resolutions from the field of cultural heritage protection as policy documents provide guidelines and oblige the signatories to implement them and to protect. The successfulness of direct protection depends on the implementation, adaptation and the adequate concretization of domestic regulations and the professional competences of the protection profession.

It is especially worrying that we do not implement the ratified conventions and various recommendations which manage the individual aspects of the activities, the kinds of heritage or protection measures, because the recent European direc

tions develop a 30 years old comprehensive conservation of heritage with new demands. Slovenia has not mastered the basic competences of this approach yet, undoubtedly also due to the fact that the line ministry for culture is not aware of its initial role considering that. In order to implement the conventions we need the bigger role of the state, special strategies and adaptations in the field of protection and conservation of heritage with more emphasis on the responsibility of the spatial and development planning and the adaptations of cultural, environmental and spatial policies.

All these documents more or less directly warn about the need for the maintenance of favourable conditions for the renovations of the owners and other sponsors of the heritage and their adequate management beside the central role of the owner in deciding about all procedures connected to the heritage.

The existing Cultural Heritage Protection Act consists of provisions which enable, under certain conditions, the right of the owner of the cultural monument that he gets public funds for the renovations. Despite the fact that the law defines "conservation and cultural heritage protection as everybody's concern" and consists of the provision that "the heritage should be conserved and protected in all circumstances", there exists no legal mechanism which would guarantee the financing of the cultural heritage.

Unfortunately, rare are those who are aware of the fact that the protection and conservation of the values of cultural heritage is possible to be implemented successfully only in the case that in the national policies in all fields that are related to the heritage the expediency of the conservation of the building fund as a proven economic category is put into force.

The field of financial supports for the private undertakings (natural or legal persons) and local communities which wish to invest in the maintenance and renovation of the cultural heritage is among the most neglected fields of cultural policies in Slovenia. Thus it is not enough tax reliefs, favourable loans and besides, the financing of the protection of the immovable cultural heritage by private undertakings and companies nearly does not exist not to speak about the nonexistent heritage fund.

We can anticipate that the condition will improve (also in the field of financing), because most of the illuminated problems are dealt with by the "The analysis of the condition in the field of culture and the recommendations for priority goals". The documents "The Analysis...", as well as the "Professional foundations for the protection of immovable cultural heritage for the preparations of the spatial planning strategy of Slovenia" and "Guidelines for spatial planning strategy of Slovenia (the development of the activities of the cultural heritage protection and the cultural heritage protection)" define general goals which arise from the Strategy of the economic development of Slovenia 2001-2006 with the priorities and measures which are crucial (also) for the financing of the cultural heritage.

The following documents "The national programme for culture 2004-2007", "The coalition contract about the cooperation in the Government of Slovenia for the mandate 2004-2008" and "The strategy of the development of Slovenia" guarantee the adequate financial mechanisms in the scope of the policies of the coherent regional development and (other) policies of the sector and that they will also contribute to the conservation of heritage beside reaching the basic goals.

Tita Porenta

page 19

THE RESULTS OF THE PROJECT »RECORDING AND FIELDWORK TOPOGRAPHY OF ETHNOLOGICAL AND SIMILAR COLLECTIONS RESPECTIVELY, WHICH ARE KEPT OUTSIDE OF COMPETENT MUSEUMS ON THE SLOVENE ETHNIC TERRITORY«

In the years 2004 and 2005 the Slovene Ethnological Society made a project Recording and Fieldwork Topography of Ethnological and Similar Collections Respectively, Which are Kept outside of Competent Museums on the Slovene Ethnic Territory in collaboration with the Slovene Ethnographic Museum and the Slovene regional, intermunicipal and specialized museums with the financial support of the Ministry of Culture.

21 Slovene museums collaborated in the project, which recorded 160 ethnological and similar collections, which are kept outside of their professional competence, however, they belong to their territory.

The collections are recorded in 76 Slovene municipalities, on only a little less than 40% of the Slovene territory as regards the administrative division of the municipality.

At the end of the project we find out that it has been supported by the majority (and not all) of the ethnological professional public from the museums, therefore we can state that the content of the Regulation on museum network and the tasks in practice is not present yet in the consciousness of all museums. We record various experiences and the approaches of the museums in collaboration with private collectors, these are the reasons for differences in quality and quantity of the collected data and the material.

The collections which are not in charge of the competent museums keep extraordinary rich and versatile material, which can not be found in the collections of competent museums. However, such collections are threatened due to various reasons, conditioned by the ownership, the (lack of) knowledge, financial problems, the lack of suitable legislation, inadequate placing and the lack of protection against deterioration respectively. In most of the cases the owners expect a complex help from the museums. Among them we can also find those who consider such collaboration a one-sided one and overestimate their knowledge, nevertheless, there are also those who take care for their collections responsibly and take a professional opinion of museums into consideration.

The beginnings of the national documentation of the museum collections which are kept outside of competent museums consist of:

- recording sheets of competent museums, which confirm the credibility of the data and the preservation of the primary documentation and the names of the curators in charge and those who did the recording;
- fieldwork notes in the form of the filled in data;
- photographs, leaflets, copies of publications and other promotional and information material;
- electronic records of the collections.

The whole material is collected in the Slovene Ethnographic Museum. The regional and the intermunicipal museums keep primary documentation of the material, which is collected in accordance with the territorial belonging. All the recorded collections are entered into the common electronic base, which has not been accessible to the public yet and which needs to be properly developed.

The results of the project are a mirror of the current organization of Slovene museums and the identity of the regions. They warn the competent institutions in the current Slovene system of cultural heritage protection to become aware of their responsibility and that they should start to take care for the systemic and professional organization in the field of private collections in the near future.

NAVODILA ZA OBLIKOVANJE IN ODDAJO PRISPEVKOV

Glasnik SED je strokovnoznanstvena revija, ki objavlja izvirne znanstvene, strokovne in poljudne prispevke s področja etnologije, kulturne antropologije in sorodnih ved ter prispevke ljubiteljev etnološke vede.

Uredništvo Glasnika Slovenskega etnološkega društva zato prosi vse dosedanje in prihodnje sodelavce, da pri oddaji svojih prispevkov upoštevajo naslednje oblikovne standarde:

1. Prispevke oddajte v tipkopisu s priloženo označeno (ime in priimek avtorja, naslov prispevka) disketo na naslov uredništva Glasnika SED, Slovensko etnološko društvo, Metelkova 2, 1000 Ljubljana ali na elektronski naslov: sed-drustvo@sed-drustvo.si oz. na naslova in elektronska naslova glavne ali odgovorne urednice: glavna urednica – Valvasorjev raziskovalni center Krško, Cesta krških žrtev 23, 8270, valvasor1@siol.net oz. alenkack@volja.net ali odgovorna urednica – Tržiški muzej, Muzejska 11, 4290 Trzič, tita.porenta@guest.arnes.si.
2. Dolžina prispevkov za rubriki »Razglabljanja« in »Obzorja stroke – strokovni prispevki« je omejena na eno avtorsko polo, to je šestnajst strani A4 računalniško napisanega besedila. Poročila naj ne presegajo polovice avtorske pole, recenzije in ocene knjig, razstav ali filmov pa ne treh strani.
3. Prispevki naj bodo napisani z urejevalnikom besedil Word, z običajnim (enojnim) razmikom vrstic, v naboru znakov Times New Roman in v velikosti 12 pik.
4. Znanstveni in obsežnejši strokovni prispevki naj vsebujejo **povzetek** vsebine (največ eno stran) in **avtorski izvleček** (od 5 do 10 vrstic), vsi prispevki naj zaradi lažje korespondence vsebujejo podatke o avtorju (ime, priimek, izobrazba, strokovni oz. znanstveni naziv oz. poklic, službeni ali domači naslov, elektronski naslov ter telefonsko številko).
5. Vsi prispevki so razvrščeni po veljavni *Tipologiji dokumentov / del za vodenje bibliografij v sistemu COBISS*, objavljeni na spletni strani (<http://home.izum.si/COBISS/bibliografije/Tipologija-21.11.2002.pdf>). Tipologija za znanstvene in strokovne članke se določi iz predlogov avtorja, recenzenta in uredništva.
6. Fotografije, diapozitivi, skice in risbe (največ tri na prispevek), ki jih po izidu posamezne številke vrnemo, naj bodo priložene v posebni kuverti, v elektronski obliki (po elektronski pošti, na CD ali na disketi) pa poslane **posebej** (ne vstavljajte jih med besedilo), skenirane v **formatu JPG** v ločljivosti vsaj 300 dpi. V besedilu naj bodo ustrezno označene in podnaslovljene (naslov fotografije, avtor in datum nastanka). Za objavo fotografij iz drugih knjig in revij morate priložiti pisno dovoljenje založnika.
7. Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji, vse prispevke recenzira uredniški odbor ali zunanji recenzenti anonimno. Recenzije se hranijo v arhivu SED.
8. Prispevki se načeloma objavljajo v slovenskem jeziku. Za lektoriranje in prevode povzetkov in izvlečkov v angleški jezik poskrbi uredništvo.
9. Navajanje virov in literature mora biti v skladu z naslednjimi navodili:

NAVODILO ZA NAVAJANJE REFERENC MED BESEDILOM:

(Priimek leto izida, stran)

primer – (Makarovič 1995, 14)

NAVODILO ZA PISANJE SEZNAMA VIROV IN LITERATURE:

Na koncu prispevka morajo biti v poglavju »Viri in literatura« sistematično navedeni vsi viri in literatura, ki so navedeni v opombah.

Posameznih navedb ne številčimo, med njimi ne pustimo razmaka. Ločeno navedemo arhivske in ustne vire, literaturo, nato elektronske vire. V teh sklopih je treba gradivo navajati po abecednem vrstnem redu.

Samostojne publikacije:

PRIIMEK, Ime leto izida: *Naslov*. Kraj izida, Založba, strani.

primer – **MAKAROVIČ**, Gorazd 1995: *Slovenci in čas*. Ljubljana: Krtina, 445 str.

Periodične publikacije:

PRIIMEK, Ime leto izida: *Naslov*. V: *Ime publikacije let., št.* Kraj izida: strani.

primer – **TOMAŽIČ**, Tanja 2001: Starim inventarnim knjigam v spomin. V: *Argo let. 44, št. 2*. Ljubljana: 86–89.

Zborniki:

PRIIMEK, Ime leto izida: *Naslov*. V: *Ime Priimek (ur.)*, *Naslov*. Kraj izida, Založba, strani.

primer – **BRUMEN**, Borut 2001: Umišljena tradicija »dobrih starih časov«. V: Zmago Šmitek in Borut Brumen (ur.), *Zemljevidi časa*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 193–207.

Arhivski viri:

Ime in signatura arhivskega fonda, Ime arhiva, arhivska enota, ime in / ali signatura ali paginacija dokumenta. Posamezne enote citata naj bodo ločene z vejicami.

primer – AS 730 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Gospostvo Dol, fasc. 43, pg. 1332.

Elektronski viri:

Naslov spletne strani, datum.

primer – <http://www.sed-drustvo.si>, 7. 12. 2004.

NAVODILO ZA NAVAJANJE REFERENC V OPOMBAH:

Samostojne publikacije:

Ime Priimek, *Naslov*. Kraj izida leto izida: Založba, stran.

primer – Gorazd Makarovič, *Slovenci in čas*. Ljubljana 1995: Krtina, 14.

Periodične publikacije:

Ime Priimek, *Naslov*. V: *Ime publikacije let., št.* Kraj izida leto izida: strani.

primer – Tanja Tomažič, Starim inventarnim knjigam v spomin. V: *Argo let. 44, št. 2*. Ljubljana 2001: 86–89.

Zborniki:

Ime Priimek, *Naslov*. V: *Ime Priimek (ur.)*, *Naslov*. Kraj izida leto izida: Založba, strani.

primer – Borut Brumen, Umišljena tradicija »dobrih starih časov«. V: Zmago Šmitek in Borut Brumen (ur.), *Zemljevidi časa*. Ljubljana 2001: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 193–207.

Arhivski viri:

Ime arhiva, ime in signatura arhivskega fonda, arhivska enota, ime in / ali signatura ali paginacija dokumenta. Posamezne enote citata naj bodo ločene z vejicami.

primer – Arhiv Republike Slovenije, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 43, pg. 1332 (Pismo 3. 8. 1788).

Elektronski viri:

Naslov članka, naslov spletne strani, datum.

primer – Vabilo na posvet Etnološka dediščina in kulturna podoba štajerskih Slovencev, <http://www.sed-drustvo.si>, 7. 12. 2004.

Uredništvo si pridržuje pravico, da prispevkov, ki ne ustrezajo uredniškemu programu in navodilom, ne objavi.

ČARGA Dolores, absolventka OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Idrija pri Bači 57, SI – 5216 Most na Soči.
Elektronski naslov: dolorescarga@gmail.com

ČERNELIČ KROŠELJ Alenka, prof. umetn. zgod. in univ. dipl. etnol. in kult. antropol., raziskovalka, Valvasorjev raziskovalni center Krško, Cesta krških žrtev 23, SI – 8270 Krško. Elektronski naslov: valvasor1@siol.net

DELAK KOŽELJ Zvezda, univ. dipl. etnol. in umetn. zgod., svetovalka programskega direktorja, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Metelkova 4, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: zvezdana.kozelj@zvks.si

ILICH Iztok, urednik pri DZS, publicist in prevajalec, Trebinjska 11, SI – 1000 Ljubljana.
Elektronski naslov: iztok.ilich@amis.net

JERMAN Katja, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., asistentka na ISN ZRC SAZU, Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana.
Elektronski naslov: katja.jerman@zrc-sazu.si

KNIFIC Bojan, dipl. etnol. in kult. antropol., samostojni strokovni svetovalec za folklorno dejavnost pri Javnem skladu Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, Štefanova 5, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: bojan.knific@email.si

KRNEK - UMEK dr. Duša, univ. dipl. etnol., doktorica etnoloških znanosti, arhivska svetovalka za pravosodje, Pokrajinski muzej Koper, Goriška 6, SI – 6000 Koper. Elektronski naslov: dusa.krnek-umek@guest.arnes.si

MAKAROVIČ dr. Marija, univ. dipl. etnol., muzejska svetnica v pokoju, Zavod – Center za biografske raziskave, Metelkova 2, SI – 1000 Ljubljana.

MURŠIČ dr. Rajko, univ. dipl. kult. antropol., izredni prof. in predstojnik OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Zavetiška 5, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: rajko.mursic@guest.arnes.si

PORENTA Tita, prof. zgod. in univ. dipl. etnol., višja kustodinja, Tržiški muzej, Muzejska 11, SI – 4290 Tržič.
Elektronski naslov: tita.porenta@guest.arnes.si

TOMAŽIČ Tanja, prof. umetn. zgod. in univ. dipl. etnol., muzejska svetovalka v pokoju, Celovška 136, SI – 1000 Ljubljana.
Elektronski naslov: tanja.tomazic@senior.cezarus.si

VOKIČ Tatjana, študentka 3. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Polje, cesta XII/2, SI – 1260 Ljubljana-Polje.
Elektronski naslov: tatjanavokic@yahoo.com

Drugi članki ali sestavki/1.25

***MESTO IN TRG NA MEJI /
GRAD I TRG NA GRANICI***

*9. VZPOREDNICE MED SLOVENSKO
IN HRVAŠKO ETNOLOGIJO*

*9. HRVATSKO - SLOVENSKE
ETNOLOŠKE PARALELE*

mednarodni simpozij / međunarodni simpozij

Kozjansko

25. – 26. maj 2006

Organizator:

Slovensko etnološko društvo

S E D

Soorganizatorja:

hed

hrvatsko etnološko društvo
croatian ethnological society

Kozjanski
park

**Napovedujemo: Posvet »Etnologija in regije«,
Koroška, 19. in 20. oktober 2006**

UTEMELJITEV IN OSNUTEK AKTIVNOSTI DELOVNE SKUPINE ZA ETNOGRAFSKI FILM PRI SED PRVI KROG ZBIRANJA MNENJ IN PREDLOGOV O AKTIVNOSTIH SED NA PODROČJU ETNOGRAFSKEGA FILMA, 12. 4. 2006

Spoštovane kolegice in kolegi!

I.

Slovensko etnološko društvo (njegov izvršni odbor) je sprejelo mojo pobudo za ponovno oživitev Delovne skupine za etnografski film (DSEF), ki ima pri tem društvu že dolgoletno tradicijo.

Pri tej pobudi so me vodila naslednja izhodišča:

1.) da je etnografski film v vseh svojih oblikah vse pomembnejša dejavnost profesionalnih raziskovalcev kulture,
2.) da je etnografski film predvsem stvar tistih raziskovalcev, ki mu dajejo podobo z različnimi pristopi pri uporabi vizualne tehnologije in
3.) da moramo priti do:

a) bolj kakovostne produkcije in predstavitve etnografskih filmov in do
b) diferenciranih aktivnosti na tem področju.

Poleg pregleda vizualnih gradiv in filmov rabimo tudi posvetovanja, seminarje, predavanja in primerjavo z drugimi producenti etnografskega filma. Za te dejavnosti nam lahko kot institucionalni okvir rabi načrtovana DSEF. To je širša platforma kot sedanji Forum etnografskega filma in vizualnih raziskav, ki lahko še naprej ostane stična točka profesionalnih vizualnih raziskovalcev.

Etnologi si moramo ustvariti okvir, v katerem še lahko govorimo o sprejemljivih oblikah vizualne etnografije, etnofilma, vizualnih gradiv itd. Merila etnografskega filma se spreminjajo z razvojem etnologije, antropologije, vizualnih raziskav in tehnologije ter namenov, ki jih raziskave postavljajo pred avtorje vizualnih izdelkov.

Aktivnosti DSEF so lahko pokazatelji in mejniki tega razvoja.

II.

Do aktivnosti, ki jih bo opravljala DSEF bomo prišli postopoma z upoštevanjem razmer, v katerih delamo. Naj navedem nekaj predlogov:

- Letni pregled slovenskega etnografskega filma v produkciji profesionalnih strokovnjakov, raziskovalcev, ki pri svojem delu uporabljajo vizualne tehnologije (Ljubljana).

- Regionalna revija (festival) etnografskih filmov, na katero bi enkrat letno vabili producente in avtorje iz sosednjih dežel in dežel nekdanje Jugoslavije (Ljubljana).

- Vsakoletno posvetovanje »Raziskovanje pustovanj s pomoč-

jo vizualne tehnologije« (Ptuj). (Letošnji poskus: »Fašenk v etnografskem filmu« je bil zelo uspešen.)

- Regionalno strokovno posvetovanje z mednarodno udeležbo o problematiki etnografskega filma, vizualnih raziskav, digitalizacije. Enkrat na dve leti (Slovenija).

- Komentirano predvajanje posameznih etnografskih filmov tujih producentov. Po dogovoru in možnosti z udeležbo avtorja (Ljubljana).

- Predvajanje televizijskih filmov in dokumentarcev z etnološko tematiko. Domači in tuji. Po dogovoru (Ljubljana).

- Izobraževalni tečaji in predavanja iz vizualne antropologije, vizualnih raziskav, etnografskega filma. Vabljeni domači in tuji predavatelji. Po dogovoru (Slovenija).

- Redna rubrika »Etnografski film« v *Glasniku SED*. Ocene, polemike, razprave, poročila, ki jih pišejo sodelavci odbora in vabljeni recenzenti.

Uresničevanje predlaganih aktivnosti bo mogoče samo s sodelovanjem specializiranih ustanov, kot so Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU, Kustodiat za etnografski film pri SEM, drugih etnoloških ustanov in posameznikov s področja etnografskega filma. Posebno pozornost bi morali posvetiti sodelovanju študentov vizualne antropologije in udeležencev Poletne šole vizualnega.

III.

Roki:

- Sestanek iniciativne skupine – sredina maja 2006.

- Konstituiranje DSEF – konec junija 2006.

- Osnutek programa DSEF za leto 2007 – konec septembra 2006.

- Srednjeročni načrt aktivnosti DSEF – konec septembra 2006.

- Izvršni odbor SED bo sklepal o predlaganih aktivnostih DSEF – oktober 2006.

Prosim,

če se čimprej odzovete na gornje predloge. Ni pomembno, ali ste članica ali član SED ali ne. Vse, ki se boste odzvali, bom sklical na sestanek iniciativne skupine sredi maja 2006, da se bomo podrobneje pogovorili o aktivnostih nove DSEF.

V upanju na vaše sodelovanje vas prijateljsko pozdravljam!

Datum prejema prispevka v uredništvo: 18. 4. 2006

PREDSTAVITEV ZBORNIKOV »DEDIŠČINA V OČEH ZNANOSTI« IN »DEDIŠČINA V ROKAH STROKE« TER »GLASNIKA SED 4/2006« V KRŠKEM, 15. 2. 2006

Gostiteljica Alenka Černelič Krošelj. Foto: Tita Porenta

V prvem delu večera sta bila predstavljena zbornika »Dediščina v očeh znanosti« in »Dediščina v rokah stroke«, ki sta ju uredila dr. Jože Hudales in Nataša Visočnik, predstavila pa dekan FF, dr. Božidar Jezernik, in dr. Jože Hudales. Oba sedita v prvi vrsti ob Heleni Rožman. Foto: Franc Krošelj

»Glasnik SED 4/2006« s temo Ameriška antropologija in slovenski teren sta predstavila odgovorna urednica Tita Porenta in dr. Jože Hudales. Foto: Franc Krošelj in Tita Porenta

Helena Rožman je predstavila svoj referat Razvojno varstvo dediščine, ki je objavljen v zborniku »Dediščina v rokah stroke«. Foto: Tita Porenta

Kulturni program večera so popestrile študentke OEiKA, del skupine KUL-TURA, ki so zapele nekaj ljudskih pesmi. Foto: Tita Porenta

PREDSTAVITEV PUBLIKACIJ SED, KI SO BILE IZDANE V LETU 2005

Slovenski etnografski muzej, 23. 2. 2006

Leta 2005 so izšle štiri številke »Glasnika SED«, ki jih je predstavila odgovorna urednica Tita Porenta. Foto: Alenka Černelič Krošelj

Gostujoča urednika dr. Jože Hudales in Mihaela Hudelja sta podrobneje predstavila tematsko številko »Glasnika SED« št. 4, ki prinaša obsežno branje o ameriškem antropologu Joelu Halpernu, ki je v petdesetih letih 20. stol. s pomočjo slovenskih študentov humanističnih ved raziskoval v Šenčurju in Gradencu. Foto: Alenka Černelič Krošelj

Med avtorji, ki so objavili svoje prispevke v tematski številki »Glasnika SED«, se je predstavitev udeležil tudi gost iz Gradca, dr. Siegfried Gruber. Od leve proti desni: mag. Jerneja Ferlež, Mihaela Hudelja, dr. Siegfried Gruber, dr. Jože Hudales, Tanja Tomažič in Alenka Černelič Krošelj. Foto: Tita Porenta

V drugem delu večera je sledila predstavitev novosti iz »Knjižnice Glasnika SED«. Knjižno zbirko SED ureja mag. Jerneja Ferlež. Foto: Alenka Černelič Krošelj

Avtorica knjige »Moč prepoznavnosti: predlog notranje opreme obnovljene zavarovane domačije«, ki je izšla v zbirki »Knjižnica Glasnika SED«, Darja Kranjc, in njen mentor, dr. Vito Hazler, prof. na OEiKA. Foto: Tita Porenta

Številna publika, med njimi največ študentov. Foto: Alenka Černelič Krošelj